

ΔΑΥΛΟΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
ΚΩΣΤΑΡΑΣ

Ἡ μεθοδολογία
τοῦ
Ὀλοκληρωτισμοῦ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΝΤΟΣ: Στοιχεῖα πρακτικῆς τῆς δημοκρατίας
καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν συστημάτων.

ΗΛΙΑΣ Λ. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ: Ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ σφαιρικότητα
τῆς Γῆς καὶ ἡ κίνηση τῶν Ὁκεανῶν ἦταν γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ
συνθέσεως τῆς «Θεογονίας».

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ: Ἡ συμπληρωματικότητα στὴ Φιλοσοφία.

Σ. ΠΑΝΑΓΟΣ: Στὴ Χώρα τῶν Τυφλῶν.
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΡΟΖΟΣ: Ὁ Νέος Ἀνθρωπισμός.
BERNT VESTRE: Ὁ μέτοικος Νικίας.

ΣΧΟΛΙΑ — ΘΕΣΕΙΣ

Δεινίας Δικαῖος, Μετέωρος, Γιάννης Κουβαρᾶς.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Κρίνονται: Egil A. Wyller, Μαριάννα Αἰνίου — Κουτούζη. Παρουσιάζονται: Νίκος
Α. Τσούρας, Παντελῆς Εὐθυμίου, Νίκη Πελαγίδου - Ἀναστασιάδου, Μῆτσος
Τσιάμης, Κ. Μανιταρᾶ, Γεώργιος Πετρόπουλος.

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ

ΚΑΒΑΦΙΚΗ «ΙΘΑΚΗ»:

Δὲν εἶναι παιδαγωγικὴ. — Εἶναι «ἀληθινό» ἔργο Τέχνης;

Συμμετέχουν:

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, ΦΩΤΗΣ ΜΠΟΥΖΑΝΗΣ, Σ. Γ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩ-
ΤΑΤΟΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΕΠΟΣ, ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΠΟΥΡΑΤΙΝΟΣ, Δ. Ι. Λ.

KARL JASPERS: Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας.

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Ἀθήνα (105 58)
Τηλέφωνα: 3223957 ή 9823655.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ λειτουργοῦν
πρωῖνές ὥρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ἰδιοκτῆτης — Ἐκδότης — Διευθυντής

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51, Π. Φάληρο.

Ὑπεύθυνοι Τυπογραφείου
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Ἀθήνα.

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 120 - Ἐτήσια συνδρομὴ
δρχ. 1.500 - Ὀργανισμῶν δρχ. 3.000 -
Φοιτητῶν δρχ. 500 - Ἐξωτερικοῦ δολ. 50

- Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.

Τὰ χειρόγραφα συνεργασιῶν δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση ἀρθρῶν
τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέ-
ρεται ρητὰ ἡ πηγὴ τους.

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία καὶ
τὰ ταχυδρομικὰ ἢ τραπεζικὰ ἐμβά-
σματα στὴ διεύθυνση: Δημ. Λάμπρου,
Μουσῶν 51 Π. Φάληρο, Ἀθήνα (175 62)

ΤΟΜΟΣ Δ' • 41 • ΜΑΪΟΣ '85

Ἐξουσία καὶ μᾶζα

Δὲν ὑπάρχει πιὸ πιστὸς καὶ δυναμι-
κὸς σύμμαχος τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐ-
ξουσίας ἀπὸ τὴν ἀνδραποδῶδη μᾶζα.
Ἀλλὰ τί λέω; Δὲν ὑπάρχει ἐξουσία
χωρὶς μᾶζα, ὅπως δὲν ὑπάρχει μᾶζα
χωρὶς ἐξουσία. Ἀκόμη πιὸ ἀπλᾶ: ἐ-
ξουσία καὶ μᾶζα εἶναι δύο ὄψεις ἐνὸς
καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Ἐξουσία
καὶ μᾶζα ἀλληλεπικαλύπτονται, ταυ-
τίζονται, ἐνίζονται.

Μολονότι ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι ὀλο-
φάνερη καὶ ἀπὸ θεωρητικὴ καὶ ἀπὸ
πολιτικὴ καὶ ἀπὸ ἱστορικὴ ἀποψη —
τὴν εἶχαν δὲ ἐπισημάνει ἀπὸ πολὺ πα-
λιὰ καὶ κατὰ τρόπο τελεσίδικο οἱ κο-
ρυφαῖοι Ἑλληνες πολιτικοὶ στοχα-
στὲς, μὲ πρῶτους τὸν Ἡράκλειτο, τὸ
Δημόκριτο, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀ-
ριστοτέλη —, ἡ προΐοῦσα παρακμὴ
τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως καὶ ἡ ἀτό-
νηση τῆς συνειδητότητος, ἡ καθολικὴ
ἱστορικὴ ἐκτροπὴ καὶ ἡ εἰσοδος τοῦ
ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ στὸ σημερινὸ
Νέο Μεσαίωνα τοῦ Μαζισμοῦ, τῆς
λογοκρατίας καὶ τοῦ δογματισμοῦ ἔ-
χουν πιά ἐξοβελίσει κάθε ἐξαληθευτι-
κὸ καὶ ἐλευθερωτικὸ στοιχεῖο ἀπὸ
τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, τὴν ὁμαδικὴ καὶ
τὴν ἀτομικὴ. Σήμερα, στὴν κατ' ἐξο-
χὴν ἱστορικὴ περίοδο τῆς παγκυριαρ-
χίας τοῦ δόλου, τῆς ἐντεχνῆς βίας καὶ
τῆς ἀπάτης, αὐτονόητες πολιτικὲς καὶ
ἀτομικὲς ἀλήθειες καὶ ἀξίες ὄχι μόνο
δὲν εἶναι κατανοητές, ἀλλὰ καὶ θεω-
ροῦνται ἀντιδραστικὲς — λὲς καὶ ἀν-
τίδραση εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ πρόοδος
τὸ δογματικὸ ψεῦδος —, οἱ δὲ φορεῖς
τῶν τέτοιων ἰδεῶν — ὅσα φωτισμένα
πνεύματα καὶ ἐκλεκτὲς φύσεις ἐξακο-
λουθοῦν νὰ γρηγοροῦν ἐπιβιώνοντας
σὰν μονάδες, πάντως, καὶ «περιθω-
ριακοὶ τύποι», σύμφωνα μὲ τὸ χαρα-
κτηρισμὸ τῆς ἰσχύουσας παρακμια-
κῆς τάξεως πραγμάτων — βάλλονται
πανταχόθεν ἀπὸ τὸν συρφετὸ ποὺ ἐν-
σαρκώνει τὴν ἐκτροπὴ καὶ εἶναι ἀνὰ
πᾶσαν στιγμὴν ὑποψηφιοὶ γιὰ νὰ ρι-

φοθοῦν στὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον.

Σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου ἡ ἀλήθεια ἀναθεματίζεται ὡς δαίμονας κακοποιός, ὡς ξένο σῶμα καὶ ὡς στοιχεῖο... ἔκρυθμης πολιτικῆς ζωῆς, εἶναι αὐτονόητο ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑφίσταται ὡς θεμέλιό της «ἰδεολογικὸ» παρὰ ἡ ἀναρχία τοῦ χάους. Χάους, ποὺ παίρνει συγκεκριμένη πολιτικὴ ἐκφραση μὲ τὴν συστηματικὴ ἐξουδετέρωση τῶν ἀξιών καὶ προικισμένων ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴν ραγδαία ἀνοδο, ἐπιβολὴ καὶ παγκυριαρχία τοῦ «ἀνδραποδώδους πλήθους» (κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἀριστοτέλη), δηλ. ὅλων ὅσοι ὑπὸ ἓνα καθεστῶς ἀλήθειας θὰ ἔπρεπε νὰ τοποθετοῦνται ἐκεῖ ποὺ ἡ ποιότητά τους ἢ ἡθικοπνευματικὴ θὰ τοὺς κατέτασσε αὐτόματα, μ' ἄλλα λόγια στὴ βάση τῆς πολιτικοκοινωνικῆς ἱεραρχήσεως. Ἡ ἔτσι ἀνατετραμμένη σήμερα πυραμίδα, μὲ τὴν κορυφὴ τῆς στὴν βάση καὶ τὴν βάση τῆς στὴν κορυφὴ, δὲν ἔχει οὔτε ἀπὸ γεωμετρικὴ ἀποψη εὐστάθεια, εἶναι ἐτοιμὴ νὰ καταρρεῦσιν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μὲ τὸν παραμικρὸ κλυδωνισμό, μὲ τὴν στοιχειωδέστερη δοκιμασία. Συνεπῶς ἡ πτώση μιᾶς τέτοιας ἀφύσικης, ἀναληθινῆς καὶ ἀνελεύθερης τάξεως πραγμάτων σὰν τὴν σημερινὴ δὲν μπορεῖ νὰ παρὰ νὰ εἶναι γρήγορη καὶ παταγώδης. Ἡ φύση, τὸ δν, τὸ πολιτικὰ ὀρθὸν δὲν δέχονται τὴν ἐκτροπὴ, τὴν παρέκκλιση, τὶς τιμωροῦν ἀδυσώπητα, τὶς συντρίβουν καὶ ἀποκαθιστοῦν τὴν διαταραγμένην ἁρμονίαν τοῦ πολιτικοῦ — καὶ ὅπωςδὴποτε κατ' ἐπέκτασιν τοῦ συμπαντικοῦ — γίνεσθαι. Ἐπομένως ἡ ἀμελικτὴ ἀποκατάσταση τῆς πολιτικῆς εὐρυθμίας πρέπει νὰ ἀναμένεται μὲ μαθηματικὴ βεβαιότητα. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ προβλεφθῇ, εἶναι, ἂν ἡ κατάρρευση αὐτὴ τοῦ νοσηροῦ καὶ παρὰ φύσιν θὰ εἶναι ὁμαλὴ καὶ ἡρεμὴ ἢ θὰ

συμπαρασύρῃ, μέσα στὸν ὀρυμαγδὸ ποὺ θὰ συνεπιφέρῃ ἡ πάταξή της μὲ τὴν ρομφαία τῆς νέμεσης, καὶ τὸ ὑγιὲς καὶ κατὰ φύσιν — ἂν δηλαδὴ ἡ ἀποκατάσταση τῆς κλονισθείσας πολιτικῆς ἁρμονίας θὰ συνεπάγεται καὶ τὸ ὀριστικὸ γενικὸ Τραγικὸ Τέλος τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στὴ Γῆ.

Δὲν ἔγραψα τὶς σκέψεις αὐτὲς μὲ κανένα σκοπὸ, παρὰ μόνον ἐλαυνόμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσω τὸ φύσει ὀρέγεσθαι τὴν ἐλευθερίαν — ὀρέγεσθαι ποὺ κάθε ζωντανὸς ἄνθρωπος, κάθε ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμῃ συνθλιβῇ μέσα στὴν ἐκμηδενίζουσα καταπίεση τοῦ μαζισμοῦ, τοῦ δογματισμοῦ καὶ τῆς λαϊκίζουσας ἐξουσιαστικῆς παράνοιας, τοῦ ἀνθρωποβόρου αὐτοῦ Μολώχ τῆς ἐποχῆς μας, διατηρεῖ εὐτυχῶς ἀκόμῃ παντοδύναμο μέσα του. Τὸ μαζοεξουσιαστικὸ δικέφαλο τέρας εἶναι σήμερα —ναί!— ὁ μοναδικὸς ἀχόρταγος Μινώταυρος ποὺ καταβροχθίζει τὴν ἀτομικὴ καὶ ὁμαδικὴ ἐλευθερία, ἀλλὰ κυρίως προσβάλλει καὶ ἀπειλεῖ τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν τοῦ προσώπου, τὴν μόνη ὑπαρκτὴ πράγματι ἐλευθερία. Ἡ ἀποχαλίνωση τῆς ἀνδραποδώδους μάζας καὶ ἡ γιγάντωση τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἐξουσίας — τυπικὲς παρεκκλίσεις καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν — ἀποτελοῦν τὴν πιδ χειροπιαστὴ μορφήν ἀρσεως τῆς ἐλευθερωτικῆς καὶ ἐξαλθευτικῆς διαδικασίας (ποὺ λειτουργοῦσα ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιβίωση καὶ προαγωγὴν τῆς ἀνθρώπινης κοινότητος) καὶ ἐπενεργεῖ ὡς δηλητηριώδης ἰός, ποὺ παραλύει τὴν αὐτοδυναμίαν καὶ αὐτοτέλειαν τοῦ προσώπου. Ἄν χαθῇ τὸ πρόσωπο μέσα στὸν πολτὸ τοῦ ἀπρόσωπου καὶ μαζικοῦ, δὲν μένει πιά τίποτε ἀπολύτως, γιὰ νὰ ἐπώμισθῇ τὴν εὐθύνην τῆς συνεχίσεως τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ. — Δ.Ι.Λ.

ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ

Ἡ μεθοδολογία τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ

Ὁ ὁλοκληρωτισμός εἶναι ὅπως τὸ φίδι: μαγεύει τὰ θύματά του πρὶν τὰ καταβροχθίσει. Θύματα τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ δημοκρατία καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο γοητεύει καὶ σκλαβώνει τὸ ἐλεύθερο φρόνημα εἶναι μιὰ ἐντεχνα ἀπὸ αὐτὸν ἐξαπλούμενη ἀντίληψη, ὅτι ζοῦμε τάχα τὴν πλέον εὐλογημένην ὥρα τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν πιὸ εὐτυχισμένην πραγμάτωση τῆς ἐλευθερίας.

Ποτὲ ἄλλοτε ἐν τούτοις δὲν ἦταν τόσο χτυπητὴ, ὅσο στὶς ἡμέρες μας, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν πραγματικότητα καὶ στὴν ὁλοσχερῶς ἀνακριβῆ καὶ παραπλανητικὴ αὐτὴν ἀντίληψη. Πίσω τῆς κρύβεται ἕνας ἄψογος λειτουργίας κομματικὸς μηχανισμός. Ὁ ὁποῖος μὲ σατανικὴ ἐπιμέλεια σχεδιάζει μιὰ «σωφρονιστικὴ» γιὰ τοὺς ἀντιπάλους ἰδεολογικὴ τρομοκρατία ἢ τρομοκρατικὴ ἰδεολογία, τὴν διοχετεύει σὲ ἐπίλεκτα λυσσαλέες, ἐτοιμοπόλεμες πολιτικὲς ὁμάδες καὶ ἀσκεῖ ἔτσι ἀνελέητη πίεση. Ἀκόμη καὶ τὰ ἴδια τὰ στελέχη, ἂν διαφωνήσουν, ὑφίστανται συντριπτικὰ ψυχικὰ κατάργματα.

Μέσα στὴ μεθοδολογία τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ εἶναι ἡ γελοιοποίηση τῆς δημοκρατίας. Ἀπὸ μιὰ κίβδηλη δημοκρατία γεννιέται ὁ ὁλοκληρωτισμός: *«Τοὺς νίκησα μὲ τὴν ἴδια ταὺς τὴν τρέλλα»*, θριαμβολογοῦσεν ὁ Χίτλερ.

Ὁ ὁλοκληρωτισμός περιφρονεῖ κυνικὰ τὴν ἀλήθεια καὶ διαστρέφει ταχυδακτυλουργικὰ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴν καθημερινὴν πραγματικότητα. Μὲ τὴν ἀπατηλὴ του διαλεκτικὴ ἰσοπεδώνει ὅλες τὶς μορφές ζωῆς, λακτίζει κάθε σοβαρότητα βίου, ἀφανίζει τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὸ γνήσιο καὶ στὸ νόθο, στὸ ὀρθὸ καὶ τὸ ἐσφαλμένο, τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ κακὸ, τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἀδικο. Μὲ τὸ μαγικὸ ραβδί αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς ὅλα παραμορφώνονται. Οἱ ἀρχές συντρίβονται, οἱ ἠθικὲς ἀξίες παραμερίζονται, οἱ παράνομες πράξεις καθαγιαζονται, οἱ συνειδήσεις αἰχμαλωτίζονται, τὰ ἄτομα δασκαλεύονται καὶ τότε τὰ ἄχρωμα πλήθη χειραγωγοῦνται μὲ κηρώδη εὐκαμψία.

Σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια, κυριαρχεῖ τὸ χάος. Τὸ ὁποῖο βέβαια δημιουργεῖ σκόπιμα ὁ ὁλοκληρωτισμός, γιὰ νὰ παρουσιασθεῖ ὡς ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα σωτηρίας. Ὑποσκάπτει σιγά-σιγά τὶς δομὲς καὶ μέσα ἀπὸ μιὰ χαώδη κατάσταση προωθεῖ σὲ θέσεις - κλειδιά *«χρήσιμους ἡλίθιους»*, αὐριανοὺς ἔμπιστους καὶ ἱκανοὺς γιὰ τὸ τελειωτικὸ χτύπημα. Ἐπιτρέπει τὴν αὐθαίρεσιν καὶ τὴν ἐξαργυρῶναι ὡς ἀληθινὴ ἐλευθερία.

* * *

Ἀλλὰ διανοίγονται πιὸ ἀπειλητικὲς προοπτικὲς: ὁποῖος θέλει νὰ εὐδοκίμησιν ὡς καινούργιο αἷμα στὴν ὑπαλληλικὴ ἢ ἀκαδημαϊκὴ ζωὴ, πρέπει νὰ περάσιν ἐπιτυχῶς τὸ «τέστ» τῶν πολιτικῶν φρονημάτων καὶ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως στὸ κόμμα. Τὸ ὁποῖο ταυτίζεται μὲ τὸ κράτος καὶ κυβερνᾷ χωρὶς ἔλεγχου, χωρὶς ἀντιπολίτευση. **Ἀντικοινοβουλευτισμός** εἶναι τὸ κύριο γνώρισμα τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ. **Ἀντιπλουραλισμός** (μία γραμμή, μία ἄποψη, μία φιλοσοφία), **Αὐταρχισμός** (συγκεντρωτικὴ ἐξουσία καὶ τυφλὴ ὑπακοή), **Ἀπομονωτισμός** (παρεμπόδιση τῆς ἐλεύθερης ἐπικοινωνίας). **Ἐκφοβισμός** (ὅλοι ὑποψιάζονται ὅλους) καὶ **Ἀνελευθερία** εἶναι τὰ ἄλλα βασικὰ γνωρίσματα τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ. Καὶ ὅπωςδὴποτε ἡ σκληρότητα καὶ ἡ ἀπουσία κάθε μορ-

φῆς ἀνθρωπισμοῦ.

* * *

Ὁ ὀλοκληρωτισμὸς ἀπέρριψε τὸν μανδύα του. Δὲν νομιμοποιεῖται κανεὶς πλέον νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν ἀκούει τίς ἀλαλάζουσες ἰαχές του. Ἰδίως οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀποτελοῦν στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία τοὺς στύλους τῆς Δημοκρατίας.

Ἡ δημοκρατία κρύβει ἕνα τραγικὸ μεγαλεῖο: παρέχει ἐλευθερία ἀκόμη καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ χαλκεύουν τὰ αἰώνια δεσμά της. Προσφέρει τὰ ἀγαθὰ της καὶ σὲ ὅσους νοσταλγοῦν τίς ἀλυσίδες τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Μισθοδοτεῖ τοὺς σφαγεῖς της, γιὰ νὰ ἀκονίζουν καλύτερα τὰ δολοφονα μαχαίρια τους!!

Σ. Γ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ Παπαφλέσσας*

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, βιβλίον 15ο, κεφ. Ζ, σελ. 194: «Ὁ Φλέσσας ἦτο τότε ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, ἀλλ' ἐνόμισε περιττὸν νὰ γράφῃ καὶ ὑπογράφῃ ἐνῶ ἐν Μεσσηνίᾳ ἐτελεῖτο ἀγὼν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου».

*Ἐγίναμε ὑπουργοὶ καὶ κυβερνήσαμε
μὲ τὸν παλμὸ μας, μὲ τὸ πάθος μας.
Τίποτε δὲν μᾶς ἔφθασε. Καθὼς δὲν φθάνει
στὸν ἀητό
κανένα σύννεφο,
καμμιὰ κορφή,
κανένα ἀστέρι.
Εἴχαμε μιὰ φωτιά μέσα στὸ αἷμα
καὶ γεννηθήκαμε μονάχα γιὰ ἐραστές
τοῦ ἀπιαστοῦ ὀνείρου μιᾶς μεγαλωσύνης.*

*Ἀκολούθησε τὸ χέρι μας τὴ γνῶσι καὶ τὴν πίστι,
μὰ τίποτε δὲν πιάσαμε...*

...

*Ἔτσι,
ὀλύμπια ἐπείγόμενοι,
γαληνεμένοι,
ὀλβιοι σχεδὸν
βάζουμε τέρμα στὴ ζωὴ, στὰ χρόνια,
στὰ ρωτήματά μας. Ἐδῶ.
Ἐδῶ, στὴν ἀνατολικὴ κλιτὶ τοῦ Μέλια
«προβούνου δυσμικοῦ τοῦ Λυκοδήμου»...*

*Ὅτι
ἐχτὸς ποὺ θὰ μᾶς ἔστηνε στὸ δέντρο ὁ Μπραϊμης,
θὰ βλέπαμε πῶς εἶναι οἱ ἀραπάδες.
Καὶ στὰ κεντίδια ποὺ ἔχουν στὰ μπουρνούζια τους
τὸ πῶς κυλάει ὁ θεῖος Νεῖλος...*

* Ὁ Γρηγόριος Δικαῖος Παπαφλέσσας σκοτώθηκε πρὶν 160 χρόνια στὴ μάχη τοῦ Μανιακίου, τὸν Μάιο τοῦ 1825, σὲ ἡλικία 38 ἐτῶν.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΝΤΟΣ

Στοιχειὰ πρακτικῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν συστημάτων*

α) Ἡ περὶ κράτους θεωρία

Στὴ Μοναρχία τὴν ἀρμοδιότητα τῶν ἀρμοδιοτήτων, τὴν κυριαρχία, τὴν ἔχει ὁ μονάρχης· εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἐξουσίας, καὶ κάθε λειτουργία τῆς ἀσκεῖται ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο ἢ τοὺς διορισμένους ἐκπρόσωπούς του. Ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ ἢ ἀποστολὴ τοῦ μονάρχου (στὶς μὴ μονοθεϊστικὰς θρησκείας ὁ μονάρχης κατάγεται ἀπὸ κάποιο Θεό, στὶς μονοθεϊστικὰς εἶναι ἰσαπόστολος ἢ πάντως ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ, μὴ καὶ στὶς θρησκείας αὐτὰς ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀτεκνὸς ἢ ἔχει μόνον τὸ μονογενὲς του) ἐκφράζει μὲ κάθε σαφήνεια τὴ θεωρία γὰρ τὸ κράτος τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος. Ἡ ρῆσις ποὺ ἀποδίδεται στὸ Λουδοβίκο XIV: «*L' état c' est moi*», τὸ «*Ὅθων ἐλέω Θεοῦ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος*» χαρακτηρίζουν ἐπιγραμματικὰ τὴ μοναρχικὴ κρατικὴ ἀντίληψη.

Στὴν Ὀλιγαρχία τὴν ἐξουσία τὴν νέμονται λίγοι καὶ παρὰ τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ὀλιγαρχικῶν περὶ κράτους θεωριῶν ἡ οὐσία εἶναι μία: Πιστεύουν ὅλες ὅτι τὸ κράτος εἶναι μία ἀφηρημένη, ὑπερβατικὴ δύναμις ποὺ, ἐπειδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τοὺς πολίτες, ἔχει συγχρᾶ τὸ δικαίωμα νὰ ρυθμίζει καὶ τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν (γάμος παιδεία).

Στὶς ὀλιγαρχικὰς κρατικὰς θεωρίας πρέπει νὰ κατατάξουμε ἐπίσης καὶ τὴ μαρξικὴ - λενινικὴ κρατικὴ θεωρία, τὴν ἀναρχικὴ καὶ τὴ νεομαρξιστικὴ τοῦ Πουλαντζά. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὰς θεωρίες, μολονότι πιστεύουν ὅτι τὸ κράτος πρέπει νὰ καταργηθεῖ καὶ θὰ καταργηθεῖ κάποτε, γιὰ μόνον ἔτσι θὰ λυθεῖ τὸ ἀνθρώπινο πρόβλημα, εἶναι σαφῶς ἐπηρεασμέναι ἀπὸ τὸν ὀλιγαρχικὸν τρόπο σκέψεως, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι ἐπηρεασμέναι ἀρνητικὰ — καὶ ἂς θέλουν τὴν κατάργησιν τοῦ κράτους. Ὅλες πιστεύουν ὅτι τὸ κράτος εἶναι μὴ ὑπερβατικὴ ἀόρατη δύναμις (καὶ ὅταν ἀκόμα τοῦ δίνουν τὸ χαρακτηρισμὸ «ταξικόν»), μεταφυσικὴ δύναμις, ποὺ πρέπει οἱ ἐργαζόμενοι νὰ νικήσουν. Ξε-

χνοῦν, φαίνεται, ὅλοι ὅτι τὸ κράτος συνθέτεται ἀπὸ ἀνθρώπους.

Στὴ Δημοκρατία τὸ κράτος δὲν ἔχει καμμιά ὑπερβατικότητα καὶ δὲν εἶναι ἐννοια ἀφηρημένη. Τὸ σῶμα τῶν πολιτῶν εἶναι τὸ κράτος· καὶ τὸ σῶμα αὐτὸ ἔχει τὴ συντακτικὴ, τὴ νομοθετικὴ καὶ κάθε ἄλλῃ ἀρμοδιότητα κάθε στιγμῇ, χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη παρακωλυτικὴ ἢ παρελκυστικὴ διαδικασία νὰ μπορεῖ νὰ τοῦ τὴν περιορίσει ἢ νὰ τὴν ἀναστείλει. Κάθε πολίτης εἶναι δυνάμει ἐκπρόσωπος τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, γιὰ τὴν συμμετέχει ἰσόβια καὶ αὐτοπρόσωπα στὴ νομοθετικὴ λειτουργία, ἔχει τίς ἴδιες πιθανότητες μὲ ὅποιοδήποτε ἄλλο συμπολίτην του, ἀνώνυμο ἢ ἐπώνυμο, νὰ κληρωθεῖ δικαστὴς καὶ ἔχει ὅτι μὴ καὶ μόνον φορὰ στὴ ζωὴν του θὰ γίνῃ ἀποφασιστικὸ μέλος τῆς διοικητικο-εκτελεστικῆς λειτουργίας.

Τὸ ὅτι θὰ γίνῃ μὴ καὶ μόνον φορὰ μέλος τῆς διοικητικο-εκτελεστικῆς λειτουργίας ἀπὸ τὴ μὴ μερίδι θὰ τοῦ δώσει τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἐξουσίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην θὰ τὸν κάνει νὰ χωνέσῃ πῶς δὲν διαφέρει σὲ τίποτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους συμπολίτες του καὶ πῶς κάθε συμπολίτης του ἔχει τὸ ἴδιο δικαίωμα μὲ αὐτὸν νὰ μεθύσῃ γιὰ λίγο ἀπὸ τὸ κρασί τῆς ἐξουσίας. Ἐτσι δὲν καβαλάει τὸ καλάμι!

Ἀνακεφαλαιώνοντας θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι: α) ἡ ἐξουσία εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ ἕνα καταναλωτικὸ ἀγαθὸ καὶ αὐτὴ, ὅπως εἶναι τὸ ψωμί, τὸ κρασί, τὸ ταξίδι, τὸ θέατρο (γιὰ εἶναι μέσα στὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου· «*ζῶν πολιτικόν*») καὶ β) τὸ ἀγαθὸ αὐτὸ ἢ μοναρχικὴ περὶ κράτους θεωρία τὸ παραχωρεῖ στὸν μονάρχην μόνον νὰ τὸ νέμεται, οἱ ὀλιγαρχικὰς περὶ κράτους θεωρίες τὸ παραχωροῦν σὲ λίγους νὰ τὸ νέμονται ἢ τὸ στεροῦν — σὰν τιμωρία τοὺς, θὰ ἔλεγε κανεὶς — ἀπὸ ὅλους (μαρξισμός, ἀναρχισμός)· ἡ δημοκρατικὴ περὶ κράτους θεωρία εἶναι φυσικὴ ἢ μόνον ἀνθρώπινη: πα-

* Τὸ ἄρθρον αὐτὸ τοῦ φιλόλογου καὶ νομικοῦ κ. Ἀλ. Κόντου, πρώην καθηγητὴ τοῦ Γαλλικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἀλγερίου, ἀποτελεῖ συνέχεια τῶν δύο ἄλλων ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ *Δαυλὸ* (τεύχη 39 καὶ 40). Τὸ τελευταῖον τῆς σειράς θὰ δημοσιευθῇ στὸ ἐπόμενο τεῦχος.

ραχωρεί τὸ ἀγαθὸ τῆς ἐξουσίας σ' ὅλους νὰ τὸ νέμονται.

β) Τὸ φορολογικὸ σύστημα

Στὴ Μοναρχία ἡ φορολογία ἀποβλέπει πρῶτιστὰ στὸ νὰ αὐξάνει τὴν περιουσία τοῦ μονάρχη. "Ὅλοι ζοῦν οὐσιαστικά, γιὰ νὰ ἐργάζονται γι' αὐτόν⁽¹⁾.

Στὴν Ὀλιγαρχία ἐργάζονται ἡ πολεμᾶνε οἱ πολλοί, γιὰ νὰ πλουτίζουν οἱ λίγοι. Στὴ Ρώμη, στὸ Βυζάντιο, στὴ φεουδαρχικὴ Εὐρώπη, στὴ Ρωσία τῶν βογιάρων, στὴν Τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἔχουμε σχηματισμὸ τεράστιων περιουσιῶν βασισμένων στὶς ἐκτεταμένες γαιοκτησίες (latifundia, τιμάρια, τσιφλίκια κ.λ.π.).

Στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἐξαιτίας τῆς ἀνάπτυξης τῆς τεχνολογίας οἱ περιουσίες δὲ βασιζοῦνται τόσο στὴν ἀπόκτηση μεγάλων ἐκτάσεων γῆς ὅσο στὴν ἀπόκτηση ἀκινήτων, χρηματιστηριακῶν ἀξιών, ἐργοστασιακῶν συγκροτημάτων, πού κατασκευάζουν μηχανήματα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπλά ὡς τὰ πιὸ σύνθετα ἢ ἐπεξεργάζονται καὶ μεταποιοῦν ἀγαθὰ κάθε εἶδους. Στὶς Ὀλιγαρχίες τοῦ Δυτικοῦ Κόσμου οἱ περιουσίες αὐτὲς ἀνήκουν σὲ ἰδιῶτες ἢ σὲ ὁμάδες ἰδιωτῶν. Στὶς Ὀλιγαρχίες τοῦ Ἀνατολικοῦ Συνασπισμοῦ, στὶς γνωστὲς μὲ τὰ ὀνόματα λαϊκὲς ἢ σοσιαλιστικὲς «δημοκρατίες», τὰ περιουσιακὰ αὐτὰ στοιχεῖα ἀνήκουν στὸ ὀλιγαρχικὸ κράτος καὶ οὐσιαστικά τὰ νέμονται οἱ κομματικοὶ παράγοντες. "Ὅσο γιὰ τὶς ὀλιγαρχίες τοῦ λεγόμενου Τρίτου Κόσμου, σ' αὐτὲς ἰσχύουν οἰκονομικὲς συνθήκες, πού θυμίζουν παλιότερες ἐποχές, ὅταν ἡ τεχνολογία βρισκόνταν στὰ σπάργανα. Σὲ ὅλες ὁμως τὶς περιπτώσεις κυριαρχεῖ ἡ ἴδια οὐσιαστικὴ κατάσταση πραγμάτων: λίγοι κατέχουν καὶ νέμονται τὴν ἐξουσία καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, ἐνῶ οἱ πολλοὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀρκεσθοῦν στὰ ψίχουλα, πού ἄλλοι εἶναι ἰσχνότερα καὶ ἄλλοι δαψιλέστερα, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐπίπεδο τῆς τεχνολογικῆς ἐξέλιξης στὸν κάθε τόπο. Ἡ ἔμμεση φορολογία, πού εἶναι ἡ βάση τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, ὑποχρεώνει τοὺς πολλοὺς νὰ πληρώνουν τὴν καλοπέραση τῶν λίγων. Γιατὶ ὅσο πιὸ μεγάλη περιουσία διαθέτει κανεὶς, τόσο λιγότερο τὸν ἀφορᾷ ἡ ἔμμεση φορολογία καὶ τόσο λιγότερο ποσοστιαῖα συνεισφέρει στὰ κρατικὰ ἔσοδα.

Ἀλλὰ οἱ Ὀλιγαρχίες ἔχουν τεράστια ἔσοδα ἀστυνόμευσης καὶ γοήτρου, γιὰτὶ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐπιβληθεῖ ἡ θέληση τῶν λί-

γων στοὺς πολλοὺς χωρὶς ἀστυνόμευση καὶ χωρὶς γοήτρο, πού ἔρχεται κι αὐτὸ σὰν ἐπικουρὸς τῆς ἀστυνόμευσης. Καὶ αὐτὰ βέβαια τὰ ἔσοδα τῆς ἀστυνόμευσης καὶ τοῦ γοήτρου εἶναι οἱ πολλοὶ πού τὰ πληρώνουν κυρίως· καὶ τὰ πληρώνουν μὲ τὴν ἔμμεση φορολογία. Καὶ αὐτοὶ οἱ πολλοὶ εἶναι περίπου τὸ 96% τοῦ πληθυσμοῦ κάθε χώρας, ἐνῶ τὴν ἐξουσία καὶ τὸν πλοῦτο τὰ νέμονται συνήθως τὸ 4%⁽²⁾.

Στὴ Δημοκρατία ἡ φορολογία εἶναι ἄμεση καὶ οἱ πλουσιότεροι ἐπωμίζονται τὸ βάρος τῶν κρατικῶν δαπανῶν. Τὰ ἔσοδα ἀστυνόμευσης εἶναι πολὺ λιγότερα (γιατὶ ἀκριβῶς τὸ κράτος ἀνήκει στοὺς πολλοὺς· καὶ δὲ χρειάζεται πολλὴ ὀργάνωση, γιὰ νὰ ἐπιτηροῦν οἱ πολλοὶ τοὺς λίγους, γιὰ νὰ μὴν ἀνατρέψουν τὸ πολίτευμα) καὶ ἔσοδα γοήτρου ὑπάρχουν μόνο στὴν περίπτωσι πού τὸ κράτος ἔχει ἐπεκτατικὲς βλέψεις.

Ἡ Δημοκρατία στὴν οἰκονομία ἀφήνει ἐλεύθερη τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἀλλὰ παίρνει μέτρα πού ἐμποδίζουν τὴ δημιουργία τεραστίων περιουσιῶν, ἔτσι ὥστε ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα σὲ πλούσιους καὶ φτωχοὺς νὰ μὴν εἶναι μεγάλη, ἀλλὰ νὰ τείνουν ὅλοι πρὸς μιὰ μέση περιουσιακὴ κατάσταση⁽³⁾. Κι ἔπειτα τὴ διαφορὰ περιουσίας ἡ Δημοκρατία φροντίζει νὰ τὴν ἀμβλύνει ἀκόμα περισσότερο μὲ διάφορα ἀντισταθμιστικὰ μέτρα κοινωνικῆς πρόνοιας⁽⁴⁾.

γ) Ὁ στρατὸς

Στὴ Μοναρχία ὁ στρατὸς καὶ ἰδιαίτερα τὰ ἐπίλεκτα τμήματά του παίζουν ρόλο σωματοφυλακῆς τοῦ μονάρχη καὶ φρουροῦ τῶν συμφερόντων του (ἐξουσιαστικῶν καὶ οἰκονομικῶν) καὶ καταπιέζει τὸ λαὸ κρατώντας τὸν σὲ κατάσταση ἀκίνδυνη γιὰ τὴν ἐξουσία τοῦ μονάρχη. Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ὅλοι γενικὰ οἱ βαθμοφόροι τοῦ στρατοῦ εἶναι ἔμπιστα τοῦ μονάρχη πρόσωπα καὶ διορίζονται ἀπὸ αὐτόν.

Στὴν Ὀλιγαρχία ὁ στρατὸς φροντίζει γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν λίγων καὶ ὄχι σπάνια οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἀναμεγνύονται ἐνεργῶς τὴν ἐξουσία ἀντικαθιστώντας αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους παίρνουν τὶς ἐντολὲς καὶ οἱ ὁποῖοι τοὺς διορίζουν. Τὰ ὅπλα, βέβαια, εἶναι στὴ δικαιοδοσία τῶν λίγων πού νέμονται τὴν ἐξουσία καὶ ἰδιαίτερα τῶν στρατιωτικῶν, πού, ὅπως ἦδη ἐπισημάναμε, τὰ χρησιμοποιοῦν ὄχι σπάνια ἐναντίον τοῦ φορολογούμενου λαοῦ, πού τὰ πληρώνει.

Στὴ Δημοκρατία οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ δὲ διορίζονται, ἀλλὰ εἶναι αἰρετοὶ καὶ ἀνα-

κλητοὶ ὁποιαδήποτε στιγμή. Ἔτσι ἀνατίθεται ἡ ἀρχηγία σ' αὐτοὺς πού ὁ λαὸς θεωρεῖ ἱκανοὺς καὶ τὸ πρόσκαιρο καὶ ὀλιγόχρονο τῆς ἐξουσίας τοὺς ἀποθαρρύνει φιλοδοξίες ἀντιλαϊκές. Οἱ ἀρχηγοὶ εἶναι πολλοί, ἰσότιμοι, ἐναλλάσσονται καὶ ἔχουν τὸ γενικὸ πρόσταγμα γιὰ 24 μόνο ὥρες. Καὶ ἐπειδὴ ἡ θητεία εἶναι ἐνιαύσια, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατεύματος, οἱ στρατηγοί, ἀναλαμβάνουν κάθε τόσο τὴν ἀρχηγία· ἡ σειρά μὲ τὴν ὁποία διαδέχονται οἱ στρατηγοὶ ὁ ἓνας τὸν ἄλλο στὸ ἀνώτατο στρατιωτικὸ ἀξίωμα (γιὰ 24 ὥρες) καθορίζεται μὲ κλῆρο σύμφωνα μὲ τὰ δημοκρατικὰ ἔθη.

Τὰ ὅπλα δὲ βρίσκονται στὴ δικαιοδοσία τῶν λίγων, ἀλλὰ κάθε πολίτης ἔχει στὸ σπίτι του τὸν ἀτομικὸ του ὄπλισμό καὶ εἶναι ἐτοιμὸς πάντα νὰ ὑπερασπίσει τὸ πολίτευμά του καὶ τὴν πατρίδα του. Μόνο ἡ Ὀλιγαρχία (καὶ φυσικὰ καὶ ἡ Μοναρχία) ἀφοπλίζει τοὺς πολίτες⁽⁵⁾. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ Ἑλβετία στὸν ἀξίονα Μοναρχία - Ὀλιγαρχία - Δημοκρατία τοποθετεῖται στὸ πιὸ κοντινὸ στὴ Δημοκρατία σημεῖο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα: γιατί οἱ πολίτες τῆς ἔχουν τὰ ὅπλα στὰ σπίτια τους.

δ) Ἡ παιδεία

Λέει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι μιὰ Ὀλιγαρχία, ἂν θέλει νὰ διατηρηθεῖ, πρέπει νὰ ἔχει καὶ παιδεία ὀλιγαρχική· μιὰ Δημοκρατία, ἂν θέλει νὰ διατηρηθεῖ, πρέπει νὰ ἔχει καὶ παιδεία δημοκρατική⁽⁶⁾. Εἶναι δηλαδὴ διαπιστωμένο καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ὅτι κάθε πολίτευμα ἔχει δικὸ του τρόπο ἀντιμετώπισης τῆς παιδείας.

Ἡ Μοναρχία δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν παιδεία τῶν εὐρύτερων λαϊκῶν στρωμάτων. Προτιμᾷ μάλιστα νὰ παραμείνουν τὰ λαϊκὰ στρώματα στὸ σκοτάδι τῆς ἀμάθειας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας. Τὴν ἐνδιαφέρει ἡ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευση τῶν ἀξιωματοῦχων τῆς καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ μονάρχη.

Ἡ Ὀλιγαρχία ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν μειονότητα τῶν ἀξιωματοῦχων τῆς καὶ κείνη.

Ἡ Δημοκρατία θεωρεῖ ὅτι κάθε ἄτομο μπορεῖ ἀλλὰ καὶ ἔχει τὴν ἀνάγκη νὰ μορφωθεῖ, ἔχει πνευματικὲς ἀνησυχίες, τίς ὁποῖες ἔχει κάθε δικαίωμα νὰ ἐκπληρώσει. Στὴν ἐκφραση «καλὸς κάγαθος» καὶ στὴ ρῆση «οὐ νεῖν οὐδὲ γράμματα» φαίνεται καθαρὰ ἡ προτροπὴ τῆς Δημοκρατίας πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὸν ὕγιθ ἀθλητισμό. Ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπο «ζῶον περίεργον»⁽⁷⁾, πού τοῦ ἀρέσει δηλα-

δὴ νὰ περιεργάζεται τὰ πάντα, νὰ ἐρευνᾷ. Ἡ ἐρευνα γιὰ τὴν ἐρευνα ἐκφράζει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα· ἄλλο, ἂν ἀργότερα προκύψουν πρακτικὲς ἐφαρμογές. «Θεωρῆς ἐνεκεν»⁽⁸⁾ γύριζε ὁ Σόλωνας τὸν κόσμο. Ἡ Δημοκρατία λοιπὸν εἶναι ἐκείνη πού ἐδῶσε τὴν ὥθηση γιὰ τὴ γνώση· καὶ νὰ πῶς:

Τρεῖς εἶναι οἱ τρόποι γραφῆς: α) τὰ ἰδεογράμματα, β) τὰ συλλαβογράμματα καὶ γ) τὰ φθογογράμματα (τὸ φωνητικὸ ἀλφάβητο). Καθένας τρόπος εἶναι στενὰ δεμένος — ἀντιστοιχεῖ, θὰ ἴεγα — μὲ καθένα ἀπὸ τὰ τρία πολιτεύματα. Ἐτσι τὰ ἰδεογράμματα εἶναι δεμένα μὲ τὴ Μοναρχία, τὰ συλλαβογράμματα μὲ τὴν Ὀλιγαρχία καὶ τὰ φθογογράμματα μὲ τὴ Δημοκρατία.

Μιὰ μικρὴ γλωσσολογικὴ ἐνημέρωση: Ἡ γλώσσα, ἡ κάθε γλώσσα, ἀπὸ τὴ στιγμή πού μιλιέται, πού χρησιμοποιεῖται σὰ μέσο ἐπικοινωνίας, εἶναι ἓνα ἀπόλυτα ὀργανωμένο σύστημα μὲ τὴ φωνολογία του, τὴ γραμματικὴ του, τὴ σημασιολογία του. Ἡ φωνολογία τῆς κάθε γλώσσας περιλαμβάνει τὸ σύνολο τῶν φωνημάτων τῆς γλώσσας καὶ τοὺς φωνολογικοὺς κανόνες τῆς. Κάθε γλώσσα ἔχει τὸ πολὺ σαράντα φωνήματα καὶ μ' αὐτὰ ἐκπληρώνει ὅλες τῆς τίς λεξιλογικὲς ἀνάγκες. Ἀλλωστε ὅλες μαζὶ οἱ γνωστὲς στὸν κόσμῳ γλώσσες δὲν ἔχουν περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ φωνήματα.

Ὁ πιὸ εὐκόλος τρόπος γραφῆς γιὰ κάθε γλώσσα θὰ ἦταν ἡ ἀμφιμονοσήμαντη ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὰ φωνήματα καὶ τὴ γραφικὴ τους παράσταση, τὰ γράμματα. Αὐτὸς ὁ τρόπος γραφῆς εἶναι ἡ φωνητικὴ γραφὴ πού παρουσιάστηκε γιὰ πρώτη καὶ σχεδὸν γιὰ τελευταία φορὰ στὸν κόσμῳ μὲ τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ ἀλφάβητο. Καὶ λέω γιὰ «τελευταία σχεδὸν φορὰ», γιατί, ἐνῶ ὅλα τὰ γνωστὰ ἀλφάβητα, πού γράφουν καὶ τὰ φωνήεντα σὲ ἴση μοῖρα μὲ τὰ σύμφωνα, προέρχονται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀλφάβητο, ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἀμφιμονοσήμαντη ἀντιστοιχία φωνήματος-γράμματος· ὅσο γιὰ τὸ «σχεδὸν» τῆς πάρα πάνω φράσης, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι τεχνητὲς γλώσσες, ὅπως ἡ Ἑσπεράντο, ἡ μεταγραμμαμένες πρόσφατα, ὅπως ἡ τουρκικὴ, τηροῦν τὴν ἀμφιμονοσήμαντη ἀντιστοιχία.

Γιὰ νὰ γίνῃ ὁμῶς αὐτὴ ἡ τεράστια σημασίας πολιτιστικὴ ἀνακάλυψη — ἡ δευτέρη μετὰ τὴ φωτιά, σπουδαιότερη καὶ ἀπὸ τὸν τροχό, κι ἂς φάνηκε νωρίτερα τῆς κι ἂς θεωρεῖται συχνὰ ὁ τροχὸς δευτέρη σὲ σπουδαιότητα —, χρειάστηκε ἡ ἀνθρωπότητα νὰ ἀνακαλύψῃ τὴ Δημοκρατία· κι

αυτό για τους ακόλουθους λόγους:

α) Μόνο η Δημοκρατία επέτρεπε στην αρχή κι έπειτα επιδίωκε τη διάδοση της γνώσης σ' όλους τους πολίτες. Και η γνώση χωρίς το αλφάβητο (το φωνητικό) δεν είναι έφικτη.

β) Οί διάφορες ανακαλύψεις τόσο στο θεωρητικό όσο και στο τεχνικό επίπεδο προϋποθέτουν μεγάλη κοινωνική νοητική προσπάθεια. Ή μεγαλοφυΐα, πού θα κάνει κάποια τελική σύνθεση και θα προσθέσει το τελικό λιθάρι για να γίνει κάποια ανακάλυψη σ' οποιοδήποτε τομέα, στηρίζεται σε πολλές προηγημένες και πράξεις και γνώσεις και σκέψεις· σε κάθε ανακάλυψη υπάρχει συσσωρευμένη τόσο χειρωνακτική όσο και νοητική προσπάθεια, κι αυτό προϋποθέτει συμμετοχή συνειδητή πολλών ατόμων ελεύθερων· και η συνειδητή συμμετοχή πολλών ατόμων ελεύθερων προϋποθέτει τη Δημοκρατία. Μεγαλοφυΐες και ιδιοφυΐες στην ανθρώπινη φυλή, άφóτου πήρε την τελική μορφή του homo sapiens, θά ύπάρχουν πάντα σ' όλα τα μήκη και τα πλάτη της υδρόγειας σφαίρας (έκτός αν είμαστε όπαδοί των φυλετικών διακρίσεων και της άνατερότητας όρισμένων φυλών). Όμως ό Θαλής, ό Σόλωνας, ό Άναξαγόρας, ό Εϋριπίδης έμφανίστηκαν σε πόλεις δημοκρατικές.

γ) Το αλφάβητο, δηλαδή ή άμφιμονοσήμαντη (ένα πρòς ένα) αντιστοιχία ανάμεσα στα φωνήματα και τη γραφική τους κατάσταση, προϋποθέτει τη γένεση και την ανάπτυξη της έννοιας του άτόμου, της μονάδας, κι αυτό προϋποθέτει τη Δημοκρατία, γιατί μόνο σ' αυτή το άτομο, το κάθε άτομο, θεωρείται αυταξία.

Στη Μοναρχία ή γνώση περιορίζονταν στο μονάρχη, στην αύλή, στο ιερατείο. Οί άλλοι δεν έπρεπε να ξέρουν. Έτσι τα ιδεογράμματα για χιλιάδες χρόνια από την Κίνα μέχρι την Αίγυπτο και τους προκολομβιανούς πολιτισμούς της Άμερικής ήταν σημάδια πού μόνο λίγοι μπορούσαν να άναγνωρίζουν και να διαβάζουν.

Με την ανάπτυξη του έμπορίου και την τήρηση καταλόγων των έμπορευμάτων ή ανάγκη της πιò εύκολης γραφικής παράστασης έγινε προφανής. Έτσι οί έμποροι, τάξη πού δεν έξυπηρετιούνταν πιà από το μοναρχικό καθεστώς και τα ιδεογράματά του, τυποποίησαν όρισμένες γραφικές παραστάσεις, πού έχασαν την έννοιολογική τους άξία και πήραν άξία φωνητική συλλαβική⁽⁹⁾. Το φοινικικό αλφάβητο ήταν συλ-

λαβική στην ούσία γραφή, όπως και τα σημερινά σημετικά αλφάβητα, το άραβικό και το έβραϊκό· παρίστανε σύμφωνα, πού διαβάζονταν όμως συνεκφερόμενα με κάποιο φωνήεν σά συλλαβές. Έπρεπε να γεννηθεί ή Δημοκρατία στον έλληνικό χώρο, να ύπάρξει μεγαλύτερη συμμετοχή στον πολιτιστικό και τόν κοινωνικό τομέα, να αύξηθούν οί γνωστικές άνάγκες, να φανεί ή έννοια του άτόμου, ώστε να άναπηδήσει άπό το σύμπλεγμα ή άτομική γραφική παράσταση του φωνήματος. Δεν είναι τυχαίο ότι, ενώ ιδεογράμματα και συλλαβογράμματα βρίσκουμε σε πολλά σημεία της Γής άνεξάρτητα μεταξύ τους, αλφάβητο έφεύραν μόνο οί Έλληνες· γιατί οί Έλληνες μόνο έφεύραν τη Δημοκρατία. Μετά, βέβαια, με βάση το έλληνικό αλφάβητο δημιουργήθηκαν άλλα αλφάβητα και από πολιτισμούς πού δεν γνώρισαν ποτέ τους τη Δημοκρατία, αλλά αυτό δεν άναιρεί το γεγονός ότι το αλφάβητο είναι γέννημα της Δημοκρατίας, όπως άλλωστε και το δυναμικότερο στοιχείο του έλληνικού πολιτισμού.

Δεν θά πρέπει άκόμη να παραλείψουμε να άναφέρουμε, ότι μόνο οί Έλληνες δημιούργησαν φιλοσοφία άποκομμένη από τη θρησκεία⁽¹⁰⁾ και ότι το θέατρο, πού στενοχωρεί τόσο τον όλιγαρχικό Πλάτωνα⁽¹¹⁾, στην Ελλάδα γεννήθηκε. Οί πολιτισμοί της Άνατολής αξιόλογο μόνο θέατρο σκιών⁽¹²⁾ έφτασαν να κάνουν. Κι αυτό, γιατί τόσο ή φιλοσοφία όσο και το θέατρο, για να άναφυσούν και να βλαστήσουν, προϋποθέτουν τη Δημοκρατία· θέλουν το δήμο κυρίαρχο, για να είναι το πνεύμα ελεύθερο.

ε') Η πολεοδομία

Τόσο ή μοναρχική όσο και ή όλιγαρχική πολεοδομία βασίζονται στη διαφορά άνάμεσα στην ύδροκεφαλική πρωτεύουσα, όπου ρυθμίζεται συγκεντρωτικά όλη ή πολιτική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της χώρας και στην περιφέρεια, πού συνήθως φυτοζωεί ή όπωσδήποτε προσφέρει στους κατοίκους της πολύ λιγότερες από την πρωτεύουσα εύκαιρίες πολιτικές, πολιτιστικές, οικονομικές.

Οί μεγάλες πρωτεύουσες, οί μεγάλες πόλεις μαζοποιούν πιò εύκολα τον πληθυσμό, και γι' αυτό εύνοούν όλες τις όλιγαρχικές δομές και θεσμούς και εύνοούν τα από αυτά. Στις τεραστίες πρωτεύουσες μόνο μπορεί να εύδοκιμήσει ή διαφήμιση·

κι ἡ διαφήμιση, ὀπτική ἢ ἀκουστική, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ συνθηματολογία· καὶ κάθε συνθηματολογία δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ, παρὰ νὰ φανατίσει τὸ πλῆθος, νὰ τοῦ νεκρώσει τὴ σκέψη, νὰ τὸ μαζοποιήσει, νὰ τὸ ποδηγετήσει καὶ νὰ τὸ κατευθύνει πρὸς τὴν ἀγορὰ κάποιας μάρκας σιγάρου ἢ στηθόδεσμου, πρὸς τὴν ὑποστήριξη κάποιας ποδοσφαιρικῆς ομάδας ἢ πρὸς τὴν ὑπερψήφιση κάποιου κόμματος.

Οἱ ἀπέραντες πόλεις μὲ τὴν ἀπέραντη μοναξιά τους εἶναι ὁ πιὸ πρόσφορος χώρος γιὰ τὴν ἐμπορικὴ, ποδοσφαιρικὴ, κομματικὴ διαφήμιση, ἡ πιὸ εὐκόλη ἀγορὰ ἐργατικῶν χεριῶν καὶ ἡ πιὸ εὐκόλη ἀγορὰ τῶν πιὸ ἀλλοπρόσαστων καὶ ἀχρηστων συχνὰ προϊόντων τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Πῶς λοιπὸν ἡ Ὀλιγαρχία (καὶ ἡ Μοναρχία) νὰ μὴν τὶς θέλει;

Ἡ ἰδέα τῆς ἐθνότητος καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κράτους εἶχε παίξει τὸν περασμένο αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὰς αὐτουνοῦ σοβαρὸ ρόλο στὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸ δημοκρατικὸ ἰδεῶδες. Ἡ ἴδια ἰδέα ἐνέπνευσε καὶ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα σὲ ἐποχὰς πιὸ πρόσφατες. Καὶ ἡ συνεισφορά αὐτῆς τῆς ἰδέας ἦταν σημαντικώτατη στὴ διάσπαση τῶν τεράστιων οἰκουμενικῶν αὐτοκρατοριῶν, ποὺ κυβερνιῶνταν μοναρχικά, καὶ τῶν ἀποικιοκρατικῶν δυνάμεων. Τὰ ἐθνικὰ κράτη ὁδήγησαν στὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μοναρχία στὴν Ὀλιγαρχία, πὺ πέρα δμως δὲν μποροῦν νὰ πᾶνε, γιατί δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀντιγράφουν τὸ συγκεντρωτικὸ χαρακτῆρα τῆς μοναρχικῆς κρατικῆς ὀργάνωσης, ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς ὁποίας προήλθαν. Τὰ ἐθνικὰ κράτη εἶναι πιά χρεοκοπημένα σὰ θεσμοὶ μεταφυσικὰ καὶ κυριολεκτικά. Ὁ ρόλος τους ἔληξε· ἄλλο δὲν ἔχουν νὰ δώσουν.

Καὶ εἶναι τὰ κράτη αὐτὰ σαφῶς ὀλιγαρχικά καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωσή τους καὶ ὡς πρὸς τὴν πολεοδομία τους. Τὰ πιὸ ἐξελιγμένα (καὶ «ἐξελιγμένα» λέγοντας ἐννοῶ αὐτὰ ποὺ εἶναι πιὸ κοντὰ στὴ Δημοκρατία) προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν τὸ θεσμὸ τῆς ἀποκέντρωσης. Κι ὅσο ὁ θεσμός αὐτὸς εἶναι πιὸ προχωρημένος, τόσο πλησιάζουμε στὸ δημοκρατικὸ ἰδεῶδες. Στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἡ Ἑλβετία μὲ τὸ θεσμὸ τῶν καντονιῶν προηγεῖται πάλι, ὅπως καὶ στὸ ζήτημα τοῦ στρατοῦ.

Ὅμως σωστὴ ἀποκέντρωση δὲ μπορεῖ νὰ γίνει, ὅσο καὶ ἂν δίνονται ἀρμοδιότητες στὴν περιφέρεια, ὅσο κι ἂν χωρίζεται μιὰ χώρα σὲ ἐπαρχίες λίγο-πολύ αὐτόνομες.

Σωστὴ ἀποκέντρωση ἔχουμε μόνο, στὰ ὀργανωθεῖ ἡ ζωὴ τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας σὲ πόλεις μικρὲς. Οὔτε οἱ τεράστιες μεγαλουπόλεις μποροῦν νὰ λύσουν τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα οὔτε ἡ ζωὴ στὰ μικρὰ χωριά εἶναι βιωτὴ. Χρειάζεται μιὰ μέση λύση, καὶ τέτοια εἶναι ἡ ἀνακατανομὴ δλου τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας μὲ μέτρα ἥπια καὶ πειστικά καὶ ὄχι βίαια καὶ πιεστικά σὲ πόλεις ἰσοπληθεῖς περίπου, τῆς τάξεως τῶν 40 μὲ 50 χιλιάδων κατοίκων, αὐτόνομες καὶ ὁμοσπονδοποιημένες. Ὅλες οἱ ἄλλες ἀποκεντρωτικὲς προσπάθειες εἶναι ἀνεπαρκεῖς, ἀναποτελεσματικὲς καὶ καταδικασμένες σὲ ἀποτυχία. Ἡ μικρὴ πόλη βοηθημένη ἀπὸ τὴ σύγχρονη τεχνολογία πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ ἀναδειχθεῖ, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ἐποχὰς καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα, πυρῆνας πολιτικός, πολιτιστικός, οἰκονομικός, στρατιωτικός.

Ὁ γνωστός φιλόσοφος, μαθηματικός καὶ εἰρηνιστὴς Μπέρτραντ Ράσσελ ἔλεγε στὶς διαλέξεις του, ποὺ ἔχουν ἐκδοθεῖ μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «*Ἐξουσία καὶ ἄτομο*», ὅτι οἱ ἐλληνικὲς πόλεις-κράτη, τὰ μικρὰ ἰταλικά πριγκηπάτα στὴν Ἀναγέννηση, οἱ μικρὲς αὐλὲς τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων τοῦ 18ου αἰ. ἦσαν ἐστὶς καλλιτεχνικῆς ἀνθισσης· ἡ ἔνωση καὶ ἡ συγκεντρωτικὴ ἐξουσία ἐπέφεραν τὸ μαρασμό, ὁ ὁποῖος ἦταν τόσο πιὸ βαθὺς ὅσο πιὸ συγκεντρωτικὴ ἦταν ἡ ἐξουσία⁽¹³⁾.

Αὐτὸ ποὺ μὲ τὰ σημερινὰ — ὀλιγαρχικά — κριτήρια τοῦ ἐθνικοῦ κράτους τὸ θεωροῦμε μειονέκτημα γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν ἀποτελέσαν ποτὲ ἐνιαῖο κράτος, αὐτὸ ἀκριβῶς, ἡ διασπορά, ὁ πολυκεντρισμὸς στάθηκε τὸ μεγάλο τους πλεονέκτημα. Κι αὐτό, γιατί ἡ Δημοκρατία δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ἀσφυκτιά μέσα στὴ συγκεντρωτικὴ δομὴ τῶν ἐνιαίων κρατῶν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ Αἰγυπτιακοῦ βασιλείου, τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας, τῶν Ἑλληνιστικῶν κρατῶν, τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Μεσαιωνικῆς φεουδαρχίας, τῶν σημερινῶν ἐθνικῶν κρατῶν. Ἡ Δημοκρατία θέλει ἄλλο μικρὸ καὶ πολλὰ ἰσότιμα καὶ αὐτόνομα συνεργαζόμενα μέρη. Σὰν ἀποτέλεσμα δημιουργεῖ πολιτισμό. Ἐτσι οἱ Ἕλληνες μὲ τὴ Δημοκρατία, μὲ τὸν πολυκεντρισμὸ τους δημιούργησαν πολιτισμὸ σὲ ταχύρρυθμες σχετικὰ διαδικασίες.

στ') Ὁ ἀθλητισμός

Ὁ ἀθλητισμὸς προϋποθέτει τὴν

ὑπαρξῆ, ἂν ὄχι τῆς Δημοκρατίας αὐτῆς καθεαυτὴν, τουλάχιστο δημοκρατικοῦ πνεύματος. Καὶ τὰ προανακρούσματα τῆς Δημοκρατίας τὰ βρίσκουμε, ὅπως τὸ ἔχουμε ἤδη ἐπισημάνει, στὸν Ὅμηρο. Ἡ ἀγορά, ἡ ἀντιλογία πρὸς τὸν ἀρχηγό, πράγματα ποὺ τὰ περιγράφει ὁ Ὅμηρος, εἶναι στοιχεῖα δημοκρατικά καὶ μᾶς δείχνουν τὴν πορεία πρὸς τὴ Δημοκρατία.

Ὁ ἀθλητισμὸς προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, γιατί τὸ γυμνάσιον τοῦ κορμιοῦ — καὶ δὲ χρειάζεται βέβαια νὰ θυμίσω ὅτι οἱ λέξεις «*γυμνικοὶ ἀγῶνες*», «*γυμνάσιον*», «*γυμνάζω*» κ.λπ. προέρχονται ἀπὸ τὴ λέξη «*γυμνός*» — δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ, παρὰ μπροστὰ σὲ ἀνθρώπους ποὺ θεωροῦνται ἴσοι ἀνάμεσά τους. Τὰ ρούχα κάνουν ἔκτυπες τὶς ταξικὲς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ φανερώνουν τὸ πλουσιότερο ἢ τὸ φτωχότερο περιβάλλον, στὸ ὁποῖο ἀνήκει καθένας. Τὸ ντύσιμο κάνει νὰ ξεχωρίζουν οἱ βασιλιάδες καὶ οἱ ἀρχοντες. Οἱ ἀνθρώποι γυμνοὶ εἶναι ἴσοι.

Κι ἔπειτα ὁ ἀθλητισμὸς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο εἶναι ἀτομικὸς καὶ ἡ ἀνάπτυξη ἀτομικιστικοῦ πνεύματος δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ στὴ Δημοκρατία, ποὺ θεωρεῖ κάθε ἄτομο μὴν αὐταξία. Γι' αὐτὸ ἡ καθιέρωση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων τὸ 776 π.Χ., ἐπειδὴ σημαίνει τὴν πλήρη ἀνάπτυξη τοῦ ἀθλητικοῦ πνεύματος, σημαίνει καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀτομικιστικοῦ πνεύματος καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τῆς Δημοκρατίας. Ἔτσι τὸ *terminus post quem*⁽¹⁴⁾ τῆς Δημοκρατίας ἀπομακρύνεται καὶ ἀκόμα πὺς πίσω, πρὸς τὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνα.

Τὸ πόσο ὁ ἀθλητισμὸς ἦταν συνυφασμένος μὲ τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα φαίνεται σὲ χρόνους μεταγενέστερους, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπιδίωξε καὶ πέτυχε τὴν ἀποπομπὴ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνα ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες, ἀκριβῶς γιατί ἦταν τύραννος⁽¹⁵⁾.

Στὴν ὀλιγαρχικὴ Ρώμη — ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἡ Ρώμη δὲν ὑπῆρξε ποτὲ Δημοκρατία — ὁ ἀθλητισμὸς ὑποκαταστάθηκε ἀπὸ τὸ «*panem et circenses*» (ψωμὶ καὶ θεάματα). Τὰ θεάματα αὐτὰ μαζί μὲ τὸ ψωμὶ ἀποπροσανατόλιζαν τὸ ρωμαϊκὸ λαὸ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ δίνοντάς του μιὰ μαζικὴ ἐκτόνωση μαζοποιῶσαν τοὺς πολῖτες: τακτικὴ καθαρὰ ὀλιγαρχικὴ.

Ἡ ἴδια τακτικὴ ἀκολουθήθηκε καὶ στὸ ἀπολυταρχικὸ Βυζάντιο μὲ τοὺς Δῆμους, τὶς πολιτικοαθλητικὲς ὁμάδες ποὺ μαζο-

ποιοῦσαν τὸν πληθυσμὸ τῆς Κωνσταντινούπολης, μέχρι τῆ στιγμῇ ποὺ τὸν σφαγίασε ὁ Ἰουστινιανὸς στὴ «*Στάση τοῦ Νίκα*».

Στὰ νεότερα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, ἐπειδὴ ἡ ἀνάπτυξη τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν φάνηκε γιὰ κάποια στιγμὴ πὺς θὰ δημιουργοῦσε προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἀπαιτήσουν ὅλοι οἱ πολῖτες πραγματικὴ συμμετοχὴ, πραγματικὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ ὄχι «οἰονεῖ πολιτικὰ δικαιώματα», ἐφευρέθηκε ὁ ὁμαδικὸς ἀθλητισμὸς.

Ὁ ὁμαδικὸς ἀθλητισμὸς (ποδόσφαιρο καὶ τὰ θεωρούμενα εὐγενέστερα καλαθόσφαιρα, πετόσφαιρα κ.ἄ.) εἶναι ἐφεύρημα τῆς Ὀλιγαρχίας καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο πὺς πρωτοεμφανίστηκε στὴ Μ. Βρετανία, στὴν ὁποία εἶδε τὸ φῶς καὶ ἀναπτύχθηκε τὸ ὀλιγαρχικὸ (ἀλλὰ δημοκρατικοφανές) πολίτευμα τῆς κοινοβουλευτικῆς «δημοκρατίας».

Ὁ ὁμαδικὸς ἀθλητισμὸς καταπνίγει τὸ ἄτομο — πράγμα ποὺ ἐπιδιώκει ἡ Ὀλιγαρχία —, τὸ φανατίζει, τὸ κατατάσσει, τοῦ δίνει ἐτικέτα, τὸ ἐγκλείει σὲ κάποιο «μαντρί»: ὁ ὁμαδικὸς ἀθλητισμὸς παίζει τὸν ἴδιο ἀκριβῶς ρόλο ποὺ παίζουν τὰ κόμματα στὸν τομέα τῆς οἰονεῖ ἐνασχόλησης μὲ τὴν πολιτικὴ. Κι ὁ φανατισμὸς, ἡ κατάταξη, ὁ ἐγκλεισμὸς μέσα σὲ κάποια ποδοσφαιρικὴ ἢ ἄλλη ὁμάδα, μέσα σὲ κάποιο θρησκευμα, μέσα σὲ κάποιο φιλοσοφικὸ - πολιτικὸ σύστημα εἶναι ἡ μόνη ἐπιδίωξη τοῦ κάθε ὀλιγαρχικοῦ συστήματος, γιατί ἔτσι μαζοποιοῦνται τὰ ἄτομα, γιατί ἔτσι νεκρώνεται ἡ φυσικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ αὐτὸ ἔχει σάν ἀποτέλεσμα ἡ νομὴ καὶ ἡ χρῆση τοῦ καταναλωτικοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἐξουσίας νὰ παραμένει συνεχῶς στὰ χέρια τῶν λίγων ἐπιτήδειων.

Στὴ Δημοκρατία τὰ ἀθλήματα σκοπὸ ἔχουν νὰ ἀναπτύξουν τὸ ἄτομο, τὶς σωματικὲς του ἰδιαιτερότητες, μὲ τὴ στέρεη πεποίθηση ὅτι ἔτσι θὰ ἀναπτυχθοῦν ἀνάλογα καὶ οἱ πνευματικὲς του ἰδιαιτερότητες. Καὶ οἱ σωματικὲς ἰδιαιτερότητες ἀτονοῦν στὸν ὁμαδικὸ — τὸν ὀλιγαρχικὸ — ἀθλητισμὸ.

Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι ὁ ὁμαδικὸς ἀθλητισμὸς κυρίως καλλιεργεῖ τὸν ἐπαγγελματισμὸ: γιατί καὶ ὁ ἀθλητισμὸς σὲ μιὰ ὑγιῇ, δηλαδὴ σὲ μιὰ δημοκρατικὴ, κοινωνία πρέπει νὰ εἶναι λειτουργημὰ μέσα στὴν ἐμβέλεια τοῦ καθενὸς κι ὄχι ἐπάγγελμα προορισμένο γιὰ λίγους εὐνοημένους ἀπὸ τὴν ὀλιγαρχικὴ κοινωνία. Ὁ ἐπαγγελματισμὸς ὅμως στὸν ἀθλητισμὸ, ὅπως καὶ στὴν πολιτικὴ, εἶναι ἴδιο τῆς Ὀλιγαρχίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Ἀριστοτέλους, *Πολ.*, Ε, Χ, 9 ή 1311a 3-4.
2. Ὁ πληθυσμός κάθε χώρας με κριτήρια α) τὴ δυνατότητα προσέγγισης στὴν ἐξουσία, β) τὴν ἀντικειμενικὴ δυνατότητα μόρφωσης, γ) τὸν τόπο διαμονῆς (χωριό-πόλη), δ) τὸ εἶδος τῆς κατοικίας, ε) τὸ συνοικισμὸ-γειτονιά κατοίκησης καὶ στ) τὸ φύλο κατατάσσεται σὲ 26-64 τὸ λιγότερο κατηγορίες. Καὶ λέω 64 τὸ λιγότερο, γιατί παίρνω ὑπ' ὄψη μου τὴν πιὸ συντηρητικὴ περίπτωση, κατὰ τὴν ὁποία τὰ κριτήρια δὲν ἔχουν παρὰ δύο μόνο διαβαθμίσεις· ἂν οἱ διαβαθμίσεις κάποιου κριτηρίου ἀποδειχθοῦν περισσότερες, τότε ὁ ἀριθμὸς τῶν κατηγοριῶν εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερος. Ἄν δεχθοῦμε ὅμως πῶς εἶναι μόνω 64, τότε κάθε κατηγορία ἔχει κατὰ μέσο ὄρο τὸ 1,5% τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἱ δυὸ-τρεῖς πιὸ προνομιούχες ἀπὸ αὐτές, ποὺ δὲ θὰ ξεπερνᾶν τὸ 4-5%, νέμονται τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἐξουσία.
3. G. Barbagallo, *Τὰ αἶτια τῆς παρακμῆς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος*, ἔκδ. «Μπάυρον», Ἀθήνα 1975, σελ. 39 καὶ 42.
4. Ἀριστ. *Ἀθηναίων Πολιτεία* XXVII, 3 × XXIX, 5 × LVI, 3.
5. Ἀριστ., *Πολιτ.*, Ε, Χ, 11 ή 1310b 12-13.
- 6) Ἀριστ. *Πολιτ.*, Ε, IX, 11-13 ή 1130b 12-22.
7. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ἀναπνοῆς*, 480b 27.
8. Ἡρόδ., Α, 29-30.
9. Δ. Ε. Τομπαῖδη, *Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, ἔκδ. ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 1982 σ.σ. 13-15.
10. Τσέλλερ - Νέστλε, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, ἔκδ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Ἀθήνα 1942, σ.σ. 1-5.
11. Πλάτ. *Νόμοι*, 701a.
12. Πρβλ. *Les Marionnettes*, Editions Bordas, Paris 1982.
13. Μπ. Ράσσελ, *Ἡ ἐξουσία καὶ τὸ άτομο*, ἔκδ. Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα 1975, σ. 55 καὶ πάρα κάτω.
14. «ὄριο μετὰ τὸ ὁποῖο».
15. Πλουτ., *Βίοι*, Θεμιστοκλῆς, 25 I.

ΥΒΟΝΝΗ ΑΡΝΟΚΟΥΡΟΥ
Ἑλληνισμός

*Δεξά, περίλαμπρη ἐποχὴ·
Πλάτων, Σωκράτης, Περικλῆς,
μὰ καὶ Παλλάδος δόρυ
στὸ χέρι σου τὸ στιβαρό.
Ἦφαιστον ἀριστότεχνικὸ θηκάρι
στ' ἀριστερὸ πλευρό·
κι' ἀπ' τοῦ Φειδία σμάλι
κορμί, πεντελικὸ γλυπτό,
ἀετὸς ἢ κόρη τῶν ματιῶν
στοῦ Κίσσανου τὰ ὕψη.
Κι' ἀπ' τὸ τραγοῦδι τοῦ Ὅμηρου
στ' ἀρρενωπά του χεῖλη
νὰ καθηλώνει μ' ἐξαψη
τὴν οἰκουμένη
ἀπ' τοῦ Εὐρώτα τὰ νερά
ὡς τὴν οὐράνια πύλη.*

Κ. Π. ΜΙΧΑΗΛ
Πέντε Χάι - Κάι

*Χρωμοπυρκαγιᾶς —
καρδιᾶς ζεστῆς τῆς αὐλῆς
γεράνια ἀνθοῦν.
Σελίδες μνήμα —
ἐνθετη χρυσαλλίδα
θύμηση κραυγῆς.
Ροῦσσες οἱ ξωθιᾶς
καὶ μελιές. — Καὶ στὰ μέλη
κερῆθρες φωλιές.
Λάγνα λαγίνα
εἰσορὴ κυρτωμένη —
νέκταρ ἐρώτων.
Τόξα κυμάτων —
σὲ θόλους φωλιάζουνε
τῶν ποιητῶν τῆς.*

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ*

Ἡ συμπληρωματικότητα στὴ φιλοσοφία

Ὄταν θέλουμε νὰ ἐκφράσουμε ὅτι αὐτὸ πὺ κατέχουμε δὲν εἶναι ἀρκετὸ, δὲν εἶναι ὁλοκληρωμένο ἢ τελειωμένο ἢ ἀκόμα δὲν ἔχει τὴν ἐπάρκεια γιὰ μιὰ συγκεκριμένη ἐνέργεια καὶ λειτουργία, τότε ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωσιν, προκειμένου νὰ προσδιορίσουμε αὐτὸ πὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν πληρότητα πὺ ζητοῦμε, χρησιμοποιοῦμε τὶς λέξεις *ἐλλειμμα*, *υπόλοιπο*, *συμπλήρωμα* καὶ ἄλλες ἀνάλογες. Ὄς πάρουμε ἓνα πολὺ ἀπλὸ παράδειγμα ἀπὸ τὴν ἀριθμητικὴ. Θεωροῦμε τὸ σύνολο τῶν φυσικῶν ἀριθμῶν $N = \{1, 2, 3, \dots\}$. Ὄν ὑποθέσουμε πὺς τὸ σύνολο N ἔχει τὴν πληρότητα πὺ ἀπαιτοῦμε, τότε τὸ ὑποσύνολο τῶν ἀρτίων ἀκεραίων ἀριθμῶν $\{2, 4, 6, \dots\}$ εἶναι τὸ συμπλήρωμα ἢ τὸ συμπληρωματικὸ τοῦ ὑποσυνόλου τῶν περιττῶν $\{1, 3, 5, \dots\}$ σὲ σχέση πρὸς τὸ σύνολο N τῶν φυσικῶν ἀριθμῶν καὶ ἀντιστρόφως.

Τὴν ἔννοια τοῦ συμπληρώματος μποροῦμε νὰ τὴν «ὀρίσουμε» σὺν τὸ ἀπαραίτητο, πὺ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ, ὡςτὲ αὐτὸ μαζί μὲ τὸ δεδομένο νὰ συνθέτουν μιὰ ὁλότητα, δηλαδὴ τὸ μέγιστο κάποιου πράγματος, πὺ μπορεῖ νὰ καθοριστεῖ ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη ιδιότητα. Ἡ μεγίστη δυνατὴ ἔκτασιν τῆς ιδιότητος, πὺ καθορίζει τὴν ἔννοια τῆς ὁλότητος, διαμορφώνει τοὺς βασικοὺς χαρακτηρες. Ὄνας πλήρης καὶ μὴ ἀντιφατικὸς ὀρισμὸς τῆς διαισθητικῆς ἀντίληψης τοῦ ὅλου εἶναι ἀδύνατος ἢ πολὺ δύσκολος, θὰ μπορούσαμε ὅμως, περιορίζοντας τὶς φιλοδοξίες μας, μὲ τὴν βοήθεια τῆς λογικῆς τῶν κατηγορημάτων, νὰ θεωρήσουμε τὴν ὁλότητα σὺν τὸ εὐρύτερο πεδίῳ ὀρισμοῦ κατηγορήματος, τὸ ὁποῖο ὁ καθολικὸς ποσοδείκτης μετατρέπει σὲ πρότασιν μὲ τιμὴ «ἀλήθεια», δηλαδὴ ἂν ταυτίσουμε τὴν ὁλότητα μὲ τὴν ἔκτασιν τοῦ πεδίου ὀρισμοῦ τοῦ κατηγορήματος, τότε γιὰ κάθε στοιχεῖο τοῦ πεδίου τὸ κατηγορημα νὰ γίνεται πρότασιν ἀληθινή. Ὄπὸ τὴν προηγουμένη θεώρησιν γίνεται φανερό, πὺς ἡ ἔννοια τοῦ συμπληρώματος προϋποθέτει τὸν καθορισμὸ τοῦ ὅλου. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ὀρίσουμε τὸ συμπλήρωμα συγκεκριμένου πράγματος ἢ μιᾶς ἐνέργειας ἢ τέλους μιᾶς ἔννοιας, πρέπει νὰ ξέρομε τουλάχιστον τὸ περίγραμμα ὑπόστασης καὶ λειτουργίας τοῦ ὅλου, σὲ σχέση τόσο μὲ τὸ γνωστὸ μέρος, ὅσο καὶ μὲ τὸ ζητούμενο συμπλήρωμα. Π.χ.: Ὄταν λέμε ἡ κυματικὴ καὶ ἡ κβαντικὴ ὕψ τοῦ φωτὸς εἶναι συμπληρωματικὲς ὡς πρὸς τὴν ὅλη ὑπόστασίν του, δεχόμεσιν πὺς μὲ τὶς προηγούμενες ιδιότητες ἐξηγεῖται ἡ ὅλη συμπεριφορὰ τοῦ φωτὸς στὸ σύνολο τῶν φαινομένων πὺ γνωρίζουμε. Οἱ δύο ιδιότητες τοῦ φωτὸς λειτουργοῦν ἀνεξάρτητα καὶ μὴ ἀντιφατικά; δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν φαινομένων, πὺ ἐρμηνεύονται μὲ τὴν μιὰ ιδιότητα, εἶναι ξένο πρὸς τὸ σύνολο τῶν φαινομένων, πὺ δικαιολογοῦνται μὲ τὴν ἄλλη.

Σὲ πολλὰς περιπτώσεις γνωρίζουμε δύο ἢ καὶ περισσότερες ξένες μεταξύ τους κατηγορίες, δηλαδὴ τὶς ιδιότητες πὺ τὶς καθορίζουν, καὶ ἀναζητοῦμε τὴν κοινὴ ἀναφορὰ τους, ἡ ὁποία δὲν εἶναι συνήθως ἡ σύνθεσιν τῶν γνωστῶν ιδιοτήτων. Π.χ.: Ὄν θεωρήσουμε τὸ σύνολο τῶν ρητῶν ἀριθμῶν (κλάσματα) καὶ τὸ σύνολο τῶν ἀρρητῶν (δηλαδὴ ἀριθμοὺς πὺ εἶναι ὄρια ἀκολουθιῶν ρητῶν ἀριθμῶν), αὐτὰ, ὅπως ξέρομε, εἶναι ξένα μεταξύ τους μὲ τελείως διαφορετικὴ φύσιν, καὶ ὅμως ἔχουν κοινὴ καταγωγὴ τὴ μέτρησιν μεγεθῶν καὶ συλλειτουργοῦν χωρὶς ἀντιφάσεις συνθέτοντας τὸ σύνολο τῶν πραγματικῶν ἀριθμῶν. Προφανῶς τὰ παραπάνω σύνολα εἶναι συμπληρωματικά καὶ ἀποτελοῦν καλὸ παράδειγμα τῆς συμπληρωματικότητος, ἡ ὁποία εἶναι μιὰ ιδιοφυὴς ἐπινόησιν, πὺ ἐφαρμόζεται σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις στὶς ὁποῖες δὲν μποροῦμε νὰ βροῦμε μιὰ ἀπλὴ ιδιότητα, πὺ νὰ ὀρίξει πλήρως τὸ ὅλο καὶ συγχρόνως νὰ ἐξηγοῦνται λογικῶς συμβάντα τῆς ἰδίας φύσης.

Εἶναι φυσικὸ νὰ γεννηθεῖ τὸ ἐρώτημα: Ἡ συμπληρωματικὴ σὺν μορφὴ σκέψης

* Ὄ κ. Λάμπρος Ντόκας εἶναι καθηγητὴς τῆς Μαθηματικῆς Ὄναλύσεως τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν.

μήπως ἔχει βαθιεῖς ἀδυναμίες, τίς ὁποῖες κατορθώνουμε νὰ καλύπτουμε μὲ μιὰ ἐπιφανειακή λογικοφάνεια;

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πὼς ἡ συμπλήρωση δὲν εἶναι κατασκευάσμα νοητικὸ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ποὺ συνειδητοποιοῦμε, γιατί εἶναι λογικὸ σχῆμα ποὺ ἐκφράζει πραγματικότητες, στίς ὁποῖες εἶναι φανερὴ ἡ ἔλλειψη ἐνότητας, τὴν ὁποία δὲν ἀποκρύπτει. Τὸ πλῆθος τῶν περιπτώσεων, ὅπου ἐφαρμόζεται ἀναγκαστικὰ ἡ ἔννοια τοῦ συμπληρώματος, δὲν εἶναι σταθερό. Μιὰ βαθύτερη μελέτη τῶν πραγμάτων, ποὺ ὁδηγεῖ σὲ γνώση πληρέστερη, μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ πολλές περιπτώσεις ἐφαρμογῆς τῆς συμπληρωματικότητας, ἐνῶ δὲν ἀποκλείει τὴν ἐμφάνιση νέων ἀναγκαίων συμπληρωμάτων. Π.χ.: Ἡ ἐξέλιξη τῶν ἀριθμητικῶν συστημάτων ὁδηγεῖ σὲ μιὰ συνεχῆ ἐπέκταση αὐτῶν καὶ συγχρόνως στὴ δημιουργία νέων συμπληρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπὸ μία ἄποψη καταργοῦν προγενέστερα συμπληρώματα. Ἄν οἱ γνώσεις εἶναι ἀρκετὲς καὶ κατάλληλες, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀναγκαῖο τὸ λογικὸ σχῆμα τῆς συμπληρωματικότητας, τότε ἡ παρουσία τῆς εἶναι ἀσφαλῶς ὄχι μόνο περιττή, ἀλλὰ καὶ κακὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, γιατί ἔχουμε μιὰ ἐνότητα ποὺ διατηρεῖ σύνορα ἀνύπαρκτα.

Ἡ ἔννοια τοῦ συμπληρώματος βάζει σύνορα ἐκεῖ μόνο, ποὺ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὰ συμβάντα, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ διατήρηση τοῦ ὅλου σὰν αὐθύπαρκτη πραγματικότητα χωρὶς ἀντιφάσεις. Δὲν εἶναι σχῆμα λόγου νὰ ποῦμε, πὼς ἡ συμπληρωματικότητα εἶναι ἡ λογικὴ ὑπέρβαση, ποὺ ἐνοποιεῖ διαφορετικὲς κατηγορίες τῆς ἴδιας ἀρχῆς. Στίς θεωρητικὲς καὶ πειραματικὲς ἐπιστῆμες τὸ λογικὸ σχῆμα τοῦ συμπληρωματικοῦ προσφέρει μιὰ καθολικὴ ἐποπτεία σὲ πολὺ δύσκολα προβλήματα, χωρὶς πάντοτε νὰ δίνει τὴν τελικὴ λύση, ἐκεῖ ὅμως ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὰν ἀναγκαῖα μορφή σκέψης εἶναι σὲ πολλὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδίως τῆς μεταφυσικῆς.

* * *

Ἄν δεχθοῦμε πὼς ἀντικείμενο τῆς μεταφυσικῆς εἶναι ἡ μελέτη τοῦ συμπληρώματος τοῦ φυσικοῦ κόσμου, δηλαδὴ ὁ στοχασμὸς πέρα ἀπὸ τὴν αἴσθηση, τότε δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε, πὼς ὁ ἄνθρωπος μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέλιξή του εἶναι μεταφυσικός, γιατί συνεχῶς ζητᾷ τὴν ὁλοκληρωμένη γνώση. Τί σημαίνει ὁλοκληρωμένη γνώση; Πὼς μπορούμε νὰ τὴν φανταστοῦμε; Τί εἶναι ὄλο;

Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ὅλου καὶ γενικώτερα τῆς ὁλοκλήρωσης ἀσχολήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα οἱ μεγαλύτεροι σοφοὶ καὶ προσπάθησαν νὰ τὴν καθορίσουν ἀπὸ πολλὰ καὶ διαφορετικὲς ἀπόψεις. Ὁ μεταφυσικὸς φιλόσοφος, ἀνάλογα μὲ τὴν κοσμοθεωρία στὴν ὁποία πιστεύει, συλλαμβάνει τὴν ἔννοια τοῦ ὅλου σὰν σύμπλεγμα ἰδιοτήτων, ποὺ μπορούμε νὰ τίς χωρίσουμε σὲ δύο κατηγορίες, δηλαδὴ σ' αὐτὲς ποὺ ἐπαληθεύονται ἀπὸ τὰ συμβάντα καὶ σ' ἐκείνες ποὺ ἔχουν χαρακτῆρα μεταφυσικό. Γιὰ νὰ ἐννοήσουμε τίς δύο προηγούμενες κατηγορίες, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἀνάλυσή τους.

Ὅπως εἴπαμε, μέσα στὸν πεπερασμένο αἰσθητὸ χῶρο τὸ ὄλο ἐκφράζεται σὰν τὸ μέγιστο κάποιου πράγματος, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ καθορισμένες ιδιότητες, οἱ ὁποῖες τοῦ προσδίδουν τὴν αὐτοτέλεια, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ σ' ἕνα ἄλλο εὐρύτερο σύνολο. Εἶναι φανερό, πὼς τὸ μέγιστο καὶ ἡ αὐτοτέλεια ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν καθορισμὸ τοῦ πράγματος, ὁ ὁποῖος μέσα σὲ μιὰ διαισθητικὴ πραγματικότητα γίνεται μὲ κάποια προσέγγιση. Τὸ ἐμπειρικὸ ὄλο προφανῶς πληροῖ τὴν ἰδιότητα τοῦ πεπερασμένου, ἡ ὁποία δὲν εἶναι καθοριστικὴ γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ὅλου, ὅπως οἱ ἰδιότητες τοῦ αὐθύπαρκτου καὶ τοῦ μεγίστου σὲ σχέση πρὸς αὐτὴ ποὺ γνωρίζουμε. Ἄν τὴν ἔννοια τοῦ ὅλου θέλουμε νὰ τὴν περάσουμε πέρα ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμο ἐφαρμόζοντας τὴ μέθοδο τῆς συμπληρωματικότητας, ἡ ὁποία εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ μεταφυσικὲς ὑποθέσεις καὶ λειτουργίες σὰν γενικευμένη ἐπαγωγή, ἀμέσως αἰσθανόμαστε, πὼς αὐτὸ ποὺ ἀπομένει ἐντάσσεται σ' ἕνα πλέγμα ἰδιοτήτων, οἱ ὁποῖες ὄχι μόνον δὲν ἔχουν τὴν πολυτέλεια τῆς ἐπα-

λήθευσης, αλλά ούτε και αυτής της ἀμφισβήτησης, δηλαδή ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου γίνεται μεταφυσική και ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μεταφυσικὸ συμπλήρωμα. Γενικῶς ξεκινώντας ἀπὸ ιδιότητες τῶν συμβάντων, δηλαδή διαισθητικές μετὰ τὴν βοήθεια τῆς συμπληρωματικότητας, μπορούμε νὰ φτάνουμε σὲ κατηγορήματα τῶν ὁποίων ἡ ἐγκυρότητα εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαλήθευση ἢ τὴν λογικὴ ἀπόδειξη, ἐνῶ τὸ ἐννοιολογικὸ τους περιεχόμενο παραμένει στὸ χῶρο τῆς νόησης. Π.χ.: "Ἀν θεωρήσουμε κάποιο συμπλήρωμα τοῦ ἐπιστητοῦ, τότε μέσα στὸ συμπληρωμένο χῶρο ἡ γνωστὴ ιδιότητα «τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους» ἢ ἡ ἀρνήσή της, ἂν καὶ παραμένουν στὴ σφαῖρα τοῦ νοητοῦ, δὲν ἔχουν κανένα εἶδος ἐγκυρότητας, ἡ ὁποία νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ λογικὴ ἀπόδειξη ἢ ἐπαλήθευση. "Ἀν φανταστοῦμε τὴ βαθύτερη γνώση σὰν ὄριο κατηγορημάτων τοῦ ἐπιστητοῦ μέσα σ' ἓνα συμπλήρωμά του, τότε ἡ γνώση αὐτή, παρ' ὅλο πὺ εἶναι πολὺ κοντὰ στὸν μεταφυσικὸ χῶρο, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἐπιστημονικὴ ὑπόθεση. Π.χ.: "Ἡ ἀτομικὴ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου. Αὐτοῦ τοῦ εἵδους ὑποθέσεις, μποροῦν νὰ συνθέσουν τίς βάσεις μιᾶς ἐπιστήμης, δηλαδή φτάνουμε στὰ σύνορα τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ μεταφυσικοῦ συμπληρώματος. Π.χ.: "Ὁ κόσμος τῶν ιδεῶν τοῦ Πλάτωνα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μεταφυσικὸ συμπλήρωμα τοῦ αἰσθητοῦ, χωρὶς νὰ καλύπτει τὸν χῶρο τῶν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων.

* * *

"Ἡ μελέτη τοῦ ἐπιστητοῦ ὅσοδήποτε πολὺπλοκη ἢ δύσκολη κι' ἂν εἶναι, παραμένει μέσα στὶς δυνατότητες τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖες συνεχῶς ἐπεκτείνονται καὶ ὠθηθοῦν τὰ ὅρια τῆς γνώσης πέρα ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν κόσμο. Οἱ διαισθητικὲς πραγματικότητες συμπληρώνονται ἀπὸ τίς νοητικὲς γιὰ μιὰ βαθύτερη ἀντίληψη τοῦ κόσμου. "Ἡ σύγχρονη γνώση ἐκφράζεται μετὰ θεωρίες, πὺ ἀντλοῦν τὸ κύρος τους ἀπὸ τὴν ἐπαλήθευση καὶ τὴν λογικὴ συνέπεια, μετὰ τίς ἐπιστημονικὲς ὑποθέσεις, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι οὔτε αἰώνιες οὔτε ἀναμφισβήτητες ἀλήθειες, γιὰτὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε ἀκόμη καὶ τὴν ἀρνήσή τους. Καμμιά λογικὴ ἀπόδειξη γιὰ τὸ κύρος μιᾶς ὑποθέσεως δὲν ὑπάρχει, μόνο ἡ διαίσθηση καὶ τὰ συμβάντα συνηγοροῦν γιὰ τὴν ἐπιλογή της. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴ στὴν ἐπιστήμη τῶν ὑπερβατικῶν ἐννοιῶν προχωροῦμε στὴ μελέτη τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ φαινόμενα, χωρὶς ὅμως νὰ μπορούμε νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὸν νοητικὸ χῶρο τῶν ὑποθέσεων, πὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ διαβεβαιώσεις τῶν ὁποίων τὸ κύρος ὑπόκειται σὲ συνεχῆ ἔλεγχο.

Οἱ χῶροι τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ὑποθέσεων, ἐνῶ συνεχῶς μεταβάλλονται, παραμένουν συμπληρωματικοὶ σὲ σχέση μετὰ τὸ ἐπιστητό, ὅχι ὅμως καὶ μετὰ ἐκεῖνο πὺ ἐπιζητεῖ ἡ ἀνθρώπινη φύση. Στὴν ἐποχὴ μας εἶναι φυσικὸ μετὰ τὴν ἀπροσδόκητη ἔκταση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ τὴν ραγδαία ἐφαρμογὴ της, τὰ περιθώρια γιὰ τὴ διατήρηση καὶ καλλιέργεια φανταστικῶν κόσμων, δηλαδή αὐθαιρέτων μεταφυσικῶν συμπληρωμάτων τοῦ ἐπιστητοῦ, νὰ εἶναι πολὺ περιορισμένα, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀναζήτηση νέων ἱκανοποιητικῶν συμπληρωμάτων παραμένει ἀμείωτη.

"Ἡ πίστη πὺς ἀποδειχτήκε, ὅτι ἡ μεταφυσικὴ εἶναι ἀνῆμπορη νὰ λύσει προβλήματα, καὶ πὺς κάθε ἐπιστημονικὴ ἀπόπειρα θεμελιώσῃς της ἦταν καὶ εἶναι καθαρὴ ματαιοπονία, εἶναι δογματισμὸς πὺ περιορίζει τὴν ὑπερβατικὴ ἱκανότητα τῆς νόησης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πλεον ἐξελιγμένη μορφή ἐπιστημονικῆς σκέψης. "Ἡ ἀποτυχία γιὰ τὴ λύση κάποιου προβλήματος δὲν ὁδηγεῖ στὴν ἀνυπαρξία του, ἀντίθετα τὸ πρόβλημα ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τὴν ἀνθρώπινη νόηση. "Ἀν ἀποδειχθεῖ πὺς τὸ πρόβλημα δὲν ἔχει νόημα ἢ ἡ λύση εἶναι ἡ ἀρνήσή του, τότε ἐπιβάλλεται ἡ ἀπαγόρευση κάθε ἐρευνητικῆς προσπάθειας.

* * *

"Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης καὶ γενικώτερα τοῦ πνεύματος μπορούμε νὰ βροῦμε

πολλά παραδείγματα προβλημάτων, πού ὁ διανοητής τὰ περιέβαλλε μέ μεταφυσικό μυστήριο, γιατί δέν ἦταν σέ θέση νά δεῖ τόν δρόμο πού περνάει ἀπό τή λύση τους. Ἐτσι ὁ μύθος, πλασμένος ἀπό ἀνεξήγητα φυσικά φαινόμενα, πρωτόγονη ἐπιστήμη καί ἀρχαϊκό καλλιτέχνη, προσέφερε τήν λυτρωτική λύση καί ἀπελευθέρωση γιά μιὰ ἐποχή. Ἡ καταδίκη τοῦ μύθου εἶναι καί λάθος καί ἀδίκη, γιατί πάντοτε στό βάθος ἔχει τὸ στοιχείο τῆς προσέγγισης στή γνώση. Ἡ ὑπόθεση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης μπορούμε νά πούμε, πῶς εἶναι ἐκλεπτυσμένη μορφή τοῦ μύθου, δηλαδή προηγμένη παρουσία του, πού ζεῖ, γιά νά γεμίζει τὰ κενά καί νά συνδέει τίς νησίδες τῆς γνώσης μας. Ὁ μύθος πού περιέχει σέ πρωτόγονη μορφή τήν ἐπιστημονική ὑπόθεση ἦταν τὸ ἀναγκαῖο μεταφυσικό συμπλήρωμα, πού ἀναζητάει ἀδιάκοπα ὁ ἄνθρωπος. Οἱ ἐπιστημονικὲς θεωρίες, ἐπειδὴ στίς περισσότερες περιπτώσεις ἀναφέρονται σέ κατηγορίες φαινομένων καί ὄχι σέ ὑποθετικά συμβάντα τοῦ παρελθόντος, κυριαρχοῦνται ἀπὸ τήν λογική συνέπεια καί τήν ἐπαλήθευση. Ἀντιθέτως θεωρίες πού ἀποσκοποῦν νά ἀποκρυπτογραφήσουν τήν φθαρμένη γραφή τῆς ἱστορίας τῆς φύσης, ὅσο ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ παρὸν μέσα στήν ὑποθετική συνέχεια τοῦ χρόνου καί πλησιάζουν τὸν μεταφυσικό προβληματισμό, τόσο τὰ λογικά χάσματα πληθαίνουν, γιά νά φτάσουν τὸν ἀρχαϊκὸ μύθο, ὁ ὁποῖος ἔχει τὸ πλεονέκτημα, σέ σχέση μέ ὁποιαδήποτε θεωρία, νά καθησυχάζει ὅλους αὐτοὺς πού ἔχουν τήν ἀνάγκη του. Ὁλόκληρη ἡ ἐπιστημονική ὑπόθεση τῆς κοσμογονίας εἶναι πολὺ κοντὰ στό μύθο καί ἔχει χαρακτήρα μεταφυσικό, δηλαδή στηρίζεται σέ διαβεβαιώσεις, τῶν ὁποίων τὴν ἐγκυρότητα δέν μπορούμε νά ἐπαληθεύσουμε ἢ ἀκόμα καί νά ἀμφισβητήσουμε.

Δέν εἶναι «ἀτυχές», ἂν πούμε πῶς ἡ κοσμολογία ἀποτελεῖ ἓνα μέρος τῆς «ἐπιστημονικῆς μεταφυσικῆς». Πολλοὶ ἴσως ξαφνιάζονται μέ αὐτὸν τὸν ὅρο· καί ὅμως ἔχουμε κάθε δικαίωμα νά τὸν χρησιμοποιήσουμε γιά ὅλες τίς ἐπιστημονικὲς θεωρίες πού ἀναφέρονται τόσο στήν καθολικὴ δομὴ τοῦ σύμπαντος, ὅσο καί στή βαθύτερη ἐξήγηση τῶν συμβάντων, γιά τὰ ὁποῖα ἡ ἐπιστήμη κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία ἢ ξεκινάει μέ ὑποθέσεις πού βρίσκονται σέ συμπλήρωμα τοῦ ἐπιστητοῦ. Π.χ.: Πολλὰ πλάσματα τῆς ἐπιστήμης δέν εἶναι ἀπαλλαγμένα τοῦ μεταφυσικοῦ στοιχείου. Οἱ ἔννοιες τῆς δύναμης καί τῆς αἰτίας, ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνονται φυσικὲς, γιατί ἔχουμε συνηθίσει στήν παραδοχή τους, δέν εἶναι οὔτε ἐπακριβῶς ὀρισμένες οὔτε ξέρουμε τί εἶναι αὐτὸ πού ἐκφράζουν, δηλαδή ὁποιαδήποτε ὑπόθεση κι' ἂν κάνουμε γι' αὐτὸ πού κρύβεται στήν ἔννοια τῆς δύναμης ἢ τῆς αἰτίας, εἶναι μεταφυσική.

* * *

Ἡ γενικὴ θεωρία τῆς σχετικότητας παρουσιάζει τὸ συμπλήρωμα μέ πολλές πιθανότητες νά εἶναι πεπερασμένο, δηλαδή σφαιρικό μέ ἀκτίνα $R = 1,08 \cdot 10^{27}$ P, ὅπου P ἡ μέση πυκνότητα τῆς ὕλης. Ἀντιθέτως ἡ κλασσικὴ μηχανικὴ δέν θέλει τὸ σύμπαν σὰν μιὰ πεπερασμένη σφαιρικὴ ἐπιφάνεια, ἀλλὰ τὸ δέχεται νά ἐκτείνεται συνεχῶς, χωρίς περιορισμούς. Ἡ σχετικότητα καί ἡ κλασσικὴ μηχανικὴ εἶναι μαθηματικὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα δέν ἔχουν τὴν δυνατότητα νά ἐκφράσουν λογικὰ κάθε κατηγορία συμβάντων. Τὰ διάφορα μαθηματικὰ εἶδωλα τοῦ κόσμου μᾶς ἐπιτρέπουν νά πλάθουμε μέ πολλὴ τέχνη τὸν κοσμολογικὸ μύθο, πού ἀποτελεῖ τὸ λογικὸ συμπλήρωμα μιᾶς νοητικῆς πραγματικότητας. Πολλὰ συμπεράσματα μαθηματικῶν μοντέλων δέν προσφέρονται στὸν ἔλεγχο τῆς ἐπαλήθευσης, αὐτὸ ὅμως δέν τοὺς δίνει τὸν χαρακτήρα τῆς μεταφυσικῆς ὑπόθεσης, γιατί τὸ κύρος τους εἶναι ἀμφισβητούμενο, ὡς γεννήματα παραγωγικῆς σκέψης, πού στηρίζεται σέ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα δέν εἶναι μεταφυσικά καί ἡ ἐπιλογή τους βασίζεται σέ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα διαπιστώνονται σέ κάποιο κατάλληλο χρόνο τῆς ἐπιστημονικῆς πορείας.

Συμπεράσματα πού βγαίνουν μέ τὴν παραγωγικὴ σκέψη, πού ξεκινάει ἀπὸ μεταφυσικὲς ὑποθέσεις, εἶναι καθαρὲς μεταφυσικὲς διαβεβαιώσεις, γιατί ἡ λογικὴ συνέπεια προτάσεων μέ τὴν θεμελίωση δέν ἀλλάζει τὸν χαρακτήρα τους. Π.χ.: "Ὅλα τὰ μεταφυσικά ἄ-

ξωματικά συστήματα δεν προσεγγίζουν την αντικειμενική γνώση, αλλά οδηγούν σε μεταφυσικές δοξασίες.

* * *

Τὸν συμπληρωμένο χῶρο μπορούμε νὰ τὸν φανταστοῦμε, πὼς διαμερίζεται σὲ τρεῖς ὑπόχωρους, δηλαδὴ τὸν ἐπιστητὸ, τὼν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων καὶ τοῦ μεταφυσικοῦ.

Ὁ ὑπόχωρος τοῦ ἐπιστητοῦ εἶναι ἡ καθαρὴ ἐπιστημονικὴ γνώση, ποὺ ἐπαληθεύεται πειραματικά καὶ θεωρητικά, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς οἱ ἐπιστημονικὲς γνώσεις ἐκφράζουν τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Π.χ.: Ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία τοῦ γεωκεντρικοῦ συστήματος πληροῦσε ὅλα τὰ κριτήρια τῆς ἀλήθειας, καὶ ὁμως ἀποδείχτηκε πὼς ἦταν ἐφοδιασμένη μὲ ψεύτικα πιστοποιητικά, γιατί ἤρθε ἡ ὥρα ποὺ ὅλα ἐπαυσαν νὰ συνηγοροῦν γιὰ τὸ κύρος τῆς. Ὁ ὑπόχωρος τὼν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων περιλαμβάνει τὰ θεμέλια τῶν πειραματικῶν καὶ θεωρητικῶν ἐπιστημῶν. Τέλος ὁ μεταφυσικὸς ὑπόχωρος περιέχει διαβεβαιώσεις πέρα ἀπὸ τὸν λογικὸ καὶ ἐμπειρικὸ ἔλεγχο, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ λογικοῦ σχήματος, ποὺ συνθέτει τὴν μεταφυσικὴ θεωρία.

Ἀπὸ τὴν συμπληρωματικότητα εἶναι φανερό, πὼς οἱ τρεῖς ὑπόχωροι μποροῦν νὰ λειτουργοῦν ἀνεξάρτητα ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ συγχρόνως νὰ προσφέρουν μιὰ καθολικὴ θεώρηση, τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη νόηση συνεχῶς ἀναζητᾷ. Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς σκέψης εἶναι φανερό, πὼς ὑπάρχει μιὰ κίνηση ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς ὑπόχωρους τοῦ συμπληρωμένου χώρου. Προτάσεις ποὺ ἦταν στοιχεῖα τοῦ ὑπόχωρου τῶν ὑποθέσεων πέρασαν στὸ χῶρο τοῦ ἐπιστητοῦ ἢ ἀκυρώθηκαν, γιὰ νὰ παραμερίσουν στὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης. Ἀκόμη καὶ μεταφυσικὲς ὑποθέσεις πέρασαν στὸ χῶρο τοῦ ἐπιστητοῦ. Π.χ.: Ἡ ἀτομικὴ θεωρία τοῦ κόσμου, ποὺ στοχάστηκε ὁ Δημόκριτος, δὲν εἶναι πλέον μεταφυσικὸς μῦθος, ἀλλὰ ἡ πεμπτοσύνη τῆς σύγχρονης φυσικῆς. Παρατηροῦμε, πὼς ἡ προηγούμενη κίνηση ἔχει σταθερὴ φορὰ ἀπὸ τὸν μεταφυσικὸ χῶρο πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸ, πράγμα ποὺ ἐνισχύει τὴν ἀξία τοῦ μεταφυσικοῦ στοχασμοῦ.

Τέλος ἡ μεταφυσικὴ δὲν εἶναι πάντοτε στατική, ὅπως τὴν θεωροῦν οἱ ἀρνητές τῆς, γιατί ἡ συνεχὴς ἐφαρμογὴ τῆς συμπληρωματικότητας σ' ἓνα μεταβαλλόμενο φυσικὸ κόσμο προσφέρει στὴ μεταφυσικὴ σκέψη τὴν δυναμικὴ θεώρηση τῶν προβλημάτων τῆς, δηλαδὴ τὴν ἀναζήτησιν συμπληρωμάτων καὶ ὄχι μοναδικοῦ συμπληρώματος.

EDUART M. O. RIKE

Μυστικότητα

Ἄφησε, ὦ κόσμε, ὦ! ἄφησέ με νὰ ὑπάρχω!

Μὴ μὲ παγιδεύσεις μὲ ἐρωτικὰ δῶρα,

ἄφησε τὴν καρδιά μόνη, νὰ ἔχει

τὴν δική της τέρψη, τὸ δικό της πόνο!

Τὸ γιατί ἐγὼ θλίβομαι δὲν τὸ ξέρω,

εἶναι ἄγνωστη ἡ αἰτία τοῦ πόνου:

μέσα ἀπὸ δάκρυα βλέπω γιὰ πάντα

ἐγὼ τὸ ἀγαπητὸ φῶς τοῦ ἡλίου.

Μοῦ εἶναι δύσκολο νὰ γνωρίζω·

καὶ ἡ ἔντονη χαρὰ σπαρτάρει

ἀπ' τοὺς πόνους· ἔτσι μὲ πιέζει

ἡδονικὰ μέσα στὸ σῆθος μου.

Ἄφησε, ὦ Κόσμε, ὦ! ἄφησέ με νὰ ὑπάρχω!

Μὴ μὲ παγιδεύεις μὲ ἐρωτικὰ δῶρα,

ἄφησε τὴν καρδιά μου μόνη, νὰ ἔχει

τὴν δική της τέρψη, τὸ δικό της πόνο!

[Μετάφραση - διασκευή: ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ]

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ κίνησις τῶν Ὠκεανῶν καὶ ἡ σφαιρικότης τῆς Γῆς ἦταν γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς συνθέσεως τῆς «Θεογονίας»

«Ὠκεανὸν τε γὰρ Τηθὺν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας» [Ἀριστοτέλης].

I

Μετὰ τὶς παμπάλαιες κοσμολογικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ ἡ Θεογονία τὶς τοποθετεῖ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Διὸς, προχωρῶ στὴν παρουσίαση καὶ τῶν ἄλλων συμπερασμάτων ποὺ περιέχονται σ' αὐτὴν καὶ ποὺ ἀφοροῦν στὸν πλανήτη μας καὶ στὸν ἄνθρωπο.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναζητώντας τὴν ἀρχὴ τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως, ὅπως μᾶς λέει, «καὶ τοὺς πρότερον ἡμῶν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὄντων ἐλθόντας καὶ φιλοσοφήσαντας περὶ τῆς ἀληθείας», κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι: «Εἰσὶ δέ τινες οἱ κατὰ τοὺς παμπάλαιους καὶ πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως καὶ πρώτους θεολογήσαντας οὕτως οἶοντα περὶ τῆς φύσεως ὑπολαβεῖν Ὠκεανὸν τε γὰρ καὶ Τηθὺν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας»· συμπληρώνει δὲ ὅτι: ἡ γνώμη αὐτὴ πόσο παλαιὰ εἶναι, σ' ἡμᾶς εἰσέτι «ἀδελον εἶη» («Μετὰ τὰ φυσικά», 1.3, 983 b καὶ μετὰ). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνωρίζει ὅτι «οἱ πρῶτοι ἐπισκέπται» τῆς ὄντολογίας καὶ «φιλοσοφήσαντες περὶ τῆς ἀληθείας» πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στοὺς παμπάλαιους χρόνους, καὶ μάλιστα (ἄς προσέξουμε ἰδιαίτερα αὐτὸ ποὺ τονίζει) «πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως». Ἡ νῦν γένεσις εἶναι ἡ ἀπὸ Δευκαλίωνος καὶ μετὰ. Τὸ γεγονός αὐτὸ προκαλεῖ ἀσφαλῶς καὶ στὸν ἴδιο πολλὰ ἐρωτηματικά, καὶ γι' αὐτὸ καταλήγει προσθέτοντας ὅτι ἔνα τόσο σημαντικὸ γεγονός δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουμε, δυστυχῶς (ἀδελον εἶη).

Ἄς δοῦμε ὅμως τὰ ὄντολογικὰ συμπεράσματα τῶν παμπάλαιων χρόνων, ὅπως διασώθηκαν στὴν Θεογονία. Γιὰ τὰ θέματα ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν, θεώρησα σκόπιμο καὶ σὰν πρόλογος καὶ σὰν ἐπίλογος νὰ ἀκουσθοῦν οἱ σύγχρονες τῆς ἐπιστήμης θέσεις (συνοπτικά), ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ παρακολουθήσει εὐχερῶς τὶς ἀπόψεις «τῶν πρότερον ἡμῶν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὄντων ἐλθόντων», καὶ νὰ κατορθωθεῖ ἡ εὐχερὴς καὶ ἀμεση σύγκριση καὶ ἡ συναγωγὴ ἐξ αὐτῆς τῶν ἀναγκαίων συμπερασμάτων.

II

Τὸ νερὸ εἶναι πρωταρχικὸ συστατικὸ τοῦ πλανήτη μας καὶ ἐνυπάρχει σ' αὐτὸν εἴτε ὑπὸ μορφὴν κρυσταλλικοῦ ὕδατος σ' ὅλα σχεδὸν τὰ πετρώματα εἴτε ὑπὸ μορφὴν ὕδρατμῶν. Ἀκόμη καὶ στὸ πυρακτωμένο μῖγμα τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς ὑπάρχει νερό. Ἐν συνεχείᾳ ἡ ὑδρόσφαιρα (τὸ ὑγρὸ περίβλημα τῆς γῆς) καλύπτει τὰ 3/4 περίπου τῆς ἐπιφάνειάς της, τὸ δὲ ὑπόλοιπο 1/4 διαβρέχεται ἐν μέρει ὑπὸ μορφὴν ποταμῶν, λιμνῶν καὶ ὑπογείων ὑδάτων. Κάτω ἀπὸ τὸ ὑδάτινο περίβλημα ἐκτείνεται ὁ στέρεος ὄγκος τοῦ πλανήτη μας. Ἡ δομὴ τῶν στρωμάτων τῆς λιθόσφαιρας, παρὰ τὶς προόδους τῆς γεωλογίας, δὲν ἔχει ἀκόμη πλήρως μελετηθεῖ. Τὰ ὑλικά πάντως ποὺ ἀπαρτίζουν τὸν στέρεο φλοιὸ εἶναι ὁ γρανίτης καὶ ὁ βασάλτης.

Τὸ γρανιτικὸ κρυσταλλοπαγὲς στρώμα τῆς λιθόσφαιρας δὲν εἶναι συμπαγές, ἀλλὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἐπιπλέουν πάνω στὸ ἄμορφο καὶ παχύρρευστο στρώμα τοῦ βασάλτου σὲ κατάστασι «ἰσοστασίας». Ἰσοστασία καλοῦμε τὴν ἰσορροπία τῶν διαφόρων ὀγκῶν, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν πλευστότητα ὅλων τῶν σωμάτων ἐντὸς τῶν ὕδρων. Ἔτσι μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε, ὅτι οἱ ἡπειροὶ ἐπιπλέουν ἐπὶ τοῦ βασάλτου. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπαίξε καὶ παίζει σημαντικὸ ρόλο στὴν ἱστορία τῆς γῆς, καὶ ἰδιαίτερα στὴν «ὀρογένεση» (στὴ γένεση τῶν βουνῶν). Κάθε φορὰ, ὅμως, ποὺ ἡ ἰσοστασία διατα-

ρασσόταν, είχαμε αναπροσαρμογές και επί του φλοιού, με έκδηλα φαινόμενα την γέννηση ή ανύψωση των βουνών ή τις καταβυθίσεις των υπερ-φορτωμένων ξαφνικά περιοχών εντός του πλαστικού στρώματος του βασάλτη. Αυτές οι καταβυθίσεις συνοδεύονται από φαινόμενα ή μεγάλων σεισμικών δονήσεων ή ήφαιστειακών εκρήξεων ή κατακρημνισμών και καταβυθίσεων στις θάλασσες και τους Ωκεανούς.

Η *Θεογονία* (στίχ. 129) γνωρίζει την «όρογένεση». Θεωρεί, ότι τα βουνά δεν προϋπήρχαν επί του φλοιού της γης, αλλά γεννήθηκαν κάποια στιγμή: «*Γείνατο δ' οὐρεα μακρά, θεῶν χαρίεντας ἐναύλους*». Αυτό το «*γείνατο*» προσδιορίζει την γένεση, ότι δηλαδή γεννήθηκαν κάποτε τα βουνά. Την όρογένεση αυτή την θεωρεί σπουδαίο στοιχείο στην ανάπτυξη των διαδικασιών δημιουργίας και διατηρήσεως χέρσου χώρου για τη ζωή και ιδιαίτερα για τη ζωή του ανθρώπου. Επί εκατομμύρια έτη —μᾶς λέγουν οι γεωλόγοι— είχαμε έντονα τα φαινόμενα των όρογενέσεων. Μεταξύ δὲ δύο διαδοχικῶν συσπάσεων του φλοιού της γης ή χέρσος γῆ είχε την ὄψη τεραστίων πεδιάδων, πού σε μεγάλες ἀποστάσεις ἐμφανίζονταν σάν χαμηλά ἀρχικῶς ὁροπέδια. Ἀπ' αὐτά τὰ πρῶτα βουνά ξεκίνησαν βραδυκίνητοι ποταμοί, πού παρέσυραν τὰ νερά τους στά χαμηλότερα ἐπίπεδα, σχηματίζοντας ἔτσι τις θάλασσες. Καί ἡ *Θεογονία* συνεχίζει (στίχ. 131, 132, 133):

«*Ἡ δὲ καὶ ἀτρύγετον πέλαγος τέκεν οἴδατι θυῖον
πόντον, ἀτερ φιλόητος ἐφιμέρου· αὐτὰρ ἔπειτα
Οὐρανῷ εὐνηθεῖσα τέκ' Ὀκεανὸν βαθυδίνην*».

[= Αὐτή (ή ὕλη ζωῆς) καί τὸ ἀστεῖρευτο πέλαγος καί τὸν φουσκοκύμαντο Πόντο γέννησε, χωρίς σφοδρὴ ἐπιθυμία (χωρίς δηλαδή ἡ ἐκδήλωση νὰ εἶναι βίαιη) ἀμέσως μετὰ καί σὲ ἐλάχιστο χρόνο, ὅταν ἡ στήν κοίτη τοῦ Οὐρανοῦ (σύμπαντος χώρου) συγκατακλινόμενη ὕλη (*εὐνηθεῖσα*) γέννησε τὸν βαθυστρόβιλο Ὀκεανόν].

Ἡ *Θεογονία* ὄχι μόνον ἐκφράζει ἐδῶ τις ἀπόψεις τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, ἀλλὰ προχωρεῖ στὸν σχηματισμὸ μιᾶς γνώμης, πού μέχρι σήμερα δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ. Πρῶτα γεννήθηκε τὸ ἀστεῖρευτο πέλαγος, μετὰ ὁ Πόντος (Μεσόγειος καί ἴσως Ἀτλαντικός) καί μετὰ ὁ βαθυστρόβιλος Ὀκεανός. Ἐὰν δεχθοῦμε τὴ σειρά αὐτή, μήπως πρέπει νὰ καταλήξουμε καί στὸ συμπέρασμα ὅτι καί ἡ προεληθοῦσα ἐκ τοῦ ὕδατος ζωὴ ξεκινᾷ ἀπὸ ἐδῶ, στοὺς χώρους δηλ. τῶν πρῶτων θαλασσῶν (Μεσόγειος);

Καί ἡ *Θεογονία* μετὰ ἀπ' αὐτὲς τις παρατηρήσεις μᾶς δίνει στοὺς στίχους 787-791 τις περὶ τοῦ Ὀκεανοῦ γνώσεις τῶν πανάρχαιων χρόνων.

«*...πολλὸν δὲ ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
ἐξ ἱεροῦ ποταμοῖο ῥέει διὰ νύκτα μέλαιναν
Ὀκεανοῖο κέρας· δεκάτῃ δ' ἐπὶ μοῖρα δέδασται·
ἐννέα μὲν περὶ γῆν καὶ εὐρέα νῶτα θαλάσσης
δίνης ἀργυρῆς εἰλιγμένους εἰς ἄλα πίπτει...*».

[= (τὸ ὕδωρ) τὸ ἀφθονο κάτω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, αὐτῆς οἱ δρόμοι εἶναι σ' ὅλους ἀνοικτοί, ἀπὸ τὸν ἱερὸ ποταμὸ ῥέει κάτω στὸ βάθος μέσα στὸ σκοτάδι, πού μοιάζει σάν τὴ μέλαινα νύκτα, ἡ Ὀκεάνειος κεφαλὴ. Τὸ 1/10 κατευθύνεται πρὸς τις γήινες διακλαδώσεις. Τὰ ὑπόλοιπα 9/10 περιβάλλουν ὅλη τὴν χέρσα γῆ καί τὴν τεράστια πίσω πλευρὰ τῆς θάλασσας. Μὲ ἀργυρόχρωμους δὲ στροβιλισμοὺς ἡ κίνηση αὐτὴ στὴ θάλασσα κοπάζει].

Ἡ *Θεογονία* γνωρίζει τὴν κίνηση τῶν Ὀκεανῶν καί τῶν ὑπὸ τὴν γῆν ὑδάτων. Γνωρίζει ἐπίσης ὅτι τὸ 1/10 αὐτῶν τῶν ὑδάτων διασχίζουν τὴ χέρσα γῆ καί τὰ 9/10 περιβάλλουν τις ἔμπροσθεν ἀκτὲς καί τὰ τεράστια νῶτα τῆς θάλασσας. Οἱ ἄνθρωποι ἀποκαλοῦν νῶτα αὐτὰ πού δὲν βλέπουν. Ἡ θάλασσα μόνο σάν ὑδρόσφαιρα ἔχει νῶτα. Πράγματι ἡ φυσιογνωμία τοῦ πλανήτη μας δικαιολογεῖ τὴν διατύπωση αὐτή.

Τὰ νῶτα τοῦ πόντου καί τῆς θαλάσσης τῶν Ἑσπερίδων Νήσων (Ἀτλαντικῶν), πού **δμως δὲν περιβάλλουν τὴ χέρσα γῆ**, εἶναι ὁ μεγάλος Εἰρηνικός: «*ἐκ δὲ τῶν νήσων (τότε γὰρ πορεύσιμον ἦν τὸ ἐκεῖ πέλαγος) ἐπὶ τὴν κατάντικτῶν πᾶσαν ἡπειρον τὴν περὶ τὸν ἀληθινὸν ἐκείνον πόντον*» (Τίμαιος). Στὸ ἀπόσπασμα αὐτό, γνωστὸ ὡς ἀφήγηση τῶν Αἰγυπτίων ἱερέ-

ὡν στὸν Σόλωνα, βλέπουμε ὅτι καὶ ἡ θάλασσα τῶν Ἑσπερίδων δὲν ἀποκαλεῖτο οὔτε στὶς ἡμέρες τοῦ Σόλωνος Ὡκεανός. Ἐπομένως γιὰ τὴ Θεογονία «νῶτα θαλάσσης» εἶναι ὁ μεγάλος Ὡκεανός, ποὺ πράγματι περιβάλλει τὴ χέρσα γῆ. Ἡ Θεογονία μᾶς μιλάει ἀκόμη γιὰ τὴν κίνηση τοῦ Ὡκεανοῦ, ποὺ διαπιστώνει κανεὶς ἀπ' τὶς ἀργυρόχρωμες δίνες τῆς ὑδάτινης ἐπιφάνειάς του.

Ὁ Ὡκεανὸς τέλος ἀποκαλεῖται «ἀψόρροος» (στίχ. 776). Κατὰ τὸν Ἡσύχιον ἀψόρροος καλεῖται «ὁ κύκλῳ περνοστών τὴν γῆν καὶ ἄψ πάλιν ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἀφικνούμενος».

III

Ἡ Θεογονία τέλος γνωρίζει τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς. Συνεχίζει (στίχοι 134-136):

*«Κοῖόν τε Κρίδν τε θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετὸν
Θείαν τε Ρεῖαν τε Θέμιν τε Μνημοσύνην τε
Φοῖβην τε χρυσοστέφανον Τηθὺν ἑρατεινήν».*

Θὰ προχωρήσω στὴν ἐρμηνεία τῶν στίχων αὐτῶν ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ «Τηθὺν ἑρατεινήν», γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν σχέση αὐτῆς (Τηθύος) πρὸς τὸν Ὡκεανὸ καὶ τὴν ὀντογένεση. «Τηθύς»: Ἡ λέξη εἶναι ἀγνωστος παραγωγῆς. Ἡ σχέση αὐτῆς πρὸς τὴ λέξη *τίθη* ἢ *τίτθη* συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς ἔννοιας ποὺ περικλείουν. *Τίτθη* ἔλεγαν τὴν τροφὴ ἢ τὴ μάμμη. Ὁ Ὅμηρος στὴν *Ἰλιάδα* (Ξ201) βάζει στὸ στόμα τῆς Ἥρας τὰ πιδ κάτω λόγια: «*Εἴμι γὰρ ὀψομένη πολυδόρβου πείρατα γαίης, Ὡκεανόν τε, θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν*» [= πορεύομαι, γιὰ νὰ δῶ τόν, πολλοὺς τρέφοντα στὸ πέρας τῆς χέρσου γῆς, Ὡκεανό, ποὺ ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς μητέρας γῆς γεννήθηκαν οἱ θεοὶ (ἄνθρωποι)].

Ἡ Θεογονία ἀποκαλεῖ τὴν Τηθὺ «πότνια» (στίχ. 368). Ἡ ρίζα τῆς λέξης «πότνια» εἶναι πο-. Ἀπ' τὴν ἴδια ρίζα προῆλθε ἡ λέξη «πόσις» («πίνω» καὶ «σύζυγος»). Ἡ Θεογονία θεωρεῖ, ὅτι ἡ Τηθύς γέννησε τοὺς ποταμούς, ποὺ εἶναι παιδιὰ τοῦ Ὡκεανοῦ: «*Τηθύς δ' Ὡκεανῷ ποταμούς τέκε δινήεντας*» (στίχ. 337). Καὶ συνεχίζει (στίχ. 346-347):

*«Τίкте δὲ θυγατέρων ἱερὸν γένος, αἶ κατὰ γαῖαν
ἄνδρας κουρίζουσι σὺν Ἀπόλλωνι ἀνακτι».*

Ἡ Τηθύς ἐμφανίζεται στοὺς στίχους αὐτοὺς σὰν μητέρα ὄλων τῶν θηλυκῶν δυνάμεων, ποὺ βρέθηκαν ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ τῆς χέρσου γῆς. Καὶ αὐτοὺς δὲ ἀκόμα τοὺς ἀνθρώπους ἀνέθρεψε, καὶ διὰ πνεύματος. Ἡ ἔμφαση ποὺ δίνεται στὸ «ἄνδρας κουρίζουσι σὺν Ἀπόλλωνι ἀνακτι» σημαίνει τὴν ἱκανότητα τῆς Τηθύος ὄχι μόνο γιὰ παιδεία ὄντων ἐλάχιστης ἢ χαμηλῆς πνευματικῆς στάθμης, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν «πνευματοφόρων ἀνθρώπων».

Θὰ προσπαθῶ νὰ δώσω τὴ βαθύτερη σημασία τῶν στίχων αὐτῶν. Ἡ Θεογονία θεωρεῖ, ὅτι ἀπὸ τὴν χέρσα γῆ ξεκίνησε ἡ διαδικασία τῆς παρουσίας ὄλων τῶν ὄντων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μητέρα γῆ περιέκλειε στοὺς κόλπους της ὅλα τὰ ὠάρια, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθαν τὰ ὄντα στὸν πλανήτη μας. Αὐτὰ τὰ ὠάρια παρασύρθηκαν ἀπ' τοὺς ποταμούς καὶ εἰσῆλθαν στὸν Ὡκεανό, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ σύζυγος. Ἐκεῖ στὸν Ὡκεανὸ τὸ σπέρμα τῆς γῆς διὰ «πόσεως» γονιμοποιεῖται.

IV

Προξενεῖ κατάπληξη ἡ πανάρχαια αὐτὴ θέση τῆς Θεογονίας στὴν ὀντογένεση, συγκρινομένη μὲ τὶς σημερινὲς ἀντιλήψεις τῶν σύγχρονων βιολόγων, γενετιστῶν, φυσικῶν κ.ἄ. Ἀποσπῶ ἀπ' τὸ βιβλίο τοῦ Lyall Watson «*Ἡ Παλίρροια τῆς Ζωῆς*» μερικὰ ἀπ' τὰ συμπεράσματα τοῦ ἑξοχοῦ αὐτοῦ σύγχρονου φυσιοδίφη. Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν του ὁ Watson ὅλες τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν παλαιότερων του ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων του βιολόγων (ἡ βιβλιογραφία ἀνεβάζει τὶς πηγὲς τῶν πληροφοριῶν του στὶς ἐξακόσιες) μᾶς λέγει:

«Ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς εἶναι ἓνα κινητὸ μουσεῖο. Τὰ ὕγρα ποὺ περικλείει τὸ σῶμα μας εἶναι ἓνα τέλειο ἀντίγραφο τῆς πανάρχαιας θάλασσας, ὅπου ἀπολαύσαμε τὴν ἀνεξαρτησίαν μας, μετὰ τὴν ἀποδέσμευσή μας ἀπὸ τὸν πηλό. Ἡ συγκέντρωση τοῦ νατρίου, τοῦ ποτασίου καὶ τοῦ χλω-

ρίου στο αίμα μας, τὸ κοβάλτιο, τὸ μαγνήσιο καὶ ὁ ψευδάργυρος στοὺς ἱστὺς μας, ὅλα εἶναι ἴδια, ὅπως τότε ποὺ ἐπικράτησαν γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἀρχικὸ Ὠκεανό. Μεταφέρουμε ἀκόμη αὐτὸν τὸν ὠκεανὸ μέσα μας, δεσμευμένο γιὰ πάντα σὰν ἓνα ζωντανὸ ἀπολίθωμα. Καὶ μέσα σὲ κάθε μικρὴ ἐσωτερικὴ θάλασσα συμβαίνει ὁ ἴδιος παλιὸς ἀγώνας, ὅπως πρὶν τρία δισεκατομμύρια χρόνια. Ἀνάμεσα στὶς παρατάξεις τῶν ὀργανικῶν συνθέσεων συμβαίνουν ἀδιάκοπα ἀνταγωνισμοί, συμμαχίες, ὀλοκληρωτικοὶ πόλεμοι, καὶ μόνον αὐτὲς ποὺ διαθέτουν μεγαλύτερη φυσικὴ δύναμη ἢ εὐφυΐα, τὴν πλέον ἐπίμονη χημικὴ συνεκτικότητα, ἐπιζοῦν.

»Ἔτσι εἶναι καὶ ἔτσι ἦταν γιὰ πάρα πολὺ χρόνο. Καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸ χρόνο οἱ ἱκανότερες συνθέσεις ἀποδείχθηκαν αὐτὲς ποὺ ἐξασφάλισαν τοὺς δρόμους τοῦ μεταβολισμοῦ, τὰ ζάχαρα, τὰ λίπη ποὺ μεταφέρουν ἐνέργεια, τ' αἰminoξέα ποὺ δημιουργοῦν τίς πρωτεΐνες μας... Βῆμα πρὸς βῆμα προσπαθῶ ν' ἀναπλάσω τὴν ἐξελικτικὴ πορεία. Ἡ Ζωὴ ἀντλεῖ τὴν καταγωγὴ τῆς ἀπὸ τὴν ὑπάρξῃ διαστρικῶν ὀργανικῶν ἐνώσεων — αὐτοὶ οἱ οὐσιαστικοὶ προπάτορες ὧν μας τυποποιήθηκαν, τουλάχιστον στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δικοῦ μας πλανήτη, μὲ τίς πληροφορίες ποὺ ἀποτυπώθηκαν μέσα στοὺς χῶμα — χάρις σ' αὐτὸ τὸ σύστημα θεσπίστηκαν συστήματα ἀντιγραφῆς, ποὺ τὰ εὐκαιρικά τοὺς λάθη ἀποδίδουν μιὰ ἀνεξάντλητη ποικιλία στὶς μορφές... ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανένα στοιχεῖο ποὺ νὰ μαρτυρᾷ ποιὸς τελικὰ ἀποτελεῖ τὴν «προσωπικότητα», τὸ κύτταρο ἢ ὁ συνασπισμός... Ὁ Ἀριστοτέλης στὸν 4ο π.Χ. αἰῶνα ἔφθασε στοὺς συμπεράσματα πὼς ὁ νοῦς ἦταν ἔργο τῆς μορφῆς ἢ τοῦ σχήματος, ἓνα προῖον τῆς ἀνατομικῆς καὶ φυσιολογικῆς πολυπλοκότητος τῆς ὕλης, ποὺ μὲ τὴν σειρὰ τῆς καθορίζεται ἀπὸ κάτι λιγότερο ἀπὸ τὸν ἴδιον τοῦ Πλάτωνα. Μ' ἄλλα λόγια ἡ ὕλη μπορεῖ νὰ γίνει ὁ δέκτης μιᾶς ἰδέας καὶ νὰ πάρει τὴν μορφή μιᾶς στήλης ἀπὸ πέτρα ἀπὸ τὰ χέρια ἐνὸς ἐπιδέξιου λιθοδόου. Καὶ ἡ μορφή αὐτὴ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ, γιὰ νὰ ἐκπληρώσει ἓνα ἔργο, εἴτε αὐτὴ καθαυτὴ σὰν μοναδικὸ ὑποστῆριγμα εἴτε σὰν μέρος ἐνὸς πολυσυνθέτου πράγματος, ὅπως ἓνα περιστύλιο οἰκοδόμημα.

»Τὰ δεδομένα τῆς πυρηνικῆς φυσικῆς, μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὰ ἀντιλαμβάνομεθα σήμερα, ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴ τὴν φιλοσοφικὴ θέση. Ἡ ὕλη θεωρεῖται τώρα σὰν μιὰ μορφή ἐνέργειας — ἐνέργεια ποὺ πῆρε μιὰ μορφή καὶ ἐπιτελεῖ ἓνα ἔργο. Ἐπὶ πλέον οἱ νέες γνώσεις σχετικὰ μὲ τὴν μοριακὴ βιολογία μᾶς ὁδηγοῦν στὸ ἀνάλογο συμπέρασμα καὶ ὑποδεικνύουν πὼς ἡ βιολογικὴ ἐκβαση τῆς ὕλης ὑπαγορεύεται ἅμεσα ἀπὸ τὸ σχῆμα ἢ τὴν μορφή τῶν ζωντανῶν ὄντων. Ἡ ἀληθινὴ μετὰβαση ἀπὸ τὴν «ὕλη χωρὶς ζωὴ» στὴν «ὕλη μὲ ζωὴ» πραγματοποιήθηκε χάρις στὴν ἀποτύπωση ἐνὸς οὐσιαστικοῦ σχήματος, τῆς περιφῆμης διπλῆς ἑλικας τοῦ DNA πάνω στὶς ἀπλὲς ὀργανικὲς ἐνώσεις...

»Σὰν βιολόγος ποὺ ἔχει συνείδηση τῆς εἰσπνοῆς καὶ ἐκπνοῆς τῆς ζωῆς καὶ τόσων ἄλλων μυστηρίων ποὺ περικλείει, χαίρομαι γιὰ κάθε κατάκτηση τῆς κατανόησης. Θεωρῶ πὼς τὰ πρόσφατα ἐπιτεύγματα τόσο τῆς ἀστροφυσικῆς ὅσο καὶ τῆς μοριακῆς βιολογίας μᾶς προσφέρουν τὴν γενικὴ διαδικασίαν τῆς ἐξέλιξης, ποὺ μᾶς ὁδήγησε στὴ σημερινή, παράξενη διαχωριστικὴ κατάσταση. Φαίνεται, πὼς τὰ σπέρματα ζωῆς σχηματίστηκαν (ἢ εὗρίσκοντο) στοὺς διαστρικὸς χώρος, κι' ἀπὸ κεῖ πετάχτηκαν σ' ὅλες τίς κατευθύνσεις. Ὅσα ἔφτασαν στὴ γῆ ρίχσαν καὶ ἀναπτύχθηκαν στὴ μορφή μιᾶς μοναδικῆς βίωσης, χάρις στὴ βοήθεια τῶν κρυσταλλικῶν δομῶν τοῦ χῶματος»...

Καὶ ὁ Watson θὰ καταλήξει:

«Τὰ προβλήματα ὅμως ποὺ τοποθετοῦνται σ' αὐτὴν τὴν μακράν ἑξελικτικὴ πορεία (γονίδια - κοινότητα - ἀπελευθέρωση συνείδησης κλπ.) δὲν ἔπαυσαν ν' ἀναζητοῦν μιὰ ἀπάντηση στὰ θεμελιώδη μυστήρια τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Νοῦ καὶ δὲν θὰ πάψουν νὰ εἶναι ἀπιαστα καὶ αἰώνια. Ἐχουν ἴσως κάποιες ρίζες στὴν ὀργανικὴ ἐξέλιξη, ἀλλὰ ἡ οὐσία τοὺς δὲν εἶναι περισσότερο συγκεκριμένη ἀπὸ τῆς παλαιορίας. Ὅσα δείγματα νεροῦ κι' ἂν ἀναλύσουμε, δὲν θὰ μᾶς ποῦν τίποτα γιὰ τὴν παλαιορία. Ὅσους ζωντανοὺς ὀργανισμοὺς κι' ἂν ἐξετάσουμε, ἀκόμα κι' ἂν τοὺς διαχωρίσουμε στὰ ὑπο-ατομικὰ συνθετικά τοὺς, δὲν πρόκειται νὰ μᾶς δώσουν ἀπάντηση. Ἡ Ζωὴ εἶναι ἓνα πρότυπο, ἓνας συντονισμὸς τῶν στοιχείων τῆς ὕλης. Μιὰ μουσικὴ, ὅπου οἱ χημικὲς μονάδες προσφέρουν τὴν μελωδίαν καὶ οἱ ἐνδεχόμενες ἐπιρροές τὸ ρυθμό. Ἐνα σπάνιο καὶ ὑπέροχο ἀναίτιο πρᾶγμα».

Ὁ ἀναγνώστης ἂς βγάλει τὰ δικά του συμπεράσματα.

[Ἀθήνα, 12/10/1984]

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Υπάρχει ένα βιολογικό φαινόμενο, που εμφανίζεται με την υπερανάπτυξη μιᾶς ιδιότητας ἢ ἑνὸς ὀργάνου σὲ κάποιον εἶδος τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, σὲ βαθμὸν ποὺ ἡ υπερανεπτυγμένη ιδιότητα ἢ τὸ υπερανεπτυγμένο ὄργανο νὰ μὴν εἶναι πιά χρήσιμα γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ εἶδους, ἀλλὰ, ἀντίθετα, νὰ καθίστανται ἐπιβλαβὴ καὶ τελικὰ θανάσιμα γιὰ τὰ ζῶα ἢ τὶς ὁμάδες τους. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς βιολόγους καὶ παλαιοντολόγους «**υπερτέλεια**» καὶ ἔχει διαπιστωθῇ ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ἀπολιθωμένων λειψάνων πολλῶν ἐκλειψάντων εἰδῶν: ἀναφέρεται π.χ. ἡ περίπτωση τοῦ ἐλαφιοῦ «**μεγάκερος**», ποὺ ἔχει ἐξαφανισθῇ ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια, τοῦ ὁποίου τὰ κέρατα εἶχαν φθάσει σὲ μῆκος τρία μέτρα καὶ σὲ βάρος πολλὰς δεκάδες κιλά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ «**πιάνεται**» τὸ ζῶο στὰ δένδρα, νὰ ἀκίνητοποιηταὶ καὶ νὰ πεθαίνη ἀπὸ ἀσιτία ἢ νὰ κατασπαράσσεται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του· ὅπως καὶ ἡ περίπτωση τοῦ «**ἐλέφαντα τῶν πάγων**» (μαμμούθ), τοῦ ὁποίου οἱ τεράστιοι χαυλιόδοντες κάμπτονταν πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ κεφαλιοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα σιγά-σιγά νὰ διατρυποῦν, καθὼς ἀναπτύσσονταν, τὸ κρανίον του· ὅπως, τέλος, ἡ περίπτωση τοῦ «**στεγοσαύρου**», ἑνός, ἐξαφανισθέντος ἐπίσης, μεγάλου σαυροειδοῦς, τὸ ὁποῖο ἀνέπτυξε μιὰ γιγαντιαία ὀστέινη πανοπλία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συντρίβεται κάτω ἀπὸ τὸ βάρος της.

Ἀναφορικὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ Φύσις, ὁ Κοσμογονικὸς Νόμος, δὲν ἀνέχονται τὴν υπέρβαση τοῦ Μέτρου, τὸ θεωροῦν ὕβριν, μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ τιμωροῦν μὲ θάνατον τοὺς παραβάτες. Στὸ φαινόμενο τῆς υπερτέλειας παρατηροῦμε, ὅτι ἡ υπέρβαση τοῦ μέτρου, ἡ «**ὑβρις**», ἀπορρέει πάντοτε ἀπὸ τὴν ὁρμὴ ἐπιβολῆς τοῦ εἶδους, ἀπὸ τὴν θέληση

νὰ κυριαρχήσῃ, γι' αὐτὸ καὶ τὰ «**υπερτελῆ**» ὄργανα ποὺ υπερανεπτύσσει εἶναι πάντοτε ὀπλά, δηλαδὴ ὄργανα ἐπιβολῆς ποὺ υπερβαίνουν τὶς ἀνάγκες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἀντιπάλου καὶ ὁδηγοῦν τελικὰ στὴν αὐτοκαταστροφὴ τοῦ ἴδιου.

Ἡ υπερτέλεια ἀποτελεῖ μοναδικῆς ἀξίας καὶ βαρύτητας μάθημα, ποὺ μᾶς παρέχει δωρεὰν ἡ Μητέρα - Φύσις, γιὰ τὸν ὀλέθριον ρόλο ποὺ παίζει ἡ τυφλὴ ὁρμὴ τῆς ἐπιβολῆς, ἡ θέλησις, ὅταν υπερανεπτύσσεται ἀνεξέλεγκτα, χωρὶς νὰ ὑπόκειται στὸ Μέτρο, στὸν Λόγον, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ γνώση. Αὐτοὶ ποὺ θεοποιοῦν τὴ θέλησις καὶ υποβιβάζουν τὴν ἀλήθεια, οἱ τεχνοκράτες καὶ βουλευσιοκράτες, εἶναι παράφρονες, ἀβανταδόροι τῆς αὐτοκαταστροφῆς, ἐγκληματίες, κράχτες τῆς παρακμῆς, μοιραῖοι συντελεστὲς τῆς ἐξαφανίσεως τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ προσώπου Γῆς.

Ἡ ὁρμὴ ἐπιβολῆς ἐκδηλώνεται σὲ ἀτομικὸ ἀλλὰ καὶ σὲ ὁμαδικὸ ἐπίπεδο καὶ στρέφεται εἴτε ἐναντίον ἀτόμων ἢ ὁμάδων τῶν ἄλλων εἰδῶν, εἴτε ἐναντίον ἀτόμων ἢ ὁμάδων τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Προκειμένου περὶ ἀνθρώπων, δὲν ὑπάρχει περίπτωση κατευθύνσεως τῆς ὁρμῆς ἐπιβολῆς πρὸς ἄλλα εἶδη, δεδομένου ὅτι τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ἔχει κυριαρχήσει ὁλοκληρωτικὰ πάνω σὲ οἷοδήποτε ἄλλο ἔμβιο ὄν — καὶ ἐπομένως ὁ μόνος «**ἐχθρὸς**» ποὺ τοῦ ἀπέμεινε, καὶ ἐναντίον τοῦ ὁποίου μπορεῖ νὰ ἐξαπολύσῃ τὴ δύναμιν τῆς θελήσεώς του ἢ νὰ στρέψῃ τὴ «**θέλησις** τῆς δυνάμεώς» του, κατὰ Νίτσε, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀνθρώπος, σὰν ἄτομα καὶ σὰν ὁμάδες. Ἐπίσης ἡ ἀνθρώπινη θέλησις δὲν προκαλεῖ, μέσῳ μιᾶς ἀνεξίχνιαστης ψυχοσωματικῆς διαδικασίας, υπερανάπτυξιν κάποιων ὀργάνων, ὅπως στὰ ζῶα, ἀλλὰ υπερανάπτυξιν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ιδιοτήτων, ἐκείνων ἀκριβῶς ποὺ

ἐξασφαλίζουν τὴν ἐπιβολή της. Τὰ ἀποτελέσματα, πάντως, τῆς ὑπερανάπτυξης ὡρισμένων ιδιοτήτων εἶναι τὰ ἴδια: ἀνατροπὴ καὶ ἀλλοίωση τῆς φυσικῆς ψυχοσωματικῆς ὑποστάσεως τοῦ εἶδους.

Ἡ ὁρμὴ ἐπιβολῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, νοσηρὸ σύμπτωμα τοῦ βουλευτικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, ἐκδηλούμενη σὲ ἐπίπεδο ὁμάδας ἢ ατόμου, δὲν ἀναπτύσσεται ἰσομερῶς πρὸς τὴ γνῶση, τὸ Λόγο καὶ τὸ αἶσθημα. Ἡ ἀνθρώπιν αὐτὴ ὑπερτέλεια ἐκδηλώνεται πρακτικὰ μὲ τὴν ὑπερανάπτυξη τῆς ἐξουσίας, τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ προϊόντος, τῆς ὁρμῆς ἐπιβολῆς, ἢ ὅποια στίς μέρες μας ἔχει πάρει τερατώδεις διαστάσεις.

Τὸ πλεονέκτημα σ' ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους σὲ σχέση μὲ τὸν τραγικὸ μεγάλκρω εἶναι τὸ γεγονός ὅτι οἱ πνευματικὲς μας ἱκανότητες μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συνειδητοποιήσουμε τὸν θανάσιμο κίνδυνον ποὺ διατρέχει τὸ εἶδος μας, νὰ βροῦμε τὰ αἷτια — τὸ ζῶον δὲν καταλάβαινε ὅτι καὶ γιὰ τὴν ὑπερανάπτυξίν του τὰ κέρατά του — καὶ νὰ ἀποτρέψουμε τὸ θάνατον, σταματώντας, πρῶτον, τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς βουλευσιοκρατικῆς ἐξουσίας καὶ ἐργαζόμενοι, δεύτερον, γιὰ τὴν ἐπάνοδο τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ γιὰ τὴν ἐπανίσχυση τῶν προϋποθέσεων ἀπελευθερώσεως στίς ἀνθρώπινες κοινότητες: μὲ μιὰ φράση, γιὰ τὴν συγκρότηση ἐναρχῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ἄν κανεὶς προβάλλῃ τὴν ἀποψη, ὅτι, ὅπως ἡ ἐξαφάνιση τοῦ μεγάλκρου ἦταν συνέπεια αἰτίου ξένου πρὸς τὸν ἴδιο, δηλαδὴ ὀργανικὴ ἀνωμαλία ποὺ προκαλοῦσε τὴν ὑπερτέλεια, κατὰ τὴν ἴδια λογικὴ, ἡ ὑπερανάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως εἶναι συνέπεια ἑνὸς αἰτίου ξένου πρὸς ἐμᾶς, ἑνὸς εἶδους ψυχικῆς ἀνωμαλίας καὶ ψυχικοῦ ἐκφυλισμοῦ, δηλαδὴ ἑνὸς αἰτίου ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐλεγχθῇ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον καὶ νὰ ἀρθῇ — καὶ συνεπῶς ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους εἶναι ἀναπότρεπτη —, θὰ ἀντιτάξουμε τὴν παρατήρηση, ὅτι, πρῶ-

τον, ἐμεῖς ἔχουμε ἐπίγνωση τοῦ αἰτίου τῆς ἀρρώστιας — τῆς θελήσεως — καί, δεύτερον, γνωρίζουμε ποῖο εἶναι τὸ φάρμακον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς υγείας μας — ἡ ἀλήθεια — πρᾶγμα ποὺ δὲν συνέβαινε μὲ τὸ ἐξαφανισθὲν ἐλαφοειδές. Ἐπομένως, ὁ θάνατός μας, ἂν ἐπέλθῃ, θὰ ὀφείλεται στὴν ἀρνησὶ μας νὰ πάρουμε τὸ φάρμακον καὶ ὄχι στὴν ἀγνοία ἢ ἑλλειψὴ τοῦ φαρμάκου.

Ἐκεῖνο ποὺ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ παρατηρήσουμε, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν τρόπο ἀντιδράσεώς μας, εἶναι, ὅπως λογικὰ καὶ ἱστορικὰ συνάγεται κατὰ τρόπο μὴ ἐπιδεχόμενο ἀμφισβήτησης, ὅτι κάθε προσπάθεια ἀντιμετώπισεως τῆς θελήσεως διὰ μιᾶς ἄλλης θελήσεως ἀποτελεῖ τὸν πιὸ ἀντενδεικνυόμενο, τὸν πιὸ λανθασμένο τρόπο ἐνέργειας. Ἡ θέληση ἐναντίον τῆς θελήσεως, καὶ ἂν ἀκόμα ἐπιβληθῇ, θὰ παραγάγῃ πολιτικὸ προϊόν, ποῦ, σὰν φυσικὸ τέκνον τῆς θελήσεως, θὰ ἔχῃ τὴν ιδιότητα τῆς μητέρας του, καὶ δὲν θὰ φέρῃ κανένα ἄλλο ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς νέας ἐξουσίας στὴ θέση τῆς ἀνατρεπόμενης. Ἀλλῶστε παριστάμεθα μάρτυρες ἀλλεπάλληλων πολιτικῶν ἀνατροπῶν, ποὺ δὲν ἀποφέρουν παρὰ καταστάσεις πανομοιότυπες πρὸς τὴν προηγούμενές τους. Πρόκειται γιὰ τρύπες στὸ νερό. Ὅσοι φαντάζονται, ὅτι μὲ τὸ δόλο, τὸ δόγμα, τὴ δύναμη, τὴ βία καὶ τὴν ὀργάνωση θὰ ἐξαφανίσουν τὴν ὑπάρχουσα ἐξουσιαστικὴ κατάσταση καὶ θὰ δημιουργήσουν ἐναρχὴ κοινωνία, εἶναι ἡλίθιοι, καὶ ὅσοι προχωροῦν πρακτικὰ χρησιμοποιώντας τὴν μεθόδον αὐτῆς, εἶναι καὶ οἱ ἴδιοι ἐξουσιαστές, τυφλὰ ὄργανα τῆς θελήσεως, ποὺ συγκροτοῦνται μὲ τὴν κατεστημένη θέληση (ἐξουσία), ἀπλῶς γιὰ τὸν μετέχον σ' αὐτήν, σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ ικανοποιῇ τὸ ὑπερτέλες ἐνστικτον τῆς ἐπιβολῆς τους.

Τὸ πραγματικὸ πρόβλημά μας δὲν εἶναι ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἐξουσίας, εἶναι ἡ οἰκοδόμησις τῆς ἐναρχῆς κοινωνίας. Ἡ ἀνέγερση ἑνὸς νέου οἰκοδομήματος θὰ προϋπέθετε ἀπαραίτη-

τα προηγούμενη κατεδάφιση ἐνδὸς ἐρειπώμενου ὑπάρχοντος κτίσματος, ἂν ἦταν ἀναγκαῖο νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ὑλικά τοῦ παλαιοῦ στὸ χτίσιμο τοῦ καινούργιου. Προκειμένης τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐναρχῆς κοινωνίας, τὰ ὑλικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα συγκροτεῖται τὸ ἐρείπιο τῆς ἐξουσιαστικῆς κοινωνίας — «ἀρχές», δομές, θεσμοί, ἄτομα, δηλαδὴ θέληση, βία, δόγμα, ἀναρχία, δόλος, οἰκονομισμός, «ὀργάνωση», βουλευσιοκράτες κλπ. — εἶναι ὄχι μόνον ἀχρηστα ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως ἀκατάλληλα. Ἀντίθετα, τὰ κατάλληλα ὑλικά — ἀλή-

θεια, ἀρετὴ, ἡρωϊσμός, λειτουργίες, ἄτομα ἐλευθερωμένα, δίκαια, ἄδολα, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὸ βουλευσιοκρατικὸ σύμπτωμα καὶ διακρινόμενα ἀπὸ τὴν αἴσθηση τοῦ κοινωνικῶς ὀρθοῦ — βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ἂν ὄχι θέσει, τουλάχιστον φύσει, καὶ εἶναι διαθέσιμα. Ἡ κοινωνία τῆς ἀλήθειας μπορεῖ νὰ ἀρχίσῃ νὰ συγκροτῆται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξάλειψη τῆς κοινωνίας τῆς θελήσεως — καὶ μάλιστα ἡ πρώτη μπορεῖ νὰ γεννηθῇ τυπικὰ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς δεύτερης.

Μετέωρος

ANGELO VITI Στή Σοφία Ἀφεντάκη

Ἦταν μιὰν ἀχρωμὴ ὥρα τοῦ Ὀκτώβρη.
Τὰ τελευταῖα φύλλα εἶχαν κιόλας σκεπάσει
τὶς πληγὲς ποὺ ἔκανε ὁ χρόνος στὰ μάρμαρα,
ὅταν ἡ γερασμένη μου θλίψη
μ' ἔφερε μπρὸς στὸ κοιμητήρι σου.
Μιὰ ἡλιαχτίδα τῆς δύσης διέτρεχε
τοὺς κλώνους τῶν κυπαρισσιῶν
καὶ πάγαινε νὰ πεθάνει πάνω στὸ πέτρινο πανί,
ποὺ χωρὶς μέτρηση χρόνου σὲ τυλίγει...
Ἐπέρτατον ὕμνο ἀνύψωσε γιὰ σένα
ἓνας νέος ἐραστής, ἓνας παλιὸς τεχνίτης,
σμίγοντας τέχνη κι' ἔρωτα
στὴ σμίλη του νὰ σ' ἀναπλάσει
ἀθάνατη, ὡραία κοιμωμένη!...
Ὅμως ἐσὺ τὸ νοιώθεις, βαθύτερα λίγο ἀπὸ τὴν θέση σου
τελεῖ γιὰ σὲ σ' ἐνταφιασμό πιὸ ταπεινό
καινούργια προσφορὰ στὴν αἰωνιότητα, τὸ τέλος,
ὁ ἐραστής σου, μνημεῖο τῆς ἡρεμίας.
Κι' ἀφοῦ δὲν εἶναι ἀφημένο ἓνα λουλούδι
δίπλα σὲ κεῖνο τὸ σταυρό, ποὺ τὸν κρατᾷ στὸ στήθος,
μᾶς ἀφήνει κι' αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἥλιος τοῦ φθινόπωρου.
Τὰ πουλιά μὲ τὰ τραγούδια τους
θὰ σοῦ τραγουδήσουν πάλι τὴν αὐγή.
Κοιμήσου γαλήνια στὴν εὐλογία τῆς λήθης
ἀνάμεσα στὸ θρῆνο, τὴν τέχνη καὶ τὸ θάνατο.

18.IV.1984

Σ. ΠΑΝΑΓΟΣ

Στή Χώρα τῶν Τυφλῶν

Φίλος φιλοσοφῶν καὶ —γι' αὐτὸ— ταξιδευτῆς, ὁ ὅποιος ἔχει ἐπισκεφθεῖ πάρα πολλές χῶρες, μοῦ διηγήθηκε τὰ ὅσα φοβερὰ καὶ παράδοξα συμβαίνουν στὴ μυθικὴ Χώρα τῶν Τυφλῶν, ποῦ ὁμολογουμένως μὲ κατέπληξαν. Σὰς μεταφέρω ἐπακριβῶς τὰ ὅσα μοῦ διηγήθηκε, ὅχι γιὰ νὰ γελάσετε ἀσφαλῶς, πράγμα ποῦ θὰ 'ταν ἐντελῶς ἀστοχο, μὰ οὔτε καὶ ν' ἀπογοητευτῆτε. "Ο,τι προέχει, εἶναι ἡ ὀρθὴ ἐκτίμηση τῆς καταστάσεως κι ἡ ἀνάληψη τῆς σωστῆς θέσεως, ὥστε νὰ μὴν πάθουμε τὰ ἴδια κι ἐμεῖς, στὴ δική μας χώρα, καὶ τίποτα περισσότερο.

Στὴ μυθικὴ Χώρα τῶν Τυφλῶν, ποῦ δὲν τὴ γνωρίζετε, φαντάζομαι, οὔτε ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Βύζα, οἱ κάτοικοι φέρουν γυάλινα μάτια ἢ παραμορφωτικὲς διόπτρες, ποῦ, καθὼς εἶναι φυσικό, τοὺς παρέχουν τὴν εἰκόνα ἐνὸς παραμορφωμένου, γυάλινου κόσμου. Πολλοὶ «εἰδικοί», ποῦ 'χουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ φαινόμενο ἐτοῦτο, τὸ ἀποδίδουν στὸν ἐκθαμβωτικὸ ἥλιο τῆς χώρας αὐτῆς, ἂν καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ἡλιοφάνεια περιορίστηκε ἱκανοποιητικά, χάρις στὴν ἀμμωνία. Καὶ ναὶ μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Χώρας τῶν Τυφλῶν εἶναι ἡλιολάτρες κι ἡλιοπότες, καθὼς ἀφήνεται νὰ ἐννοηθῇ ἀπ' τὸ στίχο τοῦ ποιητῆ: *«ζῶειν τε καὶ ὀρᾶν φῶς ἡέλιοιο»*, αὐτὸ ὅμως δὲν παύει νὰ 'ναι καταστρεπτικὸ γιὰ τὴν ὑγεία τους, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ποιητῆς συμπληρώνει τό: *«ἐν δὲ φάει καὶ ὀλεσσον»!* "Αλλοι ὅμως «εἰδικοί» ἰσχυρίζονται, πὼς ἡ χρῆση τῶν ὀργάνων αὐτῶν ἀποτελεῖ συνήθεια καὶ σιωπηλὴ ὑποχρέωση ὅλου τοῦ «πολιτισμένου» κόσμου, κι ὅχι ἀποκλειστικὰ τῶν κατοίκων τῆς μυθικῆς αὐτῆς χώρας. Στὸ μῦθο, πάντως, ποῦ προανέφερα, φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ ὀνομάστηκε ἔτσι, ὅχι ἐξαιτίας τῆς τυφλότητος τῶν κατοίκων της, ἀλλ' ἔπειδὴ ἐκεῖ οἱ τυφλοὶ ἀνακαλύπτουν τὴν τυφλότητά τους!

Ἀσφαλῶς κι εἶναι κακόβουλες κι ὑπερβολικὲς οἱ φῆμες ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης, κι ὅλου τοῦ κόσμου κατ' ἐπέκταση, ἀπειλοῦνται μ' ἐγκατάλειψη τῆς θέλησής γιὰ ζωὴ ἀπεναντίας, φαίνονται ἐπαρκῶς προσαρμοσμένοι στὴν ἰδιόμορφη αὐτὴ κατὰστασή τους, ἐκτὸς ἀπ' «ἐλάχιστες» ἐξαιρέσεις «ἀπολίτιστων» κι ἀρκετῶν ἄλλων, ποῦ δὲν γνωρίζουν τί τοὺς φταίει. Ἀλλωστε ἡ βία τῆς τεχνοκρατίας κι οἱ τεχνητὲς ἀνάγκες ποῦ δημιουργεῖ ὁ καταναλωτισμὸς δὲν ἀφήνουν ἐλεύθερο χρόνο γιὰ αἰσθηματισμοὺς κι αὐτογνωσία: *«ὁ γὰρ παρὼν καιρὸς οὐκ ἔῃ τοὺς ἀνθρώπους μυθολογεῖν»*. Μὴν ξεχνάτε ὅτι: *«ἀργία μῆτηρ πάσης κακίας»!*

Σήμερα οἱ «προσαρμοσμένοι» στὴν πραγματικότητα αὐτὴ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης λύνουν τὰ βιοτικὰ τους προβλήματα μ' ἐξαιρετικὴ ἐπιτηδειότητα, ὥστε θὰ τοὺς θαύμαζε —ἀν ζοῦσε ἀσφαλῶς— κι ὁ Ὀμηρικὸς «ἥρωας» Ἄρναϊος ἢ Ἴρος. "Όλο τους τὸ δυναμισμὸ —κι ἔχουν πάντα πλεόνασμα οἱ δαιμόνιοι— τὸν διαθέτουν στὸν οἰκονομισμὸ. Ἄσε τὸ Σωκράτη νὰ λέγῃ, ὅτι *«ἡ ἀργία ἀδελφὴ τῆς ἐλευθερίας ἐστίν»* ἢ τοὺς Σπαρτιάτες πὼς *«τὰ δελεάζοντα τοὺς ἀνδραποδώδεις τῶν ἐλευθέρων ἀλλότρια»*. Αὐτοὶ δὲν τὰ ἔξεραν καλά, ἀφοῦ ἄλλωστε *«οὐδὲν καλὸν μεμαθήκασιν»!* Οἱ δαιμόνιοι κάτοικοι τῆς Χώρας τῶν Τυφλῶν ἀπασχολοῦνται, ἀπεναντίας, μὲ πολλὰ ἀντικείμενα, ποῦ, καθὼς εἶναι φυσικό, τοὺς παρέχουν οἰκονομικὴ εὐμάρεια. Ἐδῶ, νομίζω, βρίσκεται τὸ κλειδί τοῦ προβλήματος τῶν συνεχῶν μικρο-στάσεων, ποῦ κάθε λίγο ἐκδηλώνονται στὴ χώρα ἐκείνη. Γιατί ὅλοι οἱ κάτοικοι ἔχουν τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα ν' ἀποκτήσουν «γνήσια» γυάλινα μάτια καὶ κανεῖς τους δὲν ἀρκεῖται στίς παραμορφωτικὲς διόπτρες, πρᾶγμα ποῦ φέρνει σὲ πολὺ δύσκολη θέση τοὺς ἐμπνευστὲς κι ἐφευρέτες τῶν ὀργάνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τους στὴ χώρα. Βλέπετε ὁ Ἡσιόδειος φθόνος, ἡ ἀμιλλα, ἀποτελεῖ πανάρχαια ἀρετὴ τῶν κατοίκων τῆς μυθικῆς αὐτῆς χώρας. Μὴν ξεχνάτε τὰ λόγια τοῦ Θεμιστοκλῆ: *«Οὐκ ἔῃ με καθεύδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον»!*

Ἡ ἀδυναμία, λοιπόν, ἱκανοποίησης τοῦ καθολικοῦ αἰτήματος τῶν κατοίκων τῆς μυ-

θικῆς ἐκείνης χώρας ν' ἀποκτήσουν γνήσια γυάλινα μάτια προκαλεῖ συνεχεῖς ἐξεναντιώσεις τῶν ιδιόρρυθμων αὐτῶν τυφλῶν, πού στή γλώσσα τῆς πολιτικῆς λέγονται «ἐπαναστάσεις» καί πού κατὰ κάποιο τρόπο θεωροῦνται σάν «φυσικὸν» ἐπακόλουθο τοῦ ἐξίσου «φυσικοῦ» ταξικοῦ ἀγῶνα. Ὅπως, κι ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, μὲ τίς ἐπαναστάσεις αὐτὲς ὠφελοῦνται ὅλοι ἐξάπαντος: γιατί ὅλο καὶ περισσότεροι τυφλοὶ ἀποκτοῦν γνήσια γυάλινα μάτια, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀνεβαίνει κι ἡ ἀξία τους, σύμφωνα μὲ τὴν πάντα «ἐγκυρη» ἀρχὴ τῆς προσφορᾶς καὶ ζήτησης: Ἄλλωστε τὸ 'πε κι ὁ Ἡράκλειτος: *«πόλεμος πάντων πατήρ...»!*

Ἐξυπακούεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, πού «τὰ φοροῦν τὰ μάτια τους», δὲν ξεγελιοῦνται μὲ τίποτα καί —κατὰ μείζονα λόγο— μὲ «προοίμια ἀρετῆς» σάν κι αὐτὰ τὰ «ὀπιούχα παραμύθια»: *«τὸ εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον...», «τὸ φρονεῖν ἀρετῇ μεγίστη, καὶ σοφίῃ ἀληθέα λέγειν καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν ἐπαίοντας», «εὐδαιμονίῃ ψυχῆς καὶ κακοδαιμονίῃ», «γνώθι σαυτὸν»* καὶ πολλὰ ἄλλα τέτοια «παραπλανητικά» ἀφορίσματα! Αὐτὸ πού προέχει γιὰ τοὺς τυφλοὺς εἶναι ἡ οἰκονομία καὶ τὸ συμφέρον. Οἱ ἀνώτερες ἰδέες κι ἀξίες, μὰ καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι, τότε μόνο ἐνδιαφέρουν, ὅταν σχετίζονται μὲ τὸ συμφέρον καὶ τὸν οἰκονομισμό.

Στὴ μυθικὴ Χώρα τῶν Τυφλῶν καταφθάνουν ὅλα τὰ φαντάσματα κι ὅλοι οἱ μάγοι τοῦ κόσμου, φέρνοντας μαζί τους πάντα τὰ σύγχρονα θέσφατα, τοὺς διαρκῶς μοντέρνους «ισμούς», πού 'χουν ὑποκαταστήσει ἐδῶ κι αἰῶνες τοὺς ψεύτικους θεοὺς τῆς χώρας. Οἱ ἰδιόρρυθμοι αὐτοὶ τυφλοὶ μπορεῖ νὰ ἐξόρισαν, ὅπως κι ὅλοι οἱ τυφλοὶ τοῦ κόσμου, τοὺς θεοὺς τους, ν' ἀποτίναξαν τὴν ἀρχαία σκουριά καὶ νὰ ξεπούλησαν τὸν ἑαυτὸ τους στὴν «Κίρκη», ὅπως κι οἱ «σύντροφοι» τοῦ Ὀδυσσεά, ἐξακολουθοῦν ὁμως νὰ 'ναι φιλόξενοι. Ἐξυπακούεται ὅτι ἡ σύγχρονη φιλοξενία ἔχει ἐξευγενιστεῖ καὶ τίποτα δὲν θυμίζει τὴν περιβόητη φιλοξενία τοῦ Δία. Γιὰ παράδειγμα, εἶν' ἀπαλλαγμένη τῆς ἱερότητος καὶ τῶν ὀρκῶν, πραγμάτων τόσο πρωτόγονων κι ἀναχρονιστικῶν. Σήμερα ἡ φιλοξενία εἶναι ἐπάγγελμα ἢ καλύτερα, θάλεγα, μητέρα ἐπαγγελμάτων. Οἱ ἰδιόρρυθμοι τυφλοὶ τῆς χώρας ἐκείνης, ἀφοῦ ξεπούλησαν τὴν πνευματικὴ τους κληρονομιά, ξεπουλοῦν καὶ τοὺς πατρικούς κλήρους τους καὶ σπεύδουν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ μεγάλα ἀστικά καὶ τουριστικά κέντρα. Στὰ κέντρα αὐτά, καθὼς καταλαβαίνετε, προσφέρονται μοναδικές εὐκαιρίες, γιὰ ν' ἀπαλλαγῇ κανεὶς ἀπ' *«τὸ δυσάρεστο σύντροφο, τὸ φοβερὸ ἑαυτὸ του»*. Μέσα στὶς μάζες τῶν κέντρων αὐτῶν εἰσχωροῦν ὅλοι τους παρθένοι, ἀναβαπτισμένοι, ἀναβαθμισμένοι κι ἀπρόσωποι, πρᾶγμα πού συμβάλλει ἀποφασιστικά στὴν «ἠθικὴ ἀπελευθέρωσή» τους. Οἱ νέοι αὐτοὶ «ἀστοὶ» ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά μὲ τοὺς ξένους, προσφέροντάς τους ἐξαιρετικὲς ὑπηρεσίες σάν τσαντάκηδες, καμάκια, ζιγκολὸ, σερβιτόροι κ.ἄ. Ἄλλωστε κι οἱ ξένοι πού ἐπισκέπτονται τὴ χώρα ἐκείνη δὲν εἶναι καλύτερης ποιότητος: ἀρχὴ τους ἔχουν, καθὼς ἄκουσα, τὸ δημῶδες: *«Μπῆτε, σκύλοι, ἀλέστε κι ἀλεστικά μὴ δώσετε»!*

Προκειμένου νὰ μπορεῖ νὰ λέγεται κανεὶς «καθωσπρέπει», «νομιμόφρων τυφλός», ὀφείλει νὰ ἐνταχθῇ ἐξάπαντος σὲ κάποια πολιτικὴ ὀργάνωση, θρησκευτικὴ αἵρεση καὶ ποδοσφαιρικὴ ὁμάδα, ὅπου κάνει δήλωση ὅτι θ' «ἀνήκει» καὶ θ' ἀναλίσκει ὅλες τίς —ἄχρηστες ἄλλωστε— ψυχοπνευματικὲς τὸς δυνάμεις μ' αὐταπάρηση καὶ φανατισμό.

Φαίνεται, πὼς οἱ Κύκλωπες μετανάστευσαν κάποτε, σ' ἀνύποπο χρόνο ἀσφαλῶς, γιατί ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει τίποτα σχετικὸ γιὰ τὴν ἐγκατάστασή τους καὶ στή Χώρα τῶν Τυφλῶν. Δὲ γελιέμαι ὁμως ὅτι ὁ Ὅμηρος τοποθετεῖ τὴ χώρα τους κάπου στὴ Δύση, ἐνῶ ὁ Χόφφερ ἐπιμένει πὼς πατρίδα τους εἶναι ἡ Ἀραβικὴ ἔρημος. Ὅπως κι ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, τὸ γεγονός εἶναι, ἕνα ὅτι σήμερα κυριαρχοῦν σ' ὅλο τὸν κόσμο. Ἰδιαίτερα ἐκεῖ, στὴ χώρα τοῦ μέτρου καὶ τῆς πολυμέρειας, ὁ φανατισμὸς εὐδοκίμησε ἀφάνταστα κι ἔχει μεταβάλει τοὺς γυαλινομάτηδες σὲ ἄγριους καὶ βαρβάρους. Τὰ τελευταῖα ἔτη ἀμέτρητοι τυφλοὶ θυσιάζονται γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ φανατισμοῦ, ἀφοῦ —γιὰ παράδειγμα— σὲ μιὰ μονάχα ἐκδήλωσή τους ἔπесαν μαρτυρικὰ δεκάδες ἀπ' αὐτούς, στὸ τουριστικὸ νησί *Θεῖρα* - 7, τοῦ *Καραϊνδικοῦ* Πελάγους, πού βρέχει τὴ χώρα.

Στή μυθική Χώρα τῶν Τυφλῶν δὲν εὐδοκίμησε ὁ φανατισμὸς μονάχα, ἀλλὰ κι ὅλες οἱ θεωρίες καὶ τὰ συστήματα, ποὺ τὸ ΚΒΕΑ (Κέντρο Ἐφευρέσεων κι Ἐκπολιτισμοῦ τῆς Ἀνθρωπότητος) διοχετεύει στὶς ἀγορὲς καὶ ποὺ —καθὼς μὲ πληροφόρησαν— ἔδρευει στὴν Πολιτεία τῆς Κίρκης. Οἱ φανατικοὶ γυαλινομάτηδες, μετὰ ἀπὸ σχετικὲς ἐξετάσεις ἀσφαλῶς, μεταβαίνουν ἐκεῖ ἐξάπαντος, γιὰ νὰ πάρουν τὸ «χρῖσμα» —γιατί ὄχι καὶ τὸ χρῆμα; —, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξουσιοδοτοῦνται νὰ μονοπωλοῦν τὶς σωτηριακὲς θεωρίες καὶ νὰ κρίζουν ἀντιπροσώπους τοὺς στὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα. Οἱ θεωρίες αὐτές, ποὺ ἀποτελοῦν «ἐμπνεύσεις τρανῶν καὶ «καθολικὰ παραδεκτῶν αὐθεντιῶν» ἐξάπαντος, τόσο εὐκολότερα ἐπιβάλλονται στοὺς τυφλοὺς, ὅσο πολυ-σήμαντες, ἀμφισήμαντες ἢ καλύτερα ἀ-σήμαντες εἶναι. Γιατί οἱ δαιμόνοι τυφλοὶ δὲν ἀργοῦν ν' ἀνακαλύψουν σ' αὐτὲς ἀνύπαρκτα περιεχόμενα, ἀπίστευτα κι ἀνέλπιστα καὶ στοὺς ἐμπνευστὲς τοὺς ἀκόμη!

Φαντάζομαι ὅτι ὅλοι θὰ θυμᾶστε τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶπε, δταν —ἀπογοητευμένοι, καθὼς ἦταν— τὸν πληροφόρησαν γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῶν πρώτων τυφλῶν, ποὺ ἔχαν μεταβεῖ γιὰ τὴ μύηση καὶ τὸ χρῖσμα: «*Ἦγγικεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*»! Καὶ δὲ γελάστηκε... Οἱ ἐπαναστάσεις καὶ τὰ κινήματα, ποὺ συχνὰ σημειώνονται στὴ χώρα τῶν τυφλῶν, κατὰ τὸν πληροφοριοδότη μου, δὲν ἀποσκοποῦν στὴν ἐλευθερία, στὴν ἐξατομίκευση καὶ στὸ δίκαιο —ιδέες, χάρις στὶς ὁποῖες δικαιώνεται ὁ Ἡρακλείτειος Πόλεμος— ἀλλὰ στὴν καθολικὴ δουλοποίηση, στὴ μαζοποίηση καὶ στὸ πλιατσικολόγημα. Ἄν ὁ «*πάντων πατήρ*» πόλεμος ἀποβλέπει στὸ δίκαιο ξεχώρισμα τῶν ποιότητων, δηλαδὴ στὴν ἀνάδειξη τῶν ἐλεύθερων καὶ δούλων, τῶν ἡρώων καὶ κοινῶν θνητῶν, τὰ κινήματα τῶν τυφλῶν, ἀντίθετα, ἀποσκοποῦν στὴ μαζοποίηση, στὴν πολτοποίηση καὶ ἰσοπέδωση τῶν πάντων. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ἐφεύρεση τοῦ πρώτου-πρώτου τρόφιμου τοῦ Δαφνίου, τοῦ Προκρούστη, ἐντελῶς συμπτωματικὰ εἶναι ἡ μόνη ποὺ δὲν ἀπορρίφθηκε μαζὶ μὲ τὸ σύνολο τῆς ἀρχαίας σκουριάς, ἀλλ' ἀπεναντίας ἀπέβη κανόνας καὶ μέτρο τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψης τῶν γυαλινομάτηδων! Μιλώντας γιὰ θεωρίες, ιδέες καὶ ἀντιλήψεις γιὰ τὴ Ζωὴ καὶ τὸν Κόσμο, πολὺ πιθανὸν νὰ σχηματίσατε τὴ γνώμη ὅτι ἡ χώρα ἐκεῖνη ὑπερχειλίζει ἀπὸ ζωὴ καὶ κίνηση, ὅπως στὰ μυθικὰ χρόνια ἐκεῖνα: ἀπεναντίας, ἡ εἰκόνα ποὺ δίνει θυμίζει ἀπέραντο γηροκομεῖο, ὅπου οἱ γέροντες κινοῦνται νοχελικὰ καὶ βεβιασμένα, γιὰ νὰ μὴν ξεχαστοῦνε καὶ τοὺς πάρει ὁ θάνατος! Οἱ ἄσκοποι κι ἄρρυθμες κινήσεις τῶν ὄντων αὐτῶν θυμίζουν ἐτοιμοθάνατο θηρίο: τοὺς λείπει τὸ κοινὸ σημεῖο ἀναφορᾶς καὶ τίποτα δὲν τοὺς θυμίζει τὴν ἀφετηρία τους: «*Ὅκωσπερ κοιμώμενοι ἐκαστος εἰς ἴδιον ἀποστρέφεται*», θὰ ἔλεγε ὁ Ἡράκλειτος.

Ὁ φόβος τοῦ θανάτου κι ὁ ἀτομικισμὸς τοὺς τοὺς ὁδήγησαν στὴν ἄρνηση τῶν συνανθρώπων τους, ποὺ σὰν ἀποτέλεσμα εἶχε τὴ μοναξιά καὶ τὴν ἄρνηση καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ τους, σὰν ἀνθρώπου. Ἄδειασαν οἱ τυφλοὶ τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ κάθε ἀξία κι ἔμειναν ἀνάξιοι καὶ ταπεινωμένοι. Μὲ τὸ χέρι γεμᾶτο ἀπόγνωση σκότωσαν τοὺς θεοὺς τους καὶ μετέβαλαν τὴν ψυχὴ τους σὲ κινητὸ νεκροταφεῖο. Μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα στέκονται ἀμήχανα πὰ κάτω ἀπ' τὸν ἀδειανὸ θεῶν οὐρανὸ τους, κι ἀντὶ νὰ διασκεδάσουν τὸ λυτρωμὸ τους ἀπ' τὴν ἐνοχλητικὴ παρουσία τῶν θεῶν, ζητοῦν νὰ καλύψουν τὸ κενὸ τους μὲ ψευδαισθήσεις κι αὐταπάτες, γιατί αἰσθάνονται βαρὺ τὸ φορτίο τῆς ψεύτικης δογματικῆς λευτεριάς τους, ποὺ ἀδέξια προσκρούει στὰ σάπια τοιχώματα τῆς ἀνῆθικης ἠθικῆς τους. Ἀλλωστε οἱ ἐξουσιαστικὲς ὑπερθεωρίες, ποὺ ὑπουλα, δόλια καὶ βίαια ὑποκατέστησαν τοὺς θεοὺς, θωρακισμένες πίσω ἀπὸ δαιδαλώδεις μηχανισμοὺς καὶ πυρηνικὲς ὑπερδυνάμεις, ζητοῦν ἀπ' τοὺς τυφλοὺς αὐστηρὴ πειθαρχία καὶ τυφλὴ ὑπακοή, μὲ δημοκρατικὰ μέσα καὶ διαδικασίες. Μὴν ξεχνᾶτε, ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι μηχανὴ καὶ σὰν τέτοια δὲν κατέχει ἀπὸ ἀνθρωπιά κι ἀνημπόρια. Ἀρχοντες ἢ ἀρχόμενοι, ἀδιάφορο, ὀφείλουν τὴν ἴδια ὑπακοή καὶ πειθαρχία στὸν ἄψυχο μηχανισμό, ποὺ ἐπιβλητικὰ «ποζάρει» σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς τῶν τυφλῶν. Τώρα πιά θέλεις δὲ θέλεις «*ὀπίσω μου ἐλθεῖν...*», ἀκο-

λούθει μοι», προστάζει ἡ ἔξουσία, ποῦ 'χει θρονιαστεῖ στὴν ψυχὴ τῶν τυφλῶν...

Οἱ «προσαρμοσμένοι τυφλοὶ» δὲ ζοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ γιὰ τὸν «ἄλλο», τὴν προσωπικότητα δηλαδὴ ποῦ ὑποδύονται (Ἔριχ Φρόμ). Δεδομένου, ὅμως, ὅτι τὸ πραγματικό τους ἐγὼ δὲν μπορεῖ ν' ἀπωθηθῇ ὀριστικά καὶ καθολικά (Κ. Γιούγκ), οἱ «προσαρμοσμένοι τυφλοὶ» ἔστω καὶ χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν, διαισθάνονται τὴν παρουσίαν τοῦ «*ὁμογάλακτος κι ἐκδικητικοῦ ἀδελφοῦ τους*» (Νίτσε), κι ὑποψιάζονται τὸ δαιμονικὸ δυναμισμό του. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζοῦν λάθρα καὶ σιωπηλά, κοπαδιστὰ πάντοτε, γιὰτὶ τρέμουν τὴ μοναξιά καὶ τὸ σίγουρο ζῦπνημα τοῦ δαίμονά τους. Οἱ «προσαρμοσμένοι τυφλοὶ» στὴν πραγματικότητα αὐτὴ εἶναι προετοιμασμένοι ψυχοπνευματικά γιὰ τὸ μαζικὸ κίνημα, γιὰτὶ «*ἔχουν συχαθεῖ τὸν ἑαυτὸ τους*» (Νίτσε) κι ἐπιζητοῦν «*τὴν ταύτισή τους μὲ τὸ χάος*» (Κ. Γιούγκ). Γιατοὺς ἡ ὀργάνωση καὶ τὸ μαζικὸ κίνημα εἶναι μιὰ κάποια λύση — ἂν ὄχι ἡ μοναδική — καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι μποροῦν νὰ διασκεδάζουν τὴ «πτῶση» τους (P. Diel) καὶ νὰ βανδαλίζουν, ἐξωτερικεύοντας ἔτσι τὶς προσταγὰς τῆς ἔξουσας ποῦ ἐνοικεῖ μέσα τους, ἥτοι τὰ βαρβαρικά καὶ καταστρεπτικά ἐνστιχτά τους, χωρὶς ὥστόσο ν' ἀφήνουν «ἀποτυπώματα». Ὡ! Βέβαια, «*ζητοῦν νὰ γίνουν μιὰ ἀπ' τὶς ἀμέτρητες κλωστὲς τοῦ ὑφάσματος, ποῦ 'ναι πανομοιότυπες κι ἀξεχώριστες, ὥστε κανεὶς νὰ μὴ ξέρῃ ποιά εἶναι καὶ τί κάνουν*» (Ἑρρικ Χόφφερ). Ἐξυπακούεται πὼς ὅσο μεγαλύτερη εἶν' ἡ ὀργάνωση, τόσο πιὸ εὐκόλα κρύβονται οἱ χαλασμένοι ἄνθρωποι, ἄρα τόσο μεγαλύτερη εἶναι κι ἡ ἀνηθικότητα κι ἡ ἡλιθιότητα ποῦ βασιλεύουν ἐκεῖ: Εἶχαν ἀπόλυτο δίκιο οἱ Ρωμαῖοι, ποῦ 'λεγαν ὅτι: «*οἱ συγκλητικοὶ εἶναι καλοὶ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἡ σύγκλητος θηρίο!*»

Μέσα στὶς κίркεις πολιτεῖες τῆς Χώρας τῶν Τυφλῶν μόνο χλωμοὶ καὶ ἄναιμοι «ἡρωες» εὐδοκιμοῦν καὶ φαντάσματα, δηλαδὴ μασκοφορεμένες προσωπικότητες, ποῦ βρίσκουν ἐνδιαφέροντα στὴν ἀνοησία κι ἀναίσθητα περνοῦν τὴν ἀνούσια κι ἀνέραστη ζωὴ τους. Ἡ παράλογα ὀρθολογικὴ λογοκρατία ἔχει δημιουργήσει γιὰ τοὺς τυφλοὺς τὴν «*Ψυχολογία χωρὶς Ψυχὴ*», ποῦ συστηματικὰ καλλιεργεῖ προϋποθέσεις γιὰ τεχνητοὺς συναισθηματισμούς, γιὰ τυπικὲς χαρὲς καὶ λύπες, γιὰ ἔθιμοτυπικοὺς θαυμασμοὺς καὶ διονυσιασμοὺς χωρὶς Διόνυσο. Μαγικὰ θεάματα, πλαστὰ κατορθώματα, ἀπρόβλεπτοι ἥρωισμοὶ καὶ καλοστολισμένες «*πρωτοχρονιές*» διαθέτονται ἀπ' ὅλα τὰ καταστήματα μέσα σὲ ἀεροστεγὴ κουτάκια καί... σ' εὐτελέστατες τιμές!

Οἱ χτύποι τῶν τεράστιων ρολογιῶν, ποῦ ἐπιβλητικὰ ποζάρουν στὸ κέντρο κάθε πολιτείας τῶν τυφλῶν, ἀκούραστα μετροῦν τὸ νευτῶνιο χρόνο κι ἀλάνθαστα ἀναγγέλλουν τὴν ἀφετηρία καὶ τὸ τέρμα τῆς καθημερινῆς καὶ κουραστικῆς πορείας τῶν δούλων, ποῦ συνήθισαν πιά νὰ μὴν προσδοκοῦν τίποτα. Ἀσυναίσθητα, ὅμως, κάθε λίγο ἀναστενάζουν οἱ τυφλοὶ, μὴ ἔχοντας ἄλλο τρόπο νὰ ἐκφράσουν τὴν ὀδύνη γιὰ τὸ ξεπεσμό καὶ τὸν εὐτελισμὸ τῆς ζωῆς τους. Γιὰτὶ ὁ Κρόνος, ποῦ 'ξερε νὰ ὑποστασιάξῃ τὸ παρελθὸν καὶ νὰ παροντοποιῇ τὸ μέλλον, ξεχάστηκε κι ἀπολιθώθηκε μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ τους, ποῦ 'χει στερηθεῖ τὴ χαρὰ τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων καὶ τὶς αὐθόρμητες — ἄρα σημαίνουσες — συγκινήσεις! Τί, ὅτι τὰ μάτια τῆς Ἥρας (= μνήμης) σκοτείνιασαν ἀπ' τὴ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντός τους; Δὲν ἔχουν μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ὁράματα οἱ τυφλοὶ κι ὁ ψυχοπνευματικὸς μηχανισμὸς τους ἀκίνητοποιήθηκε καὶ τοὺς ἀρνεῖται τὴ φαντασία καὶ τὸ ὄνειρο, τὴ διαίσθηση καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ὁραση. Οἱ ἀρχέτυπες παραστάσεις, οἱ μυθολογικὲς εἰκόνας, οἱ οἱ μεγάλες μνήμες, ποῦ λυτρώνουν συνεπαίρνοντας κι ἐξαγνίζουν κι ἐξυψώνουν μ' ἀκαταμάχητη δύναμη κι ὁρμὴ, ἀπωθήθηκαν ἀσυναίσθητα ἀπ' τοὺς τυφλοὺς, στοὺς ὁποίους μόνο ἀρνητικὰ πιά ἐπενεργοῦν, σὰν αἰτία συμπλεγμάτων καὶ νευρώσεων. Δὲν ἔχουν ἄλλο κόσμον πέραν τοῦ κοινοῦ κι ἀνούσιου κόσμου τῆς καθημερινότητος· οἱ «*ὄνειρικοὶ κῆποι τῆς ἀλυπίας*», τὰ μυθικὰ θεάτρα στὸ Λόγο, ἡ μαγευτικὴ Πινύκα κι ἡ ζωντανὴ Πάρνηθα ξεχάστηκαν πιά κι ἐπαυσαν νὰ ἐνδιαφέρουν, ἀφοῦ κανένας δὲν ἀκουσε τοὺς οὐράνιους λόγους τοῦ ἐπίγειου δαίμονα Πάνα, ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια...

BERNT VESTRE*

‘Ο μέτοικος Νικίας

— Σωκράτη, ψιθύρισε, κοιμᾶσαι;

Κανένας ἤχος. Ἦταν ἀκόμα νύχτα, καὶ κανένα φῶς δὲν διαπερνοῦσε τὴν στενὴ κρυφὴ ὀπὴ στὸν τοῖχο ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ δωματίου. Ἀπὸ τὸ χλωμὸ φῶς τοῦ μικροῦ καντηλιοῦ μπόρεσε μόνο νὰ διακρίνει μιὰ σκοτεινὴ φιγούρα στὸ κρεβάτι. Διστάζοντας καὶ χωρὶς νὰ κινεῖται, ἔστησε τὸ αὐτί του. Κι’ ὅμως, ἀκόμη δταν κρατοῦσε τὴν ἀναπνοή του, δὲν μπορούσε ν’ ἀκούσει τὴν ἀναπνοὴ τοῦ κοιμωμένου. Μιὰ ἀδύνατη μυρωδιὰ ὕγρασις, σὰν νὰ ἦταν σ’ ἓνα κελλάρι μὲ κρασιά, τὸν ἔκανε νὰ σκεφθεῖ γιὰ μιὰ στιγμή ἄλλα πράγματα καὶ ἄλλους τόπους. Μετὰ ὅμως ἐπέστρεψε καὶ πάλι στὸ κελλί. Ψιθύρισε πάλι, κάπως δυνατότερα αὐτὴ τὴ φορά:

— Σωκράτη, κοιμᾶσαι;

Μιὰ ἐλαφρὰ κλαγγὴ ἀλυσίδων. Μετὰ καὶ πάλι σιωπὴ, μιὰ σιωπὴ ποὺ κάπως τὴν τόνιζαν τὰ διστακτικὰ βήματα στὸν περίβολο τῆς φυλακῆς. Πλησίαζαν, σταματοῦσαν μιὰ στιγμή ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ μετὰ ἀπομακρύνονταν.

‘Ο Σωκράτης μίλησε ξαφνικά, χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμμιὰ ἐνδειξὴ κόπωσης στὴ φωνή του, σὰν νὰ ἦταν ξύπνιος καὶ διαυγὴς γιὰ ἄρκετὸ ἤδη χρονικὸ διάστημα.

— Σὲ ξέρω;

— Δὲν τὸ γνωρίζω. Εἶμαι ὁ μέτοικος Νικίας ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Σὲ παρακολουθοῦσα κάποτε, στίς συζητήσεις σου, σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἀγορᾶς.

— Καὶ τί σὲ φέρνει ἐδῶ στὴ μέση τῆς νύχτας, Νικία;

— Ἦρθα νὰ σοῦ πῶ, ὅτι σοῦ ἔχομε ἐτοιμάσει ἓνα καράβι. Εἶναι ἤδη φορτωμένο, ἀλλὰ παραγγείλαμε στὸ πλήρωμα νὰ περιμένει γιὰ κάτι τὸ πολύτιμο ποὺ θὰ πάρει μαζί του.

— Καὶ τὸ πολύτιμο αὐτὸ ἀντικείμενο εἶμαι ἐγώ; ρώτησε ὁ Σωκράτης.

— Μάλιστα. Περιμένουμε νὰ σὲ πάρουμε ἀπὸ τὴν πόλη.

— Εἶναι τὸ σῶμα μου αὐτὸ ποὺ θὰ ἀπομακρύνετε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ μὴ μείνει κανένα δικό μου ἴχνος στὸν τόπο αὐτό;

— Σωκράτη, μὴν ἀστειεῦσαι μαζί μας. Δουλέψαμε σκληρά, γιὰ νὰ προετοιμάσουμε τὸ κάθε τί, ὅταν τὸ ἱερὸ καράβι ἦταν στὴ Δῆλο. Ὑποθέτω, ὅτι οἱ φίλοι σου σὲ πληροφόρησαν ὅτι τὸ πλοῖο δὲν θ’ ἀργοῦσε νὰ ἐπιστρέψει. Ἀφοῦ δὲν τὸ ἐμπόδισαν ἄλλες θύελλες, ἡ πόλη δὲν θὰ κηλιδωθεῖ μὲ μιὰν ἐκτέλεση. Τὴν ἐκτέλεσή σου, Σωκράτη.

— Τὰ γνωρίζω ὅλα αὐτά, Νικία. ‘Ο ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα εἶχε διακοσμήσει τὴν πρύμνη τοῦ καραβιοῦ πρὶν τὴν δίκη μου. ‘Ο ἄσχημος καιρὸς μοῦ ἔδωσε λίγες ἀκόμη μέρες γιὰ νὰ ζήσω. Κατάφερα νὰ μιλήσω μὲ τοὺς φίλους μου γιὰ ἓνα σωρὸ πράγματα, μαζί καὶ γιὰ τὴν ἀπόδρασή μου. Δὲν εἶσαι ὁ πρῶτος, Νικία, ποὺ μοῦ προσφέρεις ἓνα καράβι.

— Δὲν εἶμαι, Σωκράτη, τὸ γνωρίζω.

— Νομίζω, ὅτι σὲ θυμοῦμαι κάπως ἄοριστα, Νικία. Στεκόσουν πάντα πίσω, χωρὶς νὰ λὲς τίποτα.

— Εἶμαι ἓνας μέτοικος.

— Δὲν σὲ ξέρω, Νικία. Κι’ ὅμως ἔρχεσαι καὶ μοῦ λές, ὅτι ἔχεις γιὰ μένα ἔτοιμο ἓνα καράβι ποὺ μὲ περιμένει. Ξέρεις πόσο ἐκτεθειμένος εἶσαι, ἂν τὸ ἀκούσουν αὐτὸ οἱ συκοφάντες, αὐτοὶ ποὺ ἐπωφελοῦνται κατηγορώντας τοὺς ἄλλους. Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ σὲ κάνει νὰ ἐνεργεῖς ἔτσι;

— Τώρα δὲν εἶναι ὥρα γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη συζήτηση, Σωκράτη. Ἀλλά, γιὰ νὰ σοῦ ἀπαντήσω μὲ δυὸ λόγια, δὲν θέλω νὰ πεθάνει ὁ σοφότερος τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ μιὰ ἄδικη καταδίκη.

— Ἀγαπητὲ Νικία, πῶς ἐνδιαφέρεσαι ἐσὺ ἓνας μέτοικος γιὰ μένα τὸν Ἀθηναῖο;

* ‘Ο καθηγητὴς κ. Bernt Vestre εἶναι κοσμήτορας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ὁσλο. Τὸ κείμενό του αὐτό, ποὺ ὁ κ. Vestre παραχώρησε εἰδικὰ στὸ «Δαυλόν», ἀπέδωσε στὰ ἑλληνικὰ ὁ συνεργάτης μας κ. Μανώλης Μαρκάκης.

Δὲν ὑποστήριξα ποτέ, ὅτι ἐσὺ ἢ κάποιος ἄλλος δικός σας, πρέπει νὰ συμμετέχει στὰ δημόσια πράγματα, οὔτε καὶ σ' ἔχω προσωπικὰ βοηθήσει.

— Ὁ χρόνος τελειώνει, Σωκράτη. Πρέπει νὰ σοῦ ἐξηγήσω μὲ λεπτομέρειες, τί πρέπει νὰ κάνεις στὴν ἀπόδρασή σου. Κι' ἴσως γρήγορα φθάσουν οἱ φίλοι σου, πού συγκεντρώνονται χαράματα στὴν Ἡλιαία. Ἀσφαλῶς θάρθει ὁ Κρίτων, τοῦ ἐπιτρέπουν συχνὰ νὰ μπεῖ πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἄκουσα.

— Εἶσαι ἰσχυρογνώμων, Νικία. Οἱ φίλοι μου μποροῦν νὰ μὲ βοηθήσουν νὰ ἀποδράσω, ἀλλὰ ἀρνήθηκα. Γιατί τότε νὰ δεχόμουν τὴν δική σου προσφορά; Ἐνδεχομένως εἶσαι φίλος τοῦ Μέλητου, τοῦ χειρότερου ἀπὸ τοὺς κατηγόρους μου. Ἴσως σ' ἔστειλε ἐδῶ, γιὰ νὰ μοῦ προσφέρεις μιὰ δραπετεύση, πού θὰ τερματιστεῖ μὲ τὴν σύλληψή μου. Τότε ὁ Μέλτης θὰ ἀπολαμβάνει τὸν θρίαμβό του. Ὁ Σωκράτης, θὰ πεῖ, αὐτὸς πού θεωρεῖται ὁ σοφότερος τῶν Ἀθηναίων, αὐτὸς πού ἐνώπια σὲ 500 δικαστὲς ἐκόμπαζε ὅτι δὲν φοβάται τὸν θάνατο, ἐπέτρεψε σ' ἓναν μέτοικο, σ' ἓνα ἀπόλυτα ἄγνωστο πρόσωπο ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, νὰ τὸν θέσει στὴ δοκιμασία τῆς δραπετεύσης. Αὐτὸ θὰ ἦταν, ἀλήθεια, ἓνας ὀλόκληρος ἐπιτάφιος γιὰ μένα.

— Θὰ ἤθελα νὰ μὴ μνημονεύεις τὸ ὄνομα τοῦ Μέλητου, Σωκράτη. Ἦταν ἀφειδῆς ὁ σαρκασμός σου γι' αὐτὸν στὴν ἀπολογία σου, ἀλλὰ τοῦ ἀξίζει χειρότερα ἀπὸ ἓνα ἀπλὸν σαρκασμό.

— Γιατί ἔμεινες μέχρι τώρα ἀνώνυμος, ἀφοῦ ἀγαπᾷς τόσο πολὺ τὴ σοφία μου; Τὸ νὰ στέκεις πίσω, στὴν ἀγορά, ὅταν μιλοῦσα μὲ κάποιον, δὲν ἀποτελεῖ συμμετοχὴ στὶς συζητήσεις.

— Ξεχνᾷς, Σωκράτη, ὅτι εἶμαι ἓνας μέτοικος. Ὅρισμένα πράγματα μπορεῖ νὰ τὰ κάνει ἓνας μέτοικος, ἀλλὰ ὄχι. Πληρώνει φόρους, μεταφέρει ἐμπορεύματα, συμβάλει στὸν πλοῦτο τῆς Ἀθήνας, αὐτὰ γίνονται, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ συμμετέχει σὲ μιὰ συζήτηση μὲ τὸν Σωκράτη. Ἀσφαλῶς ὁ ἱδιος ὁ Σωκράτης δὲν θὰ ἀντετίθετο σ' αὐτό, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς φίλους του. Δὲν ἰσχύει γιὰ τὸν Πλάτωνα, νομίζω. Ἀνήκει σὲ μιὰ οἰκογένεια, πού δὲν

περιβάλλει τοὺς μέτοικους μὲ ἐμπιστοσύνη. Ὑποθέτω, ὅτι μὲ βλέπει σὰν ἓνα εἶδος ἐξευγενισμένου δούλου, ἔστω κι' ἂν θὰ μπορούσα νὰ ἔχω διπλάσιους δούλους ἀπὸ ἐκείνον καὶ ν' ἀγοράσω ὅλα του τὰ κτήματα μὲ χρυσὰ νομίσματα.

— Τώρα, Νικία, μιλεῖς σὰν ἓνας μέτοικος.

— Ναί, Σωκράτη, μερικὲς φορὲς εἶμαι πικρός.

— Καὶ κάποτε θὰ ἤθελες νὰ ἐκδικηθεῖς τὴν Ἀθήνα;

— Ἴσως κι' αὐτό.

— Ὅπως, παραδείγματος χάριν, βοηθώντας ἓναν ἐγκληματία νὰ δραπετεύσει;

— Δὲν εἶσαι ἐγκληματίας, εἶναι ὁ Μέλτης πού...

— Σὲ πιστεύω, ὅταν μοῦ λὲς ὅτι δὲν εἶσαι φίλος τοῦ Μέλητου, διέκοψεν ὁ Σωκράτης. Εἶμαι ἀρκετὰ πρεσβύτης, γιὰ νὰ γνωρίζω τὴ διαφορὰ τῆς ἀγανάκτησης πού εἶναι πληρωμένη καὶ τῆς ἀγανάκτησης πού ἔρχεται ἀπὸ τὴν καρδιά. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἔμπαινες στὸν κόπο νὰ ἐρχόσουν ἐδῶ, ἂν εἶχες καταλάβει ἐκεῖνα πού πάνω σ' αὐτὰ συχνὰ μιλοῦσα στὴν ἀγορά. Ὑποθέτω, ὅτι δὲν μπορῶ νὰ περιμένω περισσότερα ἀπὸ ἐσένα ἀπ' ὅ,τι ἀπὸ τὸν φίλο μου τὸν Κρίτωνα. Οὔτε κι' αὐτὸς μὲ καταλαβαίνει. Ὅταν κινδυνεύουν οἱ φίλοι μας, δὲν μπορούμε νὰ κατανοήσουμε τὰ πρὸ αὐτονόητα πράγματα. Ἐπικρατοῦν τὰ αἰσθήματα, ἐνῶ ἡ λογικὴ μας διαλύεται σὰν καπνὸς στὸν ἀέρα. Ἐξήγησα καὶ στὸν Κρίτωνα καὶ στοὺς ἄλλους, ὅτι πρέπει νὰ ξεχάσουν τὰ σχέδιά τους γιὰ τὴν ἀπόδρασή μου. Ἀλλὰ ἐπανέρχονται σ' αὐτὰ, ὅταν φθάνουν ἐδῶ τὸ πρῶι ἀπὸ τὴν Ἡλιαία.

— Γνωρίζω τὸν Κρίτωνα. Τόσο στὸν καιρὸ τοῦ πατέρα μου ὅσο καὶ ἀργότερα τοῦ μετέφερα ἐμπορεύματα. Εἶναι καλὸς ἄνθρωπος. Τὸν εἶδα καὶ πρόσφατα. Μοῦ ἔκανε λόγο γιὰ τὶς συνομιλίες του μαζί σου. Ἀλλὰ δὲν πιστεύω ὅτι μιλεῖς σοβαρά, Σωκράτη.

— Νομίζεις, ὅτι ἐννοῶ αὐτὸ πού λέω;

— Δὲν νομίζω, ὅτι εἶσαι σοφὸς τῇ στιγμῇ αὐτῇ.

— Τότε θὰ βοηθοῦσες κάποιον, πού δὲν εἶναι σοφός, νὰ δραπετεύσει;

— Ἀστετεύσαι μαζί μου, Σωκράτη. Ἀ-

κόμη κι ένας σοφός μπορεί κάποτε να σφάλει. Υποθέτω, ότι και οι λογικές σου ικανότητες μπορούν να έχουν σκεπασθεί από...

— 'Από τί, Νικία;

— Καλύτερα να μη τὸ πῶ.

— Πές μου, Νικία· άκουσα πολλά στην ζωή μου, και ύστερα από τις κατηγορίες τοῦ Μέλητου τίποτε δὲν μ' ἐκπλήσσει πιά.

— Μπορεί ή πνευματική σου διαύγεια νά σκεπάζεται από την ύπερφηάνεια σου.

Ο Σωκράτης που μέχρι τώρα ήταν κληνής, κυτάζοντας την στέγη στο πιό μεγάλο διάστημα τής συνομιλίας, ρίχνοντας μόνο κάπου κάπου μιὰ ματιά στον Νικία, γύρισε στο πλευρό του και ακούμπησε τὸ κεφάλι του στο χέρι. Τὸ σχεδὸν τετράγωνο πρόσωπο με την άχτένιστη γενειάδα, την χτυπημένη μύτη και τὸ άστραφτερό κρανίο γύρισε πρὸς τὸν Νικία. Στο φῶς τής κανδήλας τὸ δέγμα του γυάλισε, σάν νά ήταν άλειμμένο με λάδι ή με λίπος. Ο Νικίας κάποια στιγμή σκέφθηκε: πόσο μεγάλη είναι ή άπόσταση τής άμορφιάς και τής σοφίας, πόσο τρομερά μεγάλη. Άστραφτε μπροστά του ή εικόνα τοῦ πατέρα του, όπως ήταν άκριβῶς πρὶν πεθάνει, άκόμη, με γκριζα κυματιστά μαλλιά, μιὰ λεπτή κυρτή μύτη, ένα καλὰ σχηματισμένο σῶμα. Κι αντί την άδύναμη μυρωδιά τής ύγρασίας, πού τὸν συνέδεε τώρα με τὸν Σωκράτη, ὁ πατέρας του περιβάλλετο από την εὐωδιά άλοιφῶν πού τοῦ ἐπέθεταν οἱ σκλάβες του.

— Μήπως ή ύπερφηάνεια δὲν μ' άφήνει νά σκεφθῶ καθαρά; ρώτησε ὁ Σωκράτης, με ένα έλαφρὸ μειδίαμα στὰ παχειά χεῖλη του. Ο Εὐριπίδης και ἄλλοι μίλησαν γιὰ τυφλωμένες ψυχές, άκόμη και γιὰ ψυχές τυφλωμένες από ύπερφηάνεια. "Αν και ὁ Άριστοφάνης πῆγε νά με διακωμῶδήσει σ' ένα από τὰ ἔργα του, δὲν ἔχω άκόμη πάρει θέση σὲ καμμιὰ τραγωδία. Μολονότι κανένας ύπερβολικὰ ζηλότυπος συγγραφέας δὲν διατάραξε την ύστεροφημία μου, ἐλπίζω ότι και ή μοίρα θά είναι φειδωλή γιὰ νά με καταστήσει χαρακτήρα κάποιας τραγωδίας. Άλλά, ὅπως λές, οἱ πνευματικές μου ικανότητες ἐπικαλύπτονται από ύπερφηάνεια. Έξήγησέ μου, Νικία, μοῦ κίνησες την περιέργεια.

— Συγγνώμη, Σωκράτη, ἂν γίνομαι

σκληρός. Όταν ύποστηρίζω ότι θεωρῶ την καταδίκη σου ἑξαιρετικὰ άδικη, τότε δὲν την κρίνω με τούς νόμους τῶν Άθηνῶν, ἀλλὰ με ἄλλους νόμους άκόμη ύψηλότερους. Ο ἴδιος, Σωκράτη, μίλησες γιὰ τέτοιους νόμους. Κι άκόμη δὲν θέλεις νά φύγεις. Κανείς δὲν θά πεί ότι ὁ Σωκράτης δραπετεύει σάν ένα φοβισμένο σκυλί, άφού άψήφησε τούς δικαστές του και στην ὁμιλία του. Αὐτὸ άκριβῶς άποκαλῶ ύπερηφάνεια, Σωκράτη. Ένδιαφέρεσαι περισσότερο γιὰ την ύστεροφημία σου στις άμαθεῖς μάζες, παρά γιὰ αὐτὸ πού είναι δίκαιο.

— Είναι κρίμα, πού δὲν ἦσουν παρὼν στην φυλακή, στίς συζητήσεις πού εἶχα γι' αὐτὰ τὰ θέματα με τὸν Κρίτωνα, τὸν Πλάτωνα και με ἄλλους. Τότε θά εἶχες καταλάβει περισσότερα, Νικία. Δὲν θά εἶχες φτάσει στις άστηριχτες αὐτὲς σκέψεις.

— Συγγνώμη, Σωκράτη, πού σὲ πληγῶνω. Γνωρίζω τὸν σεβασμὸ σου γιὰ τούς νόμους, γνωρίζω και τούς λόγους πού δὲν θέλεις νά τούς προδώσεις, ὄντας εὐνῶμων σ' αὐτὸ πού σημαίνουν γιὰ μάς. Τολμῶ όμως νά διατηρῶ την άποψη, ότι στην περίπτωση αὐτὴ σφάλλεις. Και θά ἤθελα νά σοῦ ἔλεγα γιὰτί.

— Άγαπητέ Νικία, ἔλα νά μ' άκούσης ἀργότερα σήμερα. Οἱ φίλοι μου δὲν θά ἔγκαταλείψουν τις προσπάθειές τους και θά μιλήσουν γιὰ κείνο πού δὲν κατανοοῦν, ότι δηλαδὴ ἐπιτρέπω την ἐκτέλεσή μου, συμμορφωμένος σὲ μιὰ καταδικαστική άπόφαση πού θεμελιώνεται άσφαλῶς σὲ ἔσφαλμένες παραδοχές, ψεύτικες πληροφορίες και ἡλίθιες φλυαρίες. Τώρα πρέπει νά κοιμηθῶ, είναι νύχτα άκόμη, τελειώνει δμως, και νοιώθω τὸν ἥλιο ν' ἀνάβει γρήγορα μιὰ λευκή φλόγα στοὺς τοίχους τής Άκρόπολης, πού μπορῶ και βλέπω από την κρυφὴν ὀπὴ τοῦ τοίχου μου· νοιώθω άκόμη τὰ πουλιὰ πού θ' ἀρχίσουν σύντομα την πρωϊνὴ συναυλία τους στοὺς λόφους, στ' ἀμπέλια και στὰ δάση. Ποτὲ δὲν ἤμουν τόσο εὐαίσθητος στοὺς θορύβους ὅσο τώρα, Νικία. Οὐδέποτε τ' ἀνθρώπινα βήματα, τὰ πέλματα τῶν ἀλόγων και τὸ ἀλύχτισμα τῶν σκύλων δὲν ἦσαν γιὰ μένα τόσο σημαντικά. Νοιώθω τὴ ζωὴ τής ἡμέρας και τὴ ζωὴ τής πόλης μέσα ἀπ' τούς θορύβους αὐτοὺς και ἀρχίζω νά καταλαβαίνω τούς μου-

σικούς ποιητές. Τώρα όμως παρεκτρέπομαι, θά πρέπει νάμαι κουρασμένος. Ἴσως θά πρέπει νά κάνω λουτρό, γιά νά ξυπνήσω, ὅταν φθάσουν οἱ φίλοι μου ἀπό τήν Ἑλ리아ία. Ὑποθέτω, ὅτι γνωρίζεις πῶς ἔχω τὸ μόνο κελλί μὲ δύο δωμάτια στὴ φυλακὴ αὐτῇ. Βλέπεις ἐκείνη τὴν πόρτα; Ὁδηγεῖ στὸ λουτρό. Κανείς δὲν θά πεῖ ὅτι ἡ Ἀθήνα θά ἐκτελοῦσε τὸ γιό της Σωκράτη χωρὶς σημεῖα σεβασμοῦ. Ἐκεῖ περιφέρεται τὸ πνεῦμα μου. Τὶ λέμε ἄραγε; Ὅχι, ἔλα ἀργότερα, Νικία. Πές στὸν Κρίτωνα, ὅτι ἀπόψε ἤλθε νά μὲ δεῖς κι' ὅτι τοῦ εἶπα νά ξανάρθετε μαζί καὶ μὲ ἄλλους φίλους μου.

— Ἄν όμως, Σωκράτη, φύγω τώρα, δὲν θά ἐκπληρώσω τὴν ἀποστολή μου. Ἦθελα νά σοῦ παρουσιάσω τὰ σχέδιά μου, νά σὲ πείσω ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ λύση εἶναι ἡ ἀπόδραση. Θυμᾶσαι τί ἐγινε μὲ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν; Αὐτοὺς ποὺ κατηγορήσαν ὅτι δὲν φρόντισαν γιὰ τοὺς νεκρούς; Ἐκεῖ μίλησες γιὰ τὸν τρόπο ποὺ διεξήχθηκε ἡ δίκη, ἤθελες ν' ἀποφύγεις μιὰ καταδικαστικὴ ἀπόφαση. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤθελαν νά σὲ ἀκούσουν, ἄλλοι ἐρεθίστηκαν τόσο, ὥστε νά χάσουν τὴν εὐθυκρισίαν τους. Ἀργότερα, οἱ Ἀθηναῖοι ἀντελήφθησαν ὅτι εἶχες δίκιο. Τότε όμως πᾶς οἱ στρατηγοὶ ἦσαν νεκροί. Γιατί θέλεις νά σαπίζεις στὸ χῶμα, ὅταν οἱ δικαστές στὸ ἀνακαλύψουν τί ἔκαναν; Γιατί δὲν θέλεις νά μείνεις στὴν Θήβα ἢ κάπου ἄλλο, μέχρις ὅτου οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανέλθουν στὰ λογικά τους; Ἡ μήπως εἶσαι τῆς γνώμης ὅτι ὁ θάνατος τῶν στρατηγῶν ἦταν δίκαιος, ἐπειδὴ ἔτσι ἀποφασίστηκε, κι ὅτι ἀκόμη ἦταν ὀρθὸ νά μὴ πεθάνουν, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἀλλάξαν τὴν σκέψη τους; Τότε, δὲν θά σκέφτεσαι τόσο καλά ὅσο πίστευα, Σωκράτη.

— Ὑπάρχει ἀκόμη καιρὸς γιὰ τὸν Σωκράτη, ν' ἀδειᾷσαι τὴν κούπα τοῦ δηλητηρίου, Νικία. Δὲν ἄκουσα ὅτι τὸ πλοῖο γύρισε ἀπὸ τὴ Δῆλο. Ἔλα πάλι ἀργότερα ἐδῶ, γιατί εἰμαι ἀλήθεια πολὺ κουρασμένος νά παρακολουθῶ τὴν σκέψιν σου. Μόνο πρὶν φύγεις, πές μου πῶς ἔχεις σχεδιάσει νά μὲ βγάλεις ἀπὸ τὴν φυλακὴ;

— Εἶναι σχεδὸν πολὺ εὐκολο, Σωκράτη. Ἀκόμη κι ἂν πληρώνω μεγάλους φόρους στὴν Ἀθήνα, κάτι μένει. Ὁ πατέρας μου εἶχε δώδεκα καράβια, ὅταν πέθανε, καὶ

δὲν τὸν προσέβαλα — ὁ ἀριθμὸς τῶν καραβιῶν μου εἶναι τώρα δεκάξι. Εἶμαι πλούσιος ἄνθρωπος, Σωκράτη, κι ἔτσι μπορῶ ν' ἀνοίγω ὅποια πόρτα θέλω. Οἱ φρουροὶ στὸ προαύλιο καὶ στὸν πύργο ἀνοίγουν εὐκολώτερα σὲ μένα ἀπ' ὅ,τι ἀνοίγουν στὸν Κρίτωνα, γιατί τοὺς ἀμείβω διπλά.

— Τώρα μιλεῖς καὶ πάλι, ὅπως θά μιλοῦσε ἓνας μέτοικος, Νικία.

— Αὐτὸ μπορεῖ νά εἶναι ἔτσι, Σωκράτη. Ἀλλὰ ἔχω τὸ ἴδιο δικαίωμα νά μιλῶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μου, ὅπως κι ἐσύ. Ἐμεῖς ποὺ μεταφέρουμε τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ τίς θάλασσες σὲ ξένες πόλεις καὶ χώρες, ἐμεῖς ποὺ διαπραγματευόμαστε ποσὰ καὶ ἀξίες μὲ ἀνθρώπους ποὺ μιλοῦν ἀλλότριες γλώσσες καὶ ζοῦν μὲ ἄλλα ἔθιμα, μπορεῖ νά μὴ διαθέτομε τὴν γνώση τῶν Ἀθηναίων στὰ μαθηματικά καὶ στὴν διαλεκτικὴ, ἀλλὰ γνωρίζουμε ἄρκετὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Εἴμαστε εἰδήμονες στὸ νά διαβάζουμε τὰ φευγαλέα σήματα ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ σῶμα. Ἡ ἱκανότητά αὐτὴ μοῦ δίδαξε πολλὰ γιὰ τὸ Μέλητος, ὅπως καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς σου, τὸν Ἄνυτο. Εἶχα δουλειὰς μὲ τὸν Ἄνυτο καὶ τολμῶ νά δηλώσω ὅτι θά ἐνωιωθε ἐνδόμυχα εὐτυχής, ἂν δραπέτευες. Ναί, ὄχι μόνο αὐτός, ἀλλὰ καὶ ὁ τρίτος σου κατήγορος, ὁ Λύκων. Ἀκόμη καὶ ὁ Μέλητος θ' ἀνακουφίζετο, ἂν δραπέτευες.

— Εἶναι ἐνδιαφέρον νά σὲ παρακολουθεῖ κανείς, Νικία. Ἀλλὰ δὲν θά ἤμουν καλύτερος ἀπὸ ἓνα ἀνάξιο καυχηματία, ἂν δραπέτευα; Καὶ δὲν θέλω νά ἱκανοποιήσω τόσο πολὺ τὸν Ἄνυτο, τὸν Λύκωνα καὶ τὸν Μέλητο.

— Τὶ θά σὲ πείραζε νά γινόσουν καυχηματίας στὰ βλήματα τῶν ἀνθρώπων, Σωκράτη; Πρέπει ν' ἀκολουθήσεις τὴν κατὰ δίκην τῶν θεῶν κι ὄχι τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ θά ἔχουν ἀλλάξει τὸ νοῦ τους ὥστε ἀπὸ ἓνα χρόνο. Τότε θά ξαναέρθεις στὴν Ἀθήνα σὰν βασιλιάς, ἐνῶ ὁ Μέλητος θά ὀδηγηθεῖ στὴν ἐξορία.

— Σὲ ἀκούω, δὲν εἶσαι Ἀθηναῖος, Νικία, πῆγαινε τώρα.

— Μιὰ τελευταία λέξη, Σωκράτη. Ἐμεῖς ποὺ ταξιδεύομε στὶς θάλασσες καὶ ἐπισκεπτόμαστε ἄλλες πόλεις, γνωρίζομε ὅτι ἄλλοι λαοὶ λατρεύουν ἄλλους θεοὺς καὶ ὑπα-

κούουν σὲ ἄλλους νόμους, ἀπ' ὅ,τι οἱ Ἀθηναῖοι. Νομίζω, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ μᾶς πιστεύουν ὅτι οἱ θεοὶ καὶ οἱ νόμοι μιᾶς χώρας εἶναι καρπὸς τοῦ τυχαίου. Θεωροῦμε καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς νόμους σὰν ἔργο τῶν ἀνθρώπων, ὅπως διαμορφώνεται στὴν πορεία τῆς ἱστορίας. Κάποτε συμβαίνει νὰ σκεπτόμαστε, ἂν πάνω ἀπὸ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς καὶ αὐτοὺς τοὺς νόμους μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἕνας Θεὸς κι ἕνας νόμος, ποῦ σὲ σχέση μαζὶ του οἱ ἄλλοι θεοὶ καὶ οἱ ἄλλοι νόμοι δὲν θ' ἀποτελοῦν παρὰ θολὲς ἀντανακλάσεις, ἀκριβῶς ὅπως ὅλα τὰ πράγματα ἐδῶ στὴν γῆ ἀποτελοῦν διαθλάσεις τῶν ιδεῶν, ὅπως διδάσκεις, Σωκράτη. Τὸν ἕνα αὐτὸ νόμο παραβιάζεις μὲ τὴν ὑπερηφάνεια σου, Σωκράτη. Ὁ ἕνας αὐτὸς νόμος παραβιάζεται, ὅταν ἀποδέχῃσαι τὴν καταδίκη.

— Μπορεῖ νὰ μὲ εἶχες δάσκαλο στὴν ἀγορά, φίλτατε Νικία, ἀπάντησε φιλικὰ ὁ Σωκράτης. Ἀλλὰ δὲν ξέρω, ἂν ἦσουν ἤδη ἱκανὸς νὰ δεῖς τὶς ιδέες.

Τεντώθηκε καὶ πάλι στὸ κρεβάτι. Ἡ

καντήλα δὲν φέγγει πιά τόσο πολὺ, τὸ λάδι ἔχει τελειώσει. Τὴν ἴδια ὁμῶς στιγμή οἱ πολύτονες φωνὲς τῶν πουλιῶν ξεσπάσανε σὲ μιὰ μεγάλη χορωδία, ὁ ἥλιος ἔφεγγε τὰ τέμπλα τῆς Ἀκρόπολης. Ἀκούστηκαν βήματα στὸ διάδρομο κι ὁ Νικίας ἔσβησε τὴ φλόγα. Παρέμεινε ὀρθιος γιὰ ἕνα λεπτὸ κυτάζοντας τὸν Σωκράτη, ποῦ τοῦ εἶχε στρέψει τὴν ράχη. Τότε πλησίασε στὴν πόρτα καὶ τὴν χτύπησε ἐλαφρά. Ὅπως ἦταν ἑτοιμος νὰ βγεῖ, ἄκουσε γοργὰ βήματα στὸν περίβολο καὶ μιὰ φωνὴ νὰ τοῦ λέει:

— Τὸ πλοῖο ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Δῆλο.

— Πρέπει νὰ φύγεις τώρα, τοῦ εἶπε ὁ φρουρός, κρατώντας του τὴν πόρτα ἀνοιχτή. Ὁ Νικίας ἐνευσε καὶ τοῦ ἔδωσε ἀκόμη ὀρισμένα νομίσματα.

Μόλις βγῆκε στὸ πρωῒνὸ φῶς, ἐνοιωσε κουρασμένος. Ἡ κόπωση δὲν προῆλθε ἀπὸ τὴν ἀγρύπνια του τὴ νύχτα, ἀλλὰ γιὰ τὸ δρόμος μπροστὰ του ἦταν μακρὺς, ἀτελείωτος, ἦταν δρόμος γιὰ ἕναν ἄλλο κόσμο.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗΣ

Οἱ ἀβυσσαῖοι

*Τὸ Σήμερα ἴδιο τὸ Χτες
κι ὁλοῦθε βασιλεύει τὸ σκοτάδι.
Θερμοκρασία στὸ μηδὲν
στ' ἀνήλιαγα ὑποθαλάσσια βάθη.
Μέσ' στὸ βαθύβιο κόσμο της
—ἐκατομμύρια χρόνια πίσω...—
βλέννα πηχτή, φαιά, γλοιώδης
—ἀρχὴ ζωῆς γιὰ ὅλους μας...—
στρωμένη στὰ ὠκεάνια βάθη.
Πρωτόζωα, μέδουσες, βρυόζωα,
φωτοπαραγωγὰ σιφωνοφόρα,
ἐμψυχα ἄνθη, ζῶα δεινροειδῆ
καὶ τὰ πυρόσωμα, πολλὰ πυρόσωμα
μὲ κόκκινες καὶ γαλάζιες λάμπεις...
Στοὺς σκώληκες δὲ θὰ σταθῶ.
Τοὺς ξέρουμε, δά, πολὺ καλά:
εἶναι οἱ βέβαιοι πρόγονοι
ἐμᾶς τῶν ἀβυσσαίων ἀνθρώπων!*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ*

‘Ο Νέος ‘Ανθρωπισμός

Γιὰ ὅλους ἐμᾶς ποὺ ὁραματιζόμαστε μιὰν ἀνθρωπότητα ποὺ θὰ ζεῖ καὶ θὰ ἐξελίσσεται πολιτιστικά μὲ βάση ἀξίες, ποὺ θὰ ἔχει ὡς ὑπόδειγμα τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν λόγο, τὴν ἀρμονία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὸ μέτρο καὶ τὴ λογικὴ, ἔρχονται στιγμὲς ποὺ ἡ ἀμφιβολία μᾶς προκαλεῖ αἰσθήματα ἀβεβαιότητας καὶ μᾶς κάνει ἀπαισιόδοξους. Πῶς, ἀλήθεια, μπορεῖ νὰ πεισθεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ν’ ἀπεμπολήσει ὅλες αὐτὲς τὶς καθιερωμένες πιά σήμερα «ἀρχές», ποὺ ἄλλοι σκόπιμα καὶ συνειδητὰ τοῦ τις ἐπέβαλαν, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ λύση τῶν προβλημάτων του στὶς ἀξίες ἐνὸς πολιτισμοῦ ποὺ τοῦ εἶναι πιά ξένος; Ποιὰ διαδικασία θὰ πρέπει ν’ ἀκολουθηθεῖ καὶ ποιὸ εἶναι τὸ χρέος τοῦ σημερινοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἑλλήνα, πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῇ; Δυστυχῶς, στὴν πράξη, σήμερα στὴν ἐποχὴ τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τῶν κάθε προέλευσης -ισμῶν, τῆς δογματικῆς μονομέρειας καὶ τῆς ἐξουσιαστικῆς ἀσυδοσίας, δὲν εἶναι εὐκολὴ ἡ καταπολέμηση ὅλης αὐτῆς τῆς ὁργανωμένης ἀντίδρασης, ποὺ θέλει τὸν ἄνθρωπο δέσμιο τῶν σκοτεινῶν καὶ ἀνελεύθερων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεωριῶν καὶ συστημάτων.

Ὡστόσο, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀπαγκίστρωση ἀπ’ ὅλα αὐτά. Ὅσο ποτὲ ἄλλοτε ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὶς ὀλοκληρωτικὲς περιπτώσεις εἶναι μεγάλος καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ληφθοῦν δραστικὰ μέτρα πρὸς τὴ κατεύθυνση αὐτῇ. Ὅπως πάντα, ἐπιμένω νὰ πιστεύω πῶς στὴν ἐποχὴ μας, τὴν ἐποχὴ τῆς τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης, τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῆς ἐξειδικεύσεως σ’ ὅλους τοὺς τομεῖς, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸν ἑαυτό του καὶ τὶς ὑψηλὲς τεχνικὲς ποὺ ὁ ἴδιος ἐπενόησε. Ἡ μηχανὴ δὲν εἶναι τὸ πᾶν. Δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἢ ὁ στόχος τῆς βίωσης. Ἡ μηχανὴ ἱκανοποιεῖ μόνο τὶς ὑλικὲς μας ἀνάγκες καὶ ὄχι τὶς πνευματικὲς. Μ’ ἄλλα λόγια, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε κριτικὰ ἀπέναντι στὴν τεχνολογία μας, ποὺ τείνει νὰ μᾶς ἐξισώσει ἐξωτερικὰ καὶ νὰ μᾶς ἀπογυμνώσῃ ἐσωτερικὰ. Θὰ πρέπει νὰ τὴν δοῦμε ὡς ἓνα μέσο, ποὺ ἱκανοποιεῖ μόνο τὶς ὑλικὲς μας ἀνάγκες, ἓνα ἐξάρτημα ποὺ μᾶς διευκολύνει, ἀλλὰ πού, σὲ καμμίᾳ περίπτωσι, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κατευθύνει ἢ νὰ μᾶς ὑποδουλώνει. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτό, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ὀλοκληρωθεῖ καὶ νὰ τελειωθεῖ πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ. Αὐτὸ σημαίνει, νὰ σκεφτεῖ σύμφωνα μὲ τὰ ἐλεύθερα πρότυπα, νὰ διαβάσῃ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, νὰ ἀπλουστεύσῃ τὴ ζωὴ του, νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ φύση, σύμφωνα μὲ τὸ καθολικὸ αἷτημα τοῦ ἀρχαίου πρότυπου τῆς ἰσορροπίας, τοῦ μέτρου καὶ τῆς φυσικῆς ζωῆς.

Ἡ ὀλιγάρκεια στὶς ὑλικὲς ἀπαιτήσεις καὶ ἱκανοποιήσεις, ἡ ἐπιδίωξη τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς μεσότητος, ὁ παράλληλος καὶ ἰσορροπὸς σεβασμὸς στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀπάντηση τῆς κλασσικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴ ζωὴ στὸ καὶ τὸ σημερινὸ ἐρώτημα. Μόνο μ’ αὐτὸ τὸ τρόπο θὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τῆς μηχανῆς καὶ τὴν τυραννίαν της. Ὅταν γυρίσουμε στὴν ἀπλότητα καὶ περιορίσουμε τὶς ἀπαιτήσεις μας στὰ οὐσιώδη καὶ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα. Μ’ ἄλλα λόγια, μόνον ὅταν ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ ἄχρηστες καὶ ἐνοχλητικὲς ἀνάγκες, ποὺ οἱ ἴδιοι ἀσύνετα δημιουργήσαμε.

Ἄς μὴ ξεχνᾶμε, τέλος, μιὰν ἄλλη ζωτικὴ ἀλήθεια τοῦ νέου ἀνθρωπισμοῦ ποὺ ἐπαγγελλόμεθα καὶ ποὺ βασιζέται στὶς ἀξίες καὶ τὶς ἀλήθειες, στὸ Λόγο, ποὺ πρῶτοι θεμελιώσαν οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι καὶ τὶς ἔκαναν κανόνες τῆς ζωῆς τους. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὰ πράγματα. Προηγεῖται ὧν καὶ δὲν ἔπεται. Τὰ ἐποπτεύει, τὰ ἐλέγχει καὶ τὰ κατευθύνει. Σὲ καμμιὰ περίπτωσι δὲν γίνεται ὁ ἴδιος ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσῃς ἢ συναλλαγῆς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Σήμερα ὁμως συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: ὁ ἄνθρωπος ἔγινε ἀντικείμενο. Πουλιοῦνται καὶ ἀγοράζονται οἱ ἀνάγκες του καὶ τὰ ἰδανικά

* Ὁ κ. Εὐάγγελος Γ. Ρόζος εἶναι πρόεδρος τῆς Πανελληνίας Ἑνώσεως Λογοτεχνῶν.

του. Έγινε ό ίδιος έμπορεύσιμο καταναλωτικό αγαθό και χρησιμοποιείται για τις πιό ποι- κίλες χρήσεις και πάντα έπ' άμοιβή αυτών που τον χρησιμοποιούν ή τον έμπορεύονται. Σήμερα άνθρωποι πλουτίζουν και ευήμερουν από την άγοροπωλησία ανθρώπινων συνει- δήσεων, από την χρησιμοποίηση των «άλλων» για δικούς τους σκοπούς ή για δική τους ευχαρίστηση... Έ καπηλεία των ιδεών, ή νόθευση των ιδανικών, ό άποπροσανατολισμός των στόχων και των επιδιώξεων οδηγούν ευθέως σέ μιάν ίσοπέδωση και μαζοποίηση, που έξυπηρετεί μόνο τους ποικιλώνυμους κρατούντες.

Οί άρχαιοί Έλληνες, στις μικρές αλλά ανθρώπινες πόλεις τους, στις ευτυχισμένες έ- ποχές της άκμής τους, είχαν επιτύχει άκριβώς τό αντίθετο. Είχαν άνεβάσει τό επίπεδο ό- λων των συμπολιτών τους. Ό κάθε Έλληνας πολίτης της κλασσικής έποχής είχε τη δική του θέση μέσα στο κοινωνικό σύνολο, είχε τό δικό του πρόσωπο και άκουγε στο δικό του όνομα. Δέν ήταν ούτε άνώνυμος ούτε άμέτοχος ούτε έκινεϊτο μόνιμα στο περιθώριο των αποφάσεων. Έ έλευθερία, στον νέο άνθρωπισμό που έπαγγελλόμεθα, είναι έννοια άνα- φαίρετη και μεστή από νοήματα και μηνύματα και όχι άδειο ήχείο κραυγαλέων συνθημά- των. Άλλωστε συνδέεται στενά με ιδέες και άλήθειες που έδω, σ' έμάς σήμερα, σπάνια άκούγονται και έλάχιστοι τις επιθυμούν πραγματικά. Συνδέεται ή έννοια της έλευθερίας, κυρίως, με την έπιταγή της έλευθερίας της σκέψης, των κινήσεων, των έπιλογών, του τρό- που ζωής και θέσης των ανθρώπινων. Ποτέ άνθρωποι δέν ήσαν τόσο άνεξίθρησκοι, άπρο- κατάληπτοι και χωρίς καταπιεστικές δεσμεύσεις, όπως οί άρχαιοί Έλληνες. Τί μάς έμπο- δίζει νά τους μοιάσουμε; Τί μάς έμποδίζει νά σπάσουμε τά δεσμά των τόσων άπαγορεύσε- ων, των άχρηστων νόμων, των παράλογων δεσμεύσεων και νά βρούμε ένα δρόμο συμβίω- σης με τον έαυτό μας και τους άλλους πιό άπλό, πιό κοντά στη φύση και πιό άξιοπρεπή;

Τό κλειδί, βέβαια, της μεγαλύτερης δυσκολίας που έμποδίζει τον άνθρωπο νά ζήσει πιό έλεύθερα και, συνακόλουθα, πιό υπεύθυνα, φυσικά και ίσόρροπα, λέγεται έξουσία. Οί πο- λυπλόκαμες δομές της σημερινής έξουσιαστικής όργάνωσης της κοινωνίας όχι μόνο κρα- τούν δέσμιο τον άνθρωπο, αλλά και τον έμποδίζουν νά συνειδητοποιήσει την κατάσταση του. Κράτος και κοινωνία, Έκκλησία, ήθική, σχολείο, σχεδόν τό κάθε τι που σήμερα λει- τουργεί και ύπάρχει ως θεσμός, παράδοση ή σύστημα, επενεργούν άνασταλτικά και συ- χνά καταπιεστικά έπάνω στον σύγχρονο άνθρωπο, που, κατά κανόνα, συμπιέζεται ανά- μεσα σέ άπαγορευτικά και άποτρεπτικά «μή» ή «όχι», που άπειλούν και καταστρέφουν την προσωπικότητα του και την δυνατότητα της ευτυχίας του. Μ' άλλα λόγια, ό σημερι- νός πολιτισμός απέτυχε. Άποδείχθηκε πώς είναι άκατάλληλος για τον άνθρωπο, που τον ύπομένει και τον ύφίσταται, αλλά δέν τον ζει και δέν τον χρειάζεται κατά βάθος.

Πού όφείλεται αυτό; Στην άγνοια και την έλλειψη κατανόησης των πραγματικών και άληθινών αναγκών της ανθρώπινης φύσης. Άκριβώς, στην θέση αυτού του παράλογου ή καλύτερα του παρά-λόγον πολιτισμού με την περιφρόνηση στις ουσιώδεις άνάγκες του ανθρώπου, με την έξουσιαστική, αυταρχική και καταπιεστική του δομή, έμείς προτείνου- με τον νέο άνθρωπισμό τον θεμελιωμένο πάνω στις αιώνιες άξίες του έλληνισμού της άρ- χαιότητας. Προτείνουμε, μ' άλλα λόγια, τό σεβασμό στο ανθρώπινο σώμα, την άνοχή, την ειρηνική συμβίωση με τον έαυτό μας και τους άλλους, την μετρημένη ίκανοποίηση των αναγκών μας, τον παραμερισμό της μηχανής, της ψευτιάς, της φιλοδοξίας, της οίη- σης, της έκμετάλλευσης των υλικών αλλά πολύ περισσότερο των ψυχικών αναγκών μας από τους λογής-λογής -ισμούς, τά αυταρχικά και έξουσιαστικά καθεστώτα και τους θρη- σκευτικούς, φιλοσοφικούς αλλά και πολιτικούς δογματισμούς.

Άς άφήσουμε έλεύθερο τον άνθρωπο ως άτομο νά βρεί μόνος του τις λύσεις στα προ- βλήματά του. Άς άφήσουμε έλεύθερο τό πνεύμα του νά διαμορφώσει ένα δικό του τρόπο άνάπτυξης. Άς τον άφήσουμε νά ζήσει όπως θέλει και όπως του ταιριάζει καλύτερα. Άς τον άφήσουμε προπαντός έλεύθερο νά όνειρευτεί και νά δημιουργήσει, νά πλάσει δικούς του κόσμους, νά τραγουδήσει και νά συνθέσει εικόνες όμορφιάς που ν' αντικαθρεφτίζουν τους μύχιους πόθους του και νά ίκανοποιούν τις βαθύτερες άνάγκες του για έκφραση και δημιουργικότητα. Άς δώσουμε χώρο στη ζωή μας για τό παιχνίδι, τη φαντασία; την φαι-

νομενικά ἄσκοπη πολυπραγμοσύνη, ποὺ ὁμορφαίνει ὁμως καὶ δίνει νόημα στὴν ὑπαρξη. Ἄς πάψουμε νὰ μετράμε καὶ νὰ ὑπολογίζουμε τὰ πάντα. Τὸ ὕλικὸ κέρδος δὲν πρέπει νὰ γίνῃ τὸ μοναδικὸ μέλημα τῆς ζωῆς μας καὶ αὐτὸ ποὺ θὰ τὴν κρίνει...

Μ' ἄλλα λόγια, θέλουμε βαθειὰς θεσμικὲς ἀλλαγές καὶ ριζικὲς τομὲς καὶ τροποποιήσεις. Θέλουμε ἀλλαγές τέτοιες, ποὺ νὰ ὁδηγήσουν τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς σωστῆς παιδείας, σὲ μιὰ διαφορετικὴ σχέση του μὲ τὸν ἑαυτό του, τὴ φύση, τοὺς συνανθρώπους του. Ἀλλωστε ὁ νέος ἀνθρωπισμὸς προϋποθέτει ἐλεύθερη ἐπιλογή, ἀβίαστη υἱοθέτηση τῶν ἀρχῶν του, σεβασμὸ, πάνω ἀπ' ὅλα, στὶς αἰώνιες καὶ ἀναλλοίωτες ἀξίες καὶ τὰ ἰδανικά τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης. Ὅχι ἀλόγιστες καταπιέσεις, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀπόλυτη ἀσυδοσία. Κάποιο ὄριο, κάποιο φρένο, ἓνα χαλινάρι σὲ ὅλα. Μόνο ποὺ τὸ «ὄριο» αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ξεκινάει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ γίνεται ἐλεύθερα ἀποδεχτὸ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Γιὰ μᾶς, ποὺ ὁραματιζόμαστε ἓναν καλῦτερο τρόπο ζωῆς, ἓνα ἐλεύθερο καὶ ἀπροκατάληπτο μέλλον γιὰ ὅλους, ὁ νοῦς μας δὲν μπορεῖ παρὰ νᾶναι στραμμένος στὴν κλασσικὴ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα καὶ τὸν ἀξεπέραστο ἀκόμα καὶ σήμερα πολιτισμὸ τῆς. Ἀπ' αὐτὸν πιστεύουμε, πῶς μπορούμε νὰ πάρουμε τὰ ἀναγκαῖα διδάγματα καὶ τὰ πρότυπα, ὄχι γιὰ νὰ τὸν μιμηθοῦμε δουλικά ἢ νὰ φτιάξουμε ἓνα ὁμοίωμά του. Αὐτὰ δὲν γίνονται... Ὅ,τι ἔγινε μιὰ φορά, δὲν ξαναγίνεται οὔτε, ἄλλωστε, οἱ σημερινὲς συνθήκες τὸ ἐπιτρέπουν. Μποροῦμε, ὁμως, ἄνετα ἀκολουθώντας τ' ἀχνάρια τῶν ὠραίων ἐκείνων ἔφηβων τῆς ἀνθρωπότητας, μὲ τὴν καθαρὴ ματιὰ καὶ τὴν ἀπροκατάληπτη γνώση, νὰ φτιάξουμε ἓνα νέο δικό μας πολιτισμὸ. Ἐνα πολιτισμὸ τοῦ σήμερα, ποὺ νᾶχει ἔγνοια καὶ φροντίδα τοῦ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι νὰ βασίζεται στὸν καταναγκασμὸ καὶ τὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ του ὑποδούλωση. Ἐνα πολιτισμὸ, ποὺ νὰ συγκλίνουν σ' αὐτόν, ἀπὸ τοὺς πῶς διαφορετικοὺς δρόμους, ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ σέβονται τὸ δικαίωμα τοῦ ἄλλου νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ νὰ ζεῖ καὶ νὰ σκέπτεται ἐλεύθερα μέσα σὲ συνθήκες ἀνοχῆς καὶ κατανόησης. Αὐτὰ ἀκριβῶς, πρῶτα ἀπ' ὅλα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, ὁ νέος ἀνθρωπισμὸς ποὺ ὁραματιζόμαστε, θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐξασφαλίζει γιὰ ὅλους.

ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΣ

ΚΑΒΑΦΙΚΗ «ΙΘΑΚΗ»: ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΟΙΗΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ — ΕΙΝΑΙ «ΑΛΗΘΙΝΟ» ΕΡΓΟ ΤΕΧΝΗΣ;

↓ Όπως είχαμε προαναγγείλει, δημοσιεύουμε στο τεύχος αυτό απόψεις και αναλύσεις που αφορούν στη θετικότητα και την αξία του ποιήματος «*Ιθάκη*» του Κ. Καβάφη. Πρόκειται για συνέχιση και διεύρυνση του διαλόγου, που είχαν αρχίσει στο 39ο τεύχος του «*Δαυλού*» οι συνεργάτες μας κ.κ. Γ. Δέπος και Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτος (σελ. 2013-2020).

Με τις νέες αυτές συνεργασίες ή μία πτυχή του ζητήματος, αν δηλαδή το ποίημα αυτό πρέπει να παραμείνει ή όχι ως διδακτικό ανάγνωσμα στα βιβλία του Λυκείου, προωθείται πολύ: Όπως τοποθετείται το θέμα, κυρίως από τον όμοτιμο καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ν.Β. Τωμαδάκης, ή *Ιθάκη*, αλλά και στο σύνολό του το έργο του Καβάφη, δεν είναι παιδαγωγικά, και συνεπώς δεν πρέπει να διδάσκονται στα σχολεία.

Είναι άλλο θέμα το ζήτημα αν η ποίηση του Καβάφη είναι σπουδαία και ή φιλοσοφία που έμπεριέχεται σ' αυτήν είναι «*άληθινή*». Δηλαδή το πρόβλημα αν το έργο του Καβάφη αντιπροσωπεύει υψηλή και άληθινή Τέχνη, παραμένει ανεξάντλητο. Και ο *Δαυλός* αφήνει ανοιχτές τις στήλες του γι' όσους θέλουν να εκφράσουν την (τεκμηριωμένη) γνώμη τους. — Δ.Ι.Α.].

Οι *Ιθάκες* τί σημαίνουν;

Αν το ποίημα εκφράζει την προσωπική ιστορία του Ποιητού, τότε είναι αληθινόν. Τουτό δεν σημαίνει ότι είναι κατάλληλον δι' ανάγνωσμα (και ανάλυσιν) εις τὰ Σχολεία. Τὸ 1930 εἶχα κάμει γιὰ τὸν Καβάφη (καὶ τὸν Βάρναλη) μίαν διάλεξιν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσα τὸ 1935! «*Ένας ποιητὴς ποὺ δὲν εἶναι ὁδηγός*». Παιδαγωγεῖν σημαίνει παιδεύειν (ὁδηγεῖν) τοὺς παῖδας. Έπομένως: Καὶ τοῦ Στράτωνος τὰ *Επιγράμματα* εἶναι ποίησις, ἀλλ' ὅχι παιδαγωγικὰ ἀναγνώσματα.

22.3.85

Νικόλαος Β. Τωμαδάκης
Ἡλίδος 13 Ἀμπελόκηποι, Ἀθήναι

Ἀριστούργημα ὄχι, μᾶλλον «γιά τὰ σκουπίδια»

Φίλτατε κ. Λάμπρου,

Νομίζω ὅτι δὲν ἄξιζε τὸν κόπο νὰ ἀναλυθεῖ τόσο πλατεῖα ἀπὸ τὸ Σπ. Παναγιωτάτο τὸ σχόλιο τοῦ Γ. Δέπου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν «*Ιθάκη*» τοῦ Κ. Καβάφη. Ἀρκετὸς

θὰ ἦταν ὁ σχολιασμός ὠρισμένων φράσεων τοῦ Γ. Δέπου, γιὰ νὰ θεμελιωθῇ ὁ χαρακτηρισμός, ποῦ καὶ ἐγὼ ἔχω δώσει στὸ σχετικὸ ποίημα. Παραθέτω τὶς σχετικὲς φράσεις τοῦ Γ. Δέπου: «Χωρὶς τὴν ἐπίμονη τάση γιὰ τὴν Ἰθάκη, χωρὶς αὐτὸν τὸν «ἰδεαλισμό» τῆς Ἰθάκης, ὁ Ὀδυσσεύς θάχε μείνει ἀγκαλιὰ μὲ τὴν Κίρκη ἢ τὴν Καλυψώ, καὶ τὸ «ῥαῖο ταξίδι», ποῦ λέει ὁ Καβάφης (καὶ ὁ Ὀμηρος), ὅτι ἔκανε, δὲν θάχε γίνει».

Ὁ Γ. Δέπος, καθὼς φαίνεται δὲν κατάλαβε, πῶς Ὀμηρος καὶ Καβάφης ἄλλην «ιδέα» (γιὰ νὰ συνδυάσω τὴ λέξη μὲ τὸν «ἰδεαλισμό» του) εἶχαν περὶ τῆς «ιδέας» Ἰθάκη. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος, ὁ Ὀμηρος, τὴν εἶχε τοποθετήσει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἰδεατοῦ, καὶ ἦτο δι' αὐτὸν τὸ γέρας τῶν ἀγώνων του, ἀφοῦ καὶ τὸν θάνατον ἐπιθυμοῦσε «*ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι ἡς γαίης*», καὶ αὐτὸ τὸ ἰδανικὸν εἶχε τὸ περιπετειῶδες ταξίδι του, ἡ Κίρκη δὲ καὶ ἡ Καλυψώ εἶναι ἀσημαντα ἐπεισόδια, διότι τὸ ταξίδι του δὲν ἦταν τὸ «ῥαῖο ταξίδι», ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ Καβάφης καὶ ὁχι ὁ Ὀμηρος! Ἀλήθεια, ποῦ νὰ τὸ βρῆκε γραμμένο ὁ σχολιαστής Γ. Δέπος, πῶς καὶ ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Καβάφης εἶχαν χαρακτηρίσει τὸ ταξίδι τοῦ Ὀδυσσεύς «ῥαῖο ταξίδι».

Ἡ νοοτροπία καὶ ἡ ὅλη ἠθικὴ ὑπόστασις τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ μας ποιητοῦ σκηνοθετεῖ «τ' ῥαῖο ταξίδι», γιὰ νὰ σταματήσῃ «σ' ἐμπορεῖα φοινικικά» καὶ νὰ ἀποκτήσῃ «*δσο μπορεῖ πιὸ ἀφθονα ἡδονικά μυρωδικά*». Τὸ φοινικίζω, καθὼς ὀρθῶς ἐτυμολογεῖ ὁ Σπ. Παναγιωτᾶτος, σημαίνει: *ἀσελγῶ παρὰ φύσιν*, καὶ ἡ «ιδέα» τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ μας ἐκεῖ ἦταν διαρκῶς καρφωμένη!

Δὲν γνωρίζω ἂν κατῴρθωσα νὰ σκιαγραφήσω τὸν Ἀλεξανδρινόν μας ποιητὴν μὲ αὐτὰ ποῦ γράφω εἰς μίαν ἀνέκδοτον συλλογὴν ποιημάτων μου, μὲ τὸν τίτλον: «*Πορτραῖτα Ποιητῶν μας*». Καὶ τὸ σχετικὸν ποίημα:

Κ. ΚΑΒΑΦΗΣ

*Ἐν μέρει τὴν ποίησίν σου θέλοντας νὰ πλησιάσω,
ἐν μέρει τὴν γοητείαν της νὰ ἐξιχνιάσω,
μιὰ συλλογὴν ποιήσεων ἐπῆρα νὰ διαβάσω.*

*Μὲ ἄρεσεν τὸ φιλόσοφον ὕφος σου ἐν πρώτοις,
ὅσον καὶ ἡ ἐπιγραμματικότης.*

*Τί θαυμάσια εἶναι ἐκεῖνα:
«Δὲν ἔχει γιὰ σέ πλοῖο, δὲν ἔχει ὁδὸ»,
«Καὶ τώρα τί θὰ γίνουμε χωρὶς βαρβάρους;»,
«Τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἄλλα ἡχηρὰ παρόμοια!»*

*Πολλὰ τὰ «παρόμοια» ποῦ τὴν ποίησίν σου ἀνυψώνουν,
μὰ ἀλλοίμονο! ὅταν «τὰ χεῖλη καὶ τὸ δέρμα» σὲ καταρρακώνουν.*

*Ἀπὸ ἑνα σου μονάχα-στίχο, ὁποῦ ἔγραψες,
χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς λύπην, χωρὶς αἰδῶ:
«Σῶμα, θυμήσου ὁχι μόνο πόσο ἀγαπήθηκες»
οἱ ἀναγνώστες σου ἀκουσίως ὁδηγούμενοι,
τὸ στίχο τοῦ Ἀριστοφάνη θὰ θυμήθηκαν:
«Ἦττήμεθ' ὧ κινούμενοι!».*

Φώτης Μπουζάνης

Ἐπ. Γυμνασιάρχης

Εὐρυμέδοντος 16, Ἀθῆναι 162 32, Τηλ. 7661583.

«Ιθάκες»: α) ἡ ὁμηρικὴ

... Ἡδὴ θὰ τὸ κατάλαβες ἢ Ἰθάκες τί σημαίνουν

Εἶναι γεγονὸς πὼς ὁ ἑλληνικὸς λόγος ἔφερε στὸ παγκόσμιο ἐνδιαφέρον, εὐθέως μὲν δυὸ Ἰθάκες, πλαγίως δέ... ἀμέτρητες («ἡδὴ θὰ τὸ κατάλαβες ἢ Ἰθάκες τί σημαίνουν»). Τὸ ἐρώτημα εἶναι: Πόσες πράγματι εἶναι οἱ Ἰθάκες; Μιά, δυό, ἄπειρες; Τί συμβαίνει; Ἡ ἀπάντησις ἀπαιτεῖ μείζονα προσοχήν: Θὰ βρεθοῦμε ὑποχρεωμένοι ὄχι μόνον νὰ ὀρίσουμε πόσες, ποῖες καὶ πὼς ἀκριβῶς εἶναι οἱ Ἰθάκες, εὐλόγως, ἀφοῦ, γιὰ νὰ ν' ἀναφερόμεθα στὸν ἀριθμὸ τους, ὑποτίθεται πὼς τις ἔχουμε ἀναγνωρίσει, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξηγήσουμε πὼς συμβαίνει νὰ «κυκλοφοροῦν στὴν πιάτσα» Ἰθάκες πολλαπλάσιες τῆς μιᾶς καὶ γνωστῆς γεωγραφικῆς! Γιὰ νὰ καταλάβουμε τί ἀκριβῶς γίνεται ἐδῶ, πρέπει ν' ἀπαντηθοῦν τὰ κάτωθι ἐρωτήματα:

α) Τί ἀκριβῶς εἶναι ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη.

β) Τί ἀκριβῶς εἶναι ἡ **καβαφικὴ** Ἰθάκη — τί δηλαδὴ ἔχει κατὰ νοῦν ὁ Καβάφης λέγων «Σὰν βγῆς στὸν πηγαμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη». [Ἐν μὲν πρόκειται γιὰ τὴν **ἴδια** τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκη, ὀφείλουμε νὰ τὸ βεβαιώσουμε· ἂν δὲ ὄχι, νὰ ἐπισημάνουμε τὰ σημεῖα ποὺ διαφέρει καί, φυσικὰ, τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Καβάφης τὴν... ἔβγαλε στὴν κυκλοφορία].

γ) Τί ἀκριβῶς εἶναι «ἡ Ἰθάκες» τοῦ γνωστοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ποιήματος — ποὺ «ἡδὴ θὰ τὸ κατάλαβες...». Ὅτι, ἂν ἀναφερόμεθα σ' αὐτὲς **μὴ ἀπορριπτικά**, ἂν ἔχουμε παραδεχθῇ τὴν ὑπαρξί τους, ἂν, ἄλλως, τις ἔχουμε ἀναγνωρίσει, εἶναι φανερό πὼς ὀφείλουμε καὶ νὰ τις προσδιορίσουμε ἀπαραιτήτως! Ἐξ ἄλλου, ἂν δὲν τις ἔχουμε ἀναγνωρίσει καὶ παραδεχθῇ, ἐπειδὴ τυχὸν πρόκειται γιὰ **κενὸ** λόγον (δόλιον, ψευδῆ, ἐκ φιλαυτίας, ἐλαφρότητας, ματαιοδοξίας ἐξαπατητικόν — γιὰ ἀποκοίμησιν, λέγω, ἢ παραπειστικὴν ἀναφορὰ σὲ ἀσύστατα, σὲ μὴ συγκροτημένα), ὀφείλουμε (συνεπεῖς πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας) νὰ **διακηρύξουμε** πὼς ὁ Καβάφης ἢ εὐρίσκεται ἐν πλάνῃ ἢ μᾶς καταδολιεύεται!... Περιθώρια ὑπεκφυγῆς δὲν ἔχουμε — ἂν ἡ σοβαρότης καὶ ἡ ἀντίληψις εὐθύνης μᾶς φέρει...

δ) Ποιὰ ἀκριβῶς εἶναι ἡ σημασία τῶν ζητούμενων ἀποκρίσεων, δηλαδὴ ἡ ἀξία τους ὡς τιμῶν (στὴ δεδομένη θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ τους ἐπιδραστικότητα — γιὰτί ἐπὶ τέλους ἐμπλεκόμεθα σ' ὅλ' αὐτά).

Κατὰ σειρά λοιπόν:

Ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη εἶναι σαφές, διαυγές, «χειροπιαστή», τετράγωνη: Ὁ θεῖος Ὅμηρος ὁμιλῶν περὶ Ἰθάκης ἔχει κατὰ νοῦν τὴν Ἰθάκη τῆς **γεωγραφίας**. Τουτέστι τὸ **νησί**, ποὺ περὶ τοῦ στίχου τῆς Μεσογείου — καὶ βορεῖν μᾶλλον — διαβρέχεται ἀπ' τὸ Ἰόνιο, γειτονεῖ ἐκ δυσμῶν μὲ τὴν Κεφαλλονιά — αὐτὸ τέλος, ποὺ ὀρίζουν στὸ χῶρον συντεταγμένες κρυστάλλινες, καταγραμμένες, ἀδιαμφισβήτητες... Ἡ ὁμηρικὴ ἀναφορὰ λοιπὸν στὴν Ἰθάκη ὑπάρχει γιὰ τὸν λόγον πὼς ἐδῶ καλεῖται ἡ **μοῦσα** νὰ ὑμνήσῃ τὸν μυθικόν, ἀκαμπτὸ καὶ μὴ ἀνασχετὸν **πόθον ἐπιστροφῆς** τοῦ Ὀδυσσεύς σ' αὐτὸ **ἀκριβῶς τὸ νησί** — αὐτὸ κι ὄχι ἄλλο! Πόθον, ἐπιμένω, τόσον διακαῆ, πού... συμβιβάζεται (**ἀπεκδέχεται** — ἂν δὲν γίνεται ἄλλως) ἀκόμα καὶ μὲ τὴν **καπνοῦ ἀποθρῶσκοντος** — ἀπὸ ἀκραίαν ἐστία αὐτοῦ **ἀκριβῶς τοῦ νησιού**, αὐτοῦ μόνον κι ὄχι ἄλλου! Ὅμως τί ἀκριβῶς εἶν' αὐτὸ ποὺ ἀντιπροσωπεύει αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ νησί γιὰ τὸν **ἐν ὑγείᾳ** (ἐν πάσῃ περιπτώσει — ποτὲ ἐν διαστροφῇ ἢ ἐκστάσει!) Ὀδυσσεύς; Τί σημαίνει «πάτρια γῆ» γιὰ τὸν ἀσυνθηκολόγητο αὐτὸ πολυμήχα-

νον Ἡρακλῆ, τὸν οὐδέποτε καμπτόμενον ἢ παραιτούμενον τῆς Ἰθάκης; Τί ἀντιπροσωπεύουν πατρικὸ σπίτι, οἰκογενειακὴ ἐστία, σύζυγος, παιδιά, ἱερὰ καὶ ὅσα γι' αὐτὸν τὸν γατόπαρδο τοῦ ταμπεραμέντου, ποὺ διασκελώντας μπογάζια καὶ πόντους πηδάει ἀπὸ βράχο σὲ βράχο **πάντα μὲ ρότα γιὰ τὴν Ἰθάκη**, ποτὲ γι' ἄλλου; Τί σημαίνουν βωμοί, ὑποχρεώσεις, «καθῆκον», Πηνελόπες ἀνεγνωρισμένες ὡς τὴν ἔσχατη ἵνα τῆς ἕως **μίσους** ἀνταγωνιστικῆς τους ἐτερότητας γιὰ ἕναν **ἀπαγίδευτο** τσάκαλο; Τί νόημα μποροῦσαν νὰ ἔχουν, γι' αὐτὸν τὸν λιόντα τῆς μεγαλόνοιας καὶ τῆς εὐτροφίας, «ἠθικῆς», πρέποντα, «ἀποστολές», ἀνθρωπάκια τοῦ δέους καὶ τῆς κακομοιριάς, ὁμαίμονες καὶ ἐξ ἀγχιστείας συγγενεῖς, παιδικοὶ φίλοι, συγχωριανοὶ — ποντικάκια τοῦ γάλακτος ὑπὸ πέλμα βροντόσαυρου; Τί ἀκριβῶς μπορεῖ ν' «ἀγαπάει» σὲ σύζυγο καὶ παιδιά κάποιος, ποὺ μὲ τὰ μάτια ἀτέλειωτα **πέρα καὶ πάνω** ἀπ' ὅλ' αὐτὰ γονατίζει πολιτεῖες κάτω ἀπ' τὴ φτέρνα του, ποὺ στὴ φούχτα του σβῆνει ἡ φαίστεια — ποὺ ἀνάμεσα δεικτικὴ καὶ ἀντίχειρα ἐξαυλῶνει βασιλεία; Πόσον δυστυχεῖς εἶναι οἱ μετανάστες ποὺ ἐγκαθίστανται σὲ καινούργιες πατρίδες μὲ βουτυρένια χώματα καὶ ὀρίζοντες ἀνεξάντλητους — τόσο ποὺ νὰ βγαίνει ὀλβια καὶ μακάρια ἡ στιγμή ποὺ ῥιξαν πίσω τους **«μαύρη πέτρα»**. Τί συμβαίνει; Πῶς ἐξηγεῖται αὐτὸς ὁ τερατώδης δεσμός τοῦ εὐφυέστατου τῶν ἀνδρῶν μ' ἕναν... ξερόβραχο; Ὁ νόστος, λέμε! Καὶ τί λοιπὸν σημαίνει «νόστος»; Πῶς ἐνεργεῖ; **ποῦ** ἐνεργεῖ; Πάνω ἀπ' ὅλα: Τί εἶναι, τί σημαίνει αὐτὴ ἡ «βαρυθυμία ἡ ὀφειλόμενη στὸν **πόθο ἐπιστροφῆς στὴν πατρίδα**»; Τί συγκροτεῖ αὐτὸ τὸν «πόθο»; Γιὰ ποιά... πατρίδα μπορεῖ νὰ γνιιάζεται αὐτὸ τὸ «ἐμφρον θηρίο» — τί «πόθος» μπορεῖ νὰ περάσει πίσω ἀπὸ ἀπάθειαν ἀετοῦ, ἀπὸ «μάκρυνσι» λέοντος; Γιατί, βέβαια, ἡ ἀνάγκη τοῦ φουκαρά φτωχοδιάβολο νὰ ἐπιδείξει μασέλες ὁλόχρυσες καὶ καδένες τοῦ γελεκιοῦ (τῆ... νίκη του, στοὺς ἡττημένους συγχωριανούς του) δὲν θὰ θεμέλιωνε θεῖον ἔπος!..

Ὁ γράφων δὲν προσπερνᾷ τίς εὐθύνες του. Καθὼς ἡ ἐπιδίωξις αὐτοακραΐωσης τὸν φέρει στὴν ἀναζητήσι καὶ τὴν ἔρευνα, ξανοίγεται ἐν εὐθύνῃ στὸ μέγα, στὸ ἄπω, στὸ ζέον, στὸ καίριο· πέραν τῆς δειλίας παρακολούθησης μπακάλικων τεφεριῶν, ρίχνεται τοῦ ξεστήθου στοὺς μεγάλους καιροὺς, στὰ τρομαχτικὰ μωφόρ, δὲν περιορίζεται στὴν εὐτελῆ σιγουριά τοῦ νὰ λέει τίποτε, τοῦ νὰ πράττει τίποτε, τοῦ νὰ προσθέτει οὐδὲν (στὸ **θετικὸ**), τοῦ νὰ φληναφεῖ ἀκινδύνως — μὴ συγκρουσθεῖ μὲ τὴν μπαμπάκινη χλιαρότητα, μὲ τὴν ἐπαίσχυντη σιγουριά τῆς φτηνῆς βολῆς... Ἀπ' τὴν ἀσφάλεια τῆς φυγομαχίας προτιμᾷ χίλιες φορές τὸ ρίσκο τῆς ἡττας - **ποιᾶς** «ἡττας»: ἑκατομῦρια «ἡττες» (χαμένες «καλλιέργειες») εἶχε ὁ Φλέμγκ!.. Μὰ τώρα, μὲ τ' ἄσπρο κρίνο τοῦ *Σαίντ Μαίρν* πάνω στὸ στήθος, κοιμᾶται δίπλα στὸν Οὐέλλινγκτων καὶ τὸν Νέλσωνα, δίπλα στοὺς λύκους τῆς αὐτοκρατορίας — δίπλα σ' αὐτοὺς ποὺ ὕψαναν τὴν ἀγγλικὴ στόφα πολίτου, ποὺ μπορεῖ καὶ νὰ μὴ παρακμάσει ποτέ!..

Νάτο λοιπὸν: Ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη εἶναι τὸ πρᾶγμα - νησί, ποὺ ὑποδηλώνει κατὰ συνθήκην τὰ ἀντικείμενα τῆς νοσταλγίας μας (τόπος ποὺ «εἶδαμε τὸ φῶς», μέρες τοῦ παρελθόντος, χῶροι, πρόσωπα, πράγματα ποὺ μᾶς στάθηκαν οἰκεῖα...), ὅπως **ἦταν κάποτε**, κυρίως στὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικὰ χρόνια μας — τότε ποὺ ἐμπειρία καὶ κρίσις ἀπολείπουν. Ἀλλ' ὅπως τίποτε καὶ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ᾖ ὅπως ἦταν, ἀντιλαμβανόμεθα ἤδη πῶς ἡ ὑποδήλωσις ἀφορᾷ σὲ «ἀντικείμενα» ποὺ ἔχουν χαθεῖ ἀνεπίστροφα· ποὺ δὲν θὰ διασταυρώσουμε ποτὲ πιά — ποὺ ἀκόμα καὶ ἡ παρουσία τους θὰ τὰ διαψεύδει. Ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ὑποσυνείδητα ζητᾶμε σ' αὐτά, εἶναι τὸ εὐθυγραμμισμένο καὶ παράλληλό τους στὴν **τοτὴν ἡμῶν ἀγνότητά**, ἕνα εἶδος ἐπιβιώνουσας μαρτυρίας δηλαδὴ — **τάχα πῶς δὲν μᾶς πρόδιδε πέρα γιὰ πέρα ἡ ἄδολη ἐμπιστοσύνη** μας στὴν ἀγιότητα τῆς ἐγκόσμιας τάξης, πῶς ἡ ἡττα μας δὲν μᾶς εὐτέλιζε τόσο!... **Μ'** ἄλλα λόγια, στὰ ἀντικείμενα τῆς νοσταλγίας μας, μαζί μὲ τοὺς χώρους καὶ τὰ πράγματα ποὺ τὰ προσδιόριζαν συγκριτικὰ ἢ σὰν ἀπόλυτες τιμές, ζητᾶμε τὰ πρόσωπα καὶ τίς διαδικασίες ποὺ μᾶς ἀνταποκρίνονταν ἀδιαφόρετα: Καὶ μὲ τὴν

έκχυσι τῆς ἴδιας τους (ὅπως τὴν ὑποθέταμε) ἀνθισης, εὐθύτητας, ἐγκαρδιότητος, καὶ μὲ τὴν ἀντανάκλασι τῆς δικῆς μας! "Ὁλ' αὐτά, εὐνόητον, σὲ δομὲς ποὺ ἡ παιδική μας ἀφέλεια κι ἀθωότητα ἤθελε φανερωτικὲς τῆς αὐτονότητος, κι ἄνευ τῆς ὁποίας ὄχι, κοινῆς προσιτότητας στὴ συνοπτικὴ παρατήρησι· συστατικὲς δηλονότι τὸσης ἐγγύτητας κατὰ τὴν ἀψευδῆ ἔκφρασι τῶν πραγματικῶν ἀμοιβαίων αἰσθημάτων καὶ σκέψεων, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχουν περιθώρια παρερμηνείας ἢ παραπλάνησης: Στὸ μέτρο, ἐξυπακούεται, ποὺ ἡ παιδική μας κρίσις ἐρμήνευε τὶς ἐνδείξεις — τὶς ἴδιες αὐτές ποῦ, καίτοι διαψευσθεῖσες οἰκτρά, **θὰ ὀνειρενόμεστε ἀδιάψευστες** ὄχι παιδιὰ πλέον! Πιὸ ἀπλά: Ἡ Ἰθάκη ὑποδηλώνει τὴ λαχτάρα ἐπιστροφῆς (μας) **στὴν ἀγιότητα**

α) τῶν **μικρῶν μεγεθῶν** (εὐχερῶν πληρώσεων),

β) τῶν **ἀπείριστων ὀλοτήτων** (συνοπτικῶν συλλήψεων) καὶ

γ) τῶν **ἀπλῶν διαδικασιῶν** (φανερῶν αἰτιολογιῶν).

Αὐτά, ἐρμηνευόμενα, θὰ ἐπισημανθοῦν **δυνατότης αὐτάρκειας**⁽¹⁾ ποῦ, βεβαιούμενη στὸ σύμμετρο ἀναγκῶν - ἀπαιτήσεων, κάνει ὑπερβατὴ τὴ διάσταση ἀνάμεσα στὸ ἀναγκαῖο καὶ τὸ ἐφικτό, τὴ ζωὴ εὐκολώτερη, τὸν ἄνθρωπο νὰ μὴ μονάζει φρικτά, νὰ μπορεῖ νὰ ἀνέχεται τὸν «πλησίον» του. "Ὅτι ἐδῶ ὁ «πλησίον» δὲν εἶναι πιά ὁ (ἂπ' τὴν πρόσθεσί του μὲ ἀξίες - ἀγαθὰ) προκλητικὰ καὶ προσβλητικὰ διαφοροποιημένος ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ **συνάνθρωπος** μὲ τὴν **ἐξόφθαλμα κοινὴ μοῖραν!** Ἡ Ἰθάκη λοιπόν, ποῦ εἶναι Ἰθάκη, ἐπειδὴ ἡ θεία τέχνη τοῦ Ὀμήρου (μῦθος-πλοκή, γλῶσσα-διατύπωσις, ρυθμός-μέλος-παράστασις διὰ λόγου) τὴν καταξίωσε (πέρασε στὴ συνειδησί μας) **περιούσιο σύμβολο** [τουτέστι **μέτρο καὶ γνώμονα πολιτείας** — σὲ τρόπο ποῦ αὐτοβουλία καὶ αὐτεξουσίτης νὰ μὴ ἀμφισβητοῦνται **μόνον ὡς καθοριστικὰ** δράσης καὶ συμπεριφορᾶς **θετικῆς**], **ὑποδηλώνει τὴν ἀρετὴ**⁽²⁾. Αὐτὴν ἀκριβῶς ποῦ πανάχραντη κι ἐπιβλητικὴ εὐλαβοῦμεθα ἀπὸ παιδιὰ· αὐτὴν ἀκριβῶς ποῦ, πίσω ἀπ' τὴν διαφάνεια τοῦ συμβόλου, περισσότερο **βλέπουμε** παρὰ διαισθανόμεθα· αὐτὴν ἀκριβῶς ποῦ ἐπὶ τέλους συλλαμβάνεται καὶ ἐνορατικά. "Ὅτι δὲν πῆγε χαμένη (μάταιη) ἡ ἀτέλειωτη προσήλωσι τοῦ Ὀδυσσεᾶ σ' ὅσα συνιστοῦσαν τὸ τοσοδούλι νησί του, ἡ δίχως ἐλπίδα σχεδὸν δεκάχρονη ἐπιμονὴ τοῦ στὴν ὑπερβατικὰ ἐμποδισμένη ρότα, ἡ πίστι τοῦ στὴν ταυτότητά του, ἡ ἀπόρριψι τῆς προσφορᾶς νὰ **ζήσει ἀθάνατος** (Καλυψώ) — ποῦ σημαίνει τὴν πίστι τοῦ σὲ μιὰ θνητότητα - πρόσβασι στὴν Ἀρετή! [Τί ἄλλο, ὅταν, χάριν τῆς φτωχούλας Ἰθάκης, ἀπορρίπτεται ἡ διαβλητὴ ἀθανασία — ἡ ὄχι αὐτόφωτη, ἀειφεγγὴς καὶ δημιουργικὴ παρουσία;]. Νάτο λοιπόν: Ἡ πολιτεία τοῦ ἀρρενωποῦ Ὀδυσσεᾶ τοῦ Ὀδυσσεᾶ, ποῦ κάθε ἄλλο παρὰ ἀποστέρει τὴ φύσι, τοῦ διαβολεμένου αὐτοῦ θεληματία, ποῦ

διακινδυνεύει τὰ πάντα **πλὴν τῆς Ἰθάκης**, καὶ ποῦ δίχως περιστροφές καὶ δισταγμοὺς θέλει τὴν Ἰθάκη **τώρα κι ὄχι στὰ ὀγδόντα του**, αὐτὴ ἡ **συγκεκριμένη καὶ μόνη πολιτεία**, σωστὰ ἐρμηνευμένη ἀπ' τὸ ἀλάνθαστο ἐνστικτο, **χωνεύτηκε μέσα μας γιὰ πάντα: Ἦταν ἡ ἀρετή!**

Ἡ Ἀρετή. Τὴν ἀνεκτίμητη ἀξία τῆς ὁποίας ὑποψιαζόμεθα (ὅταν, ἂν καὶ μόνον) συνειδητοποιοῦντες τὸ ὑπέρογκο τίμημα ποῦ πληρώσαμε γιὰ ἓνα τίποτε — πῶς ἀναλωθήκαμε γιὰ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς «φόρας», ποῦ δὲν μᾶς χρειάζονταν:

Στέκομαι τώρα καὶ κοιτάζω

καὶ τὴ ζωὴ μου ἀναμετρῶ.

Πόσο μεγάλη ἦταν ἡ φόρα,

πόσο τὸ πῆδημα μικρό.

Κ. ΟΥΡΑΝΗΣ

Σιγὰ σιγὰ συνειδητοποιοῦμε ὅλο καὶ περισσότερο τὸ πόσο ἀκριβὰ μᾶς στοίχι-

σαν πράγματα μάταια, περιττά, πού μᾶς περίσσευαν, πού δὲν πρόσθεσαν τίποτε στὴν συγκρότησί μας (οὔτε σὲ *ἄνεσι!*), πού ποτὲ πιά δὲν θὰ χρησιμοποιήσουμε... Ἔτσι, βλέποντας τώρα περατὰ τὰ ὁριά μας, νὰ ἐξαντλοῦνται αὐτόχρονα, ἐπιχειροῦμε νὰ ἱσχυρισθῶμε τὴν «ώρα μηδέν», τὸ ἐπερχόμενο *τέλος* — τάχα πῶς ξεκινᾶμε σωστά μιὰ *ἄλλη φορά!* (Ψέματα βέβαια: καὶ νὰ μᾶς δίνονταν μιὰ δεύτερη ζωὴ, ἀκριβῶς τὰ ἴδια θὰ ξανακάναμε — ἐννοῶ καὶ μὲ τὴν κτηθεῖσα πείραν)... Ἄλλος περισσότερο, ἄλλος λιγότερο παραιτούμεθα ἀπ' τὸ *κοῦρσος*, σκύβουμε ψευτοταπεινὰ στὸν κηπάκο πού κράτησε τὰ πρῶτα μας βήματα, ξαναφυτεύουμε τὰ ξαμπελωμένα, κλαδεύουμε τὴ γερασμένην ἐλιά, παίζουμε πικέτο στὸ φτωχικὸ καφενεδάκι τοῦ Φόρου... Συχνὰ φιλιῶνουμε καὶ μὲ τὸν φουκαρᾶ λευίτη τοῦ χωριοῦ, τὸν βοηθᾶμε ἀπόδειπνο κι ὄρθρο, διαβάζουμε τὸν Ἀπόστολο καὶ κρατᾶμε τὸ ἴσο μὲ γελοία ταπεινωσύνη κι εὐσυνειδησία — νὰ βλέπει κι ὁ Κύριος, μᾶς καὶ δώσει καμμιάν ἀμνηστεια... Ἔτσι, παίζοντας πῶς *παίρνουμε ξανὰ θέση στὴν ἀφετηρία*, ἀπαγκιστρούμεθα ἀνεπαισθήτως ἀπ' τὴ βιολογικὴ μας ἐξάρτησι, συμβιβάζομεθα μὲ τὴ διακριτὴν ὀλοκάθαρα πιά Μεγάλη Κάμψι, τὴν Ὀλικὴν Ἐκλειψιν, τὸν ἥλιο πού σβήνει ἀφευκτα, ἀναπότερπτα, γιὰ πάντα. Ζοῦμε τὴν ἴδια μας μεταλλαγὴ καὶ ἀλλοίωσι, τὴν ἀποδόμησι τῆς ταυτότητάς μας, τὴν ἀποδιοργάνωσι τοῦ *χοῖκου εἶναι* μας, τὴν ἐπιστροφή τῶν *συστατικών* μας στοιχείων στὸ μέγα μυστήριο τῆς αὐτονομίας τους⁽³⁾ — *μὲ δυὸ λόγια: ὀλιγοστεύουμε*, ὅλο καὶ λιγότερο εἴμαστε ὁ ἑαυτός μας... Τοῦτο, παράλληλα συνειδητοποιοῦντες τὸ ἀνόσια *μικρὸ μερτικὸ* πού αὐτοβούλως *διεκδικήσαμε* ἀπ' τὸ *ἄπέραντο* «γιὰ πάντα» κι ἀπ' τὸ συγκλονιστικὸ «ὅλο», πού ἀκολουθοῦν ὁσονοῦπω — διόλου ἄγνωστο, διόλου μυστηριακὸ *πνευματικὸ ἄπὸν* («εἶναι» πού ἦταν ἡ ἴδια του ἡ ἐξάλειψις, «ἐνδὸν» πού σβήνει πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει, ἐπιδραστικότης πού ἐνήργησε καὶ λειτούργησε τὴν ἀπάλειψί της...).

Κλείνουμε τὸ πρῶτο μέρος τούτης τῆς ἐργασίας, καταλήγοντες πῶς ἡ Ἰθάκη τῆς *Ὀδύσσειας* εἶναι ἡ ἀκηρυγματικὴ *ἀρετὴ*: αὐτὴ πού στοργικά, ἄδολα, ἄγια μᾶς *θάλπει* — σὲ μιὰν ὑπερούσια ὁσμῶσιν ματαίως καλοῦσα ὅ,τι εὐγενικό, ἔνθεο, παναρμόνιο ἀπωθήσαμε βάρβαρα στὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τῆς ὑπαρξέας μας (μωραὶ παρθένοι, πού τὸ ῥιξαν στὸν ὕπνο τῆ νύχτα τῆς Μεγάλης Ἐλεύσεως — στὴν «κατ' ἀμεσότητα γοητεία τοῦ ἀρνητικοῦ» ἀφρόνως ἐνδίδουσες)... Εἶναι, λέγω, ἡ Ἀρετὴ τῶν Πραγμάτων, τῆς Ὑγείας, τῆς Φύσης. Αὐτὴ, πού πέραν τῶν μετακόσμιων ἀποδειλιάσεων καὶ βιολογικῶν καταπροδόσεων⁽⁴⁾, ξανοίγει τὸν ἄνθρωπο στὸ χῶρο τῶν μαθηματικῶν καθορισμῶν: ν' αὐτοαναγνωρίζεται *μὴ παραίτησις* ἀπ' ὅ,τι τοῦ ἔχει μοιραθεῖ — ὡς τὴν *ἀνατίναξι τοῦ Σύμπαντος διεκδίκησις* παντὸς πού ὁ Διαθέτης τοῦ κληροδότησε... Μὴ ξεχνοῦμε, πῶς, καὶ στὸ πιδ ἀνώδυνο «στρίμωγμα», οἱ προπότες ὑποχωροῦν ἀμέσως στὴν ἐσχατὴ γραμμὴ ἀμύνης τους, στὸ «ἓνα ἰδανικόν»! Ἀλλ' ἀφοῦ «ἰδανικὸ ἴσον ὁ ὕψιστος *ἀγαθὸς* σκοπός», πῶς εἶναι δυνατόν νὰ τὸν παραμελοῦμε σ' ὅλο τὸν ἐνεργὸ βίον μας γιὰ κοράλλια, σεντέφια κι ἡδονικὰ μυρωδικά; Χάριν ἀθεμιτοῦργας, ἀδικοπραγίας, εὐτέλειας, μικρότητας, ἡδονῆς — ἡ ἡδονὴ εἶναι ἡ *ἀντιμισθία* τοῦ διαπιστευμένου, ἔγκυρου, ὀτρηροῦ, ἐπιμελοῦς, ἐκπονητοῦ, δημιουργοῦ *θετικοῦ ἔργου*, ὄχι ἀργομισθία γιὰ ἀχρηστους, ἀργόσχολους, καταλυμένους, ἀδρανεῖς, ἀκαμάτες, τρυφηλοὺς, ἐπικούρειους, μαλθακοὺς, θηλύφρονες (εἶναι γιὰ νὰ *ζεκουράζεται καὶ πρᾶνεται ὁ ποιητής*, ὄχι γιὰ νὰ βαυκαλίζεται ὁ χαῦνος)...

Τέλος τοῦ Α' μέρους

Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1) Μὲ τὸν δρο ὑπονοεῖται: Τὸ μέν, τὸ δικαίωμά μου νὰ μὴ μοῦ λείπει τίποτε (ἀπ' ὅσα ἡ ἑλ-
λειψὶ τοὺς θὰ μ' ἔφερε στὸν Μείζονα Πόνον), τὸ δέ, τὸ χρέος (πρὸς τὸν ἑαυτὸ μου) νὰ μὴ μοῦ
περισσεύει τίποτε. Τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ,τι πολὺ σὲ μέριμνα γιὰ τὴ βιολογικὴ ἢ μεταβιολογικὴ πα-
ρουσία μου, ὀφειλόμενο οὕτως ἢ ἄλλως σὲ διαστροφή, νοσηρότητα, ἔκστασι, δὲν μὲ αὐγαταί-
νει, δὲν μὲ ἀκεραιώνει. Μὲ αὐγαταίνει καὶ ἀκεραιώνει μόνον ἡ ἀρετὴ, ὁ σκοπὸς τοῦτέστι ποῦ
ταυτιζόμενος μὲ τὰ «μέσα», βεβαιώνεται μιὰ ἀπόλυτα οὐδέτερη τιμὴ: Στερεῖται ποσοτικῆς
κλιμάκωσης — ἢ εἶναι Ἀρετὴ ἢ δὲν εἶναι...

2) Πού, ἐπαναλαμβάνω, εἶναι ὅχι ἐκείνη τῶν λεξικῶν ἀλλ' ἡ ἐπιδιώξις αὐτοακεραίωσης.
Ἡ ὁποία, πάλι, δὲν εἶναι παρὰ ἡ «κατὰ λόγον ἐμμονὴ καὶ ἡ σύντονη δρᾶσις εἰς σύμπτωσιν μὲ
τὸ πνεῦμα καὶ τὶς διαστάσεις».

3) (ὥσούτου καὶ πάλιν περάσουν στὴ συγκρότησι νέας βιολογικῆς σύμπληξης).

4) (ἠθικῆς, νοσηροὶ αὐτοέλεγχοι, τύψεις, μετάνοιες, αὐτοτιμωρίες).

Περὶ Καβάφη, «Ἰθάκης» καὶ διαστροφῆς*

I

Ἡ Καβάφης εἶναι κατὰ πολλοὺς ὁ μεγαλύτερος νεοέλληνας ποιητής. Μὲ τὸ σύ-
νολο δὲ τοῦ ἔργου του ἀναδεύει ἐξοχα τὸν ἑλληνισμό μας. Ἐξαίρει ἀπαράμιλλα:
τὴ σημασία τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγαλέξανδρου· τὸ ἥθος τῆς Σπάρτης· τὸν πυ-
ρετώδη «σνομπισμό» τῶν Ἀνατολιτῶν νὰ μιμοῦνται σὲ ὅλα τοὺς Ἕλληνες (πὶο πο-
λὺ, ἀπὸ ὅσο οἱ σημερινοὶ μιμοῦμαστε τοὺς Εὐρωπαίους)· τὴν προοδευτικότητα τοῦ
ἔργου τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ «Παραβάτη»· τὸ μεγαλεῖο τοῦ Αἰσχύλου· τὴ δόξα τῶν
Πτολεμαίων· τὴν ἀξία τοῦ Ἰωνικοῦ πνεύματος· τὴν λαμπρότητα τῶν φιλοσοφικῶν
σχολῶν τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου κ.λπ. Ἡ Καβάφης στήνει μπροστὰ μας καὶ
ζωντανεὺει θαυμάσια τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα μας, χωρὶς μάλιστα τὶς κατοπινές του προ-
σμίξεις, τὶς ρωμαϊκές καὶ τὶς ἐκκλησιαστικές. Εἶναι μιὰ τεράστια ὑπηρεσία αὐτὴ
στὸ νέο Ἑλληνισμό μας, ποῦ βρίσκεται σήμερα μπροστὰ σὲ σταυροδρόμια κρίσιμα
καὶ ποῦ ὀφείλει νὰ διαλέξει.

Εἰδικὰ στὴν «Ἰθάκη», τὸ φιλοσοφικὸ μέρος τοῦ ποιήματος εἶναι ἰδεαλιστικὸ
καὶ βαθύ: «Οἱ οἱ ἄνθρωποι δὲν κινούμεστε σὰν μηχανικὰ αὐτόματα, ὠθοῦμενοι ἀπὸ
τὶς ὕλικές πραγματικότητες, ἀλλὰ μὲ βάση ἐπιδιώξεις τοῦ ἐγγύτερου ἢ τοῦ ἀπώτερου
μέλλοντός μας, τὴν εἰκόνα τῶν ὁποίων σχηματίζουμε μέσα μας καὶ οἱ ὁποῖες, ἐνῶ
μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία καὶ ὠφελιμότητα ὅταν πραγματοποιηθοῦν ἀ-
πὸ τὴν παρούσα κατάστασή μας, εἶναι ὅμως ἀπαραίτητες στὴν κίνησι τοῦ ἔργου
πάνω στὴ σκηνὴ τῆς ζωῆς. Ἡ ἀνάπτυξι τοῦ στοχασμοῦ αὐτοῦ, καθὼς εἶναι στηριγ-
μένη στὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Ὀδυσσεύ, τοῦ μεγαλύτερου ἥρωα τῆς Ἑλληνικῆς
προϊστορίας, ρίχνει τὰ φῶτα τῆς «ράμπας» πάνω σὲ αὐτὴ καὶ σὲ αὐτόν. Αὐτὴ εἶναι
ἡ προσφορὰ τοῦ ποιήματος. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι ἐξοβελιστέον ἀπὸ τὰ σχολικὰ
βιβλία. Τώρα νὰ δοῦμε, τί εἶναι «θετικό» στὴ διδασκαλία καὶ στὸ δημιουργημα αὐ-
τό. Συντάσσομαι μὲ τὴν ἀποψη ὅτι εἶναι θετικό, γιὰτὶ εἶναι ἀληθινό. Κάθε δὲ συμ-
μόρφωσι ἐνὸς δημιουργοῦ πρὸς τὴ ρουτίναν μιᾶς «ὀρθοδοξίας», ποῦ ἀποκλείει κάθε
ἀντίθετη πρότασι, εἶναι ἀρνητικὴ, γιὰτὶ ἀκίνητοποιεῖ κάθε διεργασία στὴ θεωρία
καὶ κάθε πρόοδο στὴν πράξι. Διαφορετικὴ ἀντίληψι γιὰ τὴ «θετικότητα» ἢ μὴ,
μᾶς ὁδηγεῖ μοιραῖα στὴν ἐπανάδρυσιν τῶν ἱεροδικεῖων τοῦ μεσαίωνα καὶ στὴν ἀπαγ-
γελία κατηγορητηρίων γιὰ αἵρεσι.

II

Καὶ λίγα λόγια ἀκόμα γιὰ τὸ ποίημα «Ἰθάκη». Ἰσχυρίζομαι, πὼς ὁ Καβάφης ἀ-
ξιοποιεῖ μὲ αὐτὸ κάθε σκοπὸ, ποῦ βάζει κανένας, μέσω τῶν μέσων του! Ἀντίθετα

* Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ ἐπίτιμου προέδρου τῆς ΠΕΛ κ. Γ. Δέπου ἀποτελεῖ ἀνταπάντησι
στὴν ἀπάντησι τοῦ κ. Σ. Γ. Παναγιωτάτου, ποῦ δημοσιεύθηκε στὸ 39ο τεῦχος.

ἀπ' ὅ,τι πιστεύει ὁ Παναγιωτᾶτος, ὅτι τὸν «εὐτελίζει» τὸν σκοπὸ. Ὅταν τὸ «ταξίδι» εἶναι πιὸ σπουδαῖο, ὅταν ἀνεβαίνει ἡ ἀξία του, αὐτόματα ἀνεβαίνει καὶ ἡ ἀξία τοῦ σκοποῦ (τοῦ ἰδεασμοῦ) ποὺ τὸ προκάλεσε, δηλαδὴ τῆς «Ἰθάκης». Ἴδιο πράγμα εἶναι νὰ θέλεις νὰ βάλεις ἓνα ποτήρι νερὸ καὶ ἴδιο νὰ πάρεις ἓνα δίπλωμα; Τὰ ποσὰ εἶναι «εὐθέως ἀνάλογα» καὶ ὄχι «ἀντιστρόφως ἀνάλογα». Αὐτὴ εἶναι ἡ θέση μου στὸ κεντρικὸ θέμα τῆς συζήτησης καὶ κάθε προσεχτικὸς ἄνθρωπος θὰ συμφωνεῖ μαζί μου.

Ἄν ὁ Παναγιωτᾶτος μπερδεύτηκε λιγάκι ἐδῶ καὶ ἡ σκέψη του ἄρχισε νὰ ἀγωνιᾷ καὶ νὰ κλωθογυρίζει, κανένας δὲν ἔφταιξε. Καὶ διαμαρτυρηθήκαμε γιὰ τὰ σχετικὰ, γεμᾶτα πάθος, κείμενά του, μὲ τὶς ἐνοχλητικὲς ὑπογραμμίσεις, τὶς χυδαιολογίες («μανοῦλι», «πασᾶς», «ξεβρακώνεται», «ἀμελέτητα», «κωλοσουρνάμενοι», «ἀνασκολοπισμένοι κ.λ.π.»), τὶς ἀμαξοστοιχίες ἀπὸ ἀφηρημένα οὐσιαστικά («εὐτέλεια, σύγχυση, ψεύδος, αὐθαιρεσία, ἀπατηλότητα, κιβδηλία, παραποίηση, ὕβρις ἐκφυλισμός» κ.λ.π.) καὶ τὶς μακροπερίοδες δυσνόητες ἀναπτύξεις. Τόσο περισσότερο μάλιστα, ὅσο ὁ Παναγιωτᾶτος ἀγανωρίζει γενικὰ τὴν ποίηση τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ τόσο σπουδαία, ὥστε, ὅπως λέει κάπου, «νὰ μὴν ἔχει τὴ δεύτερὴ τῆς πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀστέρι». Τότε ὅμως πάει, τέλειωσε! Τὶ συζητᾶμε ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα; Ψάχνουμε νὰ βροῦμε ψύλλους στ' ἄχαρα; Ἡ «Ἰθάκη» δὲν εἶναι ἀλλωστε τὸ ἑκατοστὸ τῆς δημιουργίας τοῦ Καβάφη; Ἀξίζει τὸν κόπο γι' αὐτὸ τὸ κλάσμα (ἔστω κι' ἂν διαφωνοῦμε) νὰ σηκώνουμε τὸν κόσμο στὸ ποδάρι, μπήζοντας γοερὲς κραυγές, νὰ ἐπέμβει ἡ Κυβέρνηση μὲ τὰ ΜΑΤ τῆς καὶ νὰ παραδοθοῦν ἀμέσως τὰ σχολικὰ βιβλία στὴ φωτιά; Δὲν ρίχνουμε καμμιά ἄλλη ματιὰ τριγύρω μας; Αὐτὸ μᾶς μάρανε;

Ἄλλὰ ἂς πᾶμε ἀκόμα κοντύτερα στὸ θέμα μας. Ἀκοῦμε, ὅτι τὸ νόημα τοῦ ποιήματος «Ἰθάκη» θὰ κάμψει τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα θὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ βιολογικὸ μαρasmus (λὲς κι' εἶναι χημικὴ οὐσία). Ποτὲ δὲν κατάφερε ἐντούτοις νὰ μᾶς ἐξηγήσει τὸ πῶς ἀκριβῶς καὶ τὸ γιατί θὰ γίνεῖ αὐτὴ ἡ κάμψη. Διόλου δὲν φαντάζεται, ὅτι στόχος πετυχημένος «λογιστικὰ» διαγράφεται, ὅτι ἀπαλείφεται αὐτόματα σὰν τέτοιος, ὅτι δὲν εἶναι πιά στόχος, ἀφοῦ ξεπληρώθηκε, ἀφοῦ καταχτήθηκε. Ὅτι δὲν ἔχει καμμιά ἀξία πιά, παύοντας ἐντελῶς νὰ συγκινεῖ, ἀφοῦ ἔπαψε νὰ εἶναι κίνητρο.

Ἄν ἦταν κίνητρο, δὲν θὰ ἦταν ἀκόμα στόχος; Τὶ ἀνάγκη ἔχει νὰ πάει κανένας στὴν Ἰθάκη, ἀφοῦ εἶναι στὴν Ἰθάκη; Τὶ πιά νὰ κάνει ἐκεῖ καὶ πῶς νὰ μὴν τὴν δεῖ σὰν «φτωχική», ὅταν ἡ Ἰθάκη, ἡ ἐπίτευξή της, ἔχει γίνεῖ παρελθόν; Χωρὶς νέους στόχους πιά, πέρα ἀπὸ τὴν Ἰθάκη (ὅπου κι ὅλας βρίσκεται), χωρὶς νέες ἀποστολές, ὁ Ὀδυσσεύς πῶς θὰ ζήσει; Σπαράζει ἀνάμεσα στὰ νύχια τῆς πλήξης. Νὰ «τὶ σημαίνουν — τώρα — οἱ Ἰθάκες»! Νὰ τι καταλαβαίνουμε τώρα πιά γιὰ αὐτές. Ὅτι αὐτὲς καθ' ἑαυτές δὲν σημαίνουν πιά τίποτα. Μιὰ καὶ στόχος πραγματοποιημένος σημαίνει μὴ στόχος. Σὰν κίνητρα ὅμως εἶναι τὸ πᾶν. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει ζωὴ χωρὶς στόχους. Δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ ἐννοηθεῖ. Ἐνῶ στόχοι ἐκπληρωμένοι μηδενίζονται (ἢ μήπως δὲν εἶναι ἔτσι;). Ἐξαρτᾶται, ἂν θὰ τοὺς δεῖς πρὶν ἢ μετὰ. Ὁ Καβάφης κοιτάζοντας πρὸς τὸν φτασμένο πιά Ὀδυσσεά, μιλάει σὰν Ἐπιμηθέας, ὄχι σὰν Προμηθέας. Κάνει τώρα, ἀφοῦ ἐκεῖνος ἔφτασε, τὸν ἀπολογισμό: Βρίσκεται μπροστὰ σὲ καμένο σωρό. Τὰ κάρβουνα δώσανε ὅλη τὴ λαμπερὴ τους θερμότητα. Καὶ εἶναι πιά στάχτη. Τὰ ἴδια δὲν ξαναάβουνε. Δώσανε τὸ ὥραϊο ταξίδι. («Ἡ Ἰθάκη δὲ σὲ γέλασε. Ἀλλὰ δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσει πιά»). Ἀχ ὅμως, νὰ μπορούσε νάταν ἀκόμα μακρύτερο καὶ ἐνδιαφέρον, κι' ἄλλο... («νᾶναι μακρὺς ὁ δρόμος, μὴ βιάζεις τὸ ταξίδι, καλύπτερά χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσει»), ὥστε νὰ μείνει στημένος ὁρθοῖς ὁ στόχος μπροστὰ μας. Προσπερνώντας τον, μᾶς περιμένει ἡ γκρίζα ἀνία, ἡ ρουτίνα, ἡ δίχως πιά σημαντικὸς σκοποὺς, ποὺ εἴχαμε παλιά. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σκέψη μας γυρίζει τώρα συνέχεια στὸ «ταξίδι». Μὴ δὲν εἶναι ὁμοιο τὸ πρόβλημα τῶν συνταξιούχων τῆς ἐποχῆς μας, τῶν ἀνθρώπων τῆς τρίτης ἡλικίας; Ἐκεῖνων ποὺ σκαρφαλώνουν στὰ πούλμαν μαζί μὲ τοὺς περιστασιακοὺς φίλους τῆς «ἐκδρομῆς», γιὰ νὰ γεμίσουν τὶς μάταιες ὥρες τους; Ἐκεῖνων ποὺ παντρεύονται στὰ 70, μεταξὺ τους, γιὰ νὰ δώσουν ἓνα ὥχρὸ τόνο στὴ ζωὴ τους; Ἐκεῖνων ποὺ αὐτοεγκαταλείπονται στὰ γηροκομεῖα; Τώρα καταλαβαίνουμε πόσο ὥραιότερη ἦταν ἡ νεανικὴ τους ζωὴ, μὲ τοὺς «ἀντικατοπτρισμοὺς» τῆς ἔστω, μὲς στὸ σκληρὸ βιοτικὸ ἀγῶνα. Τώρα καταλαβαίνουμε

τὸ ἀδιέξοδο αὐτῆς τῆς ἀπραξίας, ποὺ τὴν γεννάει ἡ ἔλλειψη τοῦ ἀδιάρρηκτου δίδυμου (στόχου - μέσων). Μιᾶς συζυγίας, ἐνὸς μίγματος ἀξεδιάλυτου, ποὺ αὐτόματα καταλύεται, μόλις ἀπουσιάσει ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ δύο συστατικά. Ὁ ποιητὴς δείχνει θαυμάσια τὴν ἀντιστοιχία τῶν μέσων καὶ τῶν σκοπῶν καὶ τὸ ἀπόλυτο δέσιμό τους. Γιατὶ εἶναι τόσο ἀδύνατο νὰ ὑπάρξουν σκοποὶ χωρὶς μέσα, ὅσο ἀκριβῶς ἀδύνατο εἶναι νὰ ὑπάρξουν καὶ μέσα χωρὶς σκοπούς. («Πάντα στὸ νοῦ σου νάχεις — λοιπόν — τὴν Ἰθάκη»). Κάθε διαδρομὴ χωρὶς «Ἰθάκη» (χωρὶς κάποιο τέρμα) εἶναι ἀδύνατη. Ποῦ ἀνακάλυψαν, ὅτι ὁ Καβάφης παραιτεῖται τῆς Ἰθάκης; Ἐπειδὴ ἀφήνει ἕνα ὑπονοούμενο γιὰ τὸ «τὶ σημαίνουν οἱ Ἰθάκες»; «Παρατεῖται», γιατί τὰ σχέδια, οἱ σκοποὶ, οἱ στόχοι ζοῦνε μόνο σὰν ψυχοδιανοητικὰ γεγονότα. Ἐνῶ τὰ ταξίδια, οἱ πορεῖες καὶ οἱ περιπέτειές μας, ὅσο νὰ φτάσουμε, εἶναι πραγματικὲς καταστάσεις — τίς νοιώθουμε στὸ περσι μας τὸ ἴδιον. Ἀξίζει πραγματικὰ νὰ τονιστεῖ καὶ πάλι, ὅτι ὅπως οἱ νηῶδες τοῦ χιονιοῦ ἐξαφανίζονται μόλις πέσουν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, ἔτσι καὶ οἱ στόχοι μας ἐξαφανίζονται, σὰν τέτοιοι, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ἐνώνονται μὲ τὴν πραγματικότητα. Τὴν ἴδια στιγμή ποὺ πετυχαίνουν. Αὐτὸ ἐννοεῖ ὁ Καβάφης. Κι' ἐνῶ θὰ ἔπρεπε φτάνοντας νὰ νοιώθουμε εὐτυχισμένοι, νέα προβλήματα μᾶς ζώνουν ἀπ' ὀλοῦθε: Πρέπει νὰ ἀγωνιστοῦμε μὲ τοὺς μνηστῆρες, πρέπει νὰ ξαναπάρουμε τὸν χαμένο θρόνο. Πρέπει νὰ δώσουμε λόγο, ἐπειδὴ χάσαμε ὅλα τὰ πλοῖα καὶ τὰ πληρώματα, πρέπει νὰ μᾶς ξαναγαπήσει ἡ γυναίκα μας κι ὁ γυιὸς μας, πρέπει... πρέπει... Νὰ τι σημαίνουν οἱ «Ἰθάκες»? Κανένα τέρμα — μόνο ἕνα σταθμό. Δὲν φτάνει μόνο «νὰ δοῦμε τὸν καπνὸ τῆς Ἰθάκης», πρέπει καὶ ἄλλα νὰ πετύχουμε — μέχρι τὴν τελευταία μας πνοή. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Καβάφης προειδοποιεῖ — μέσα στὸ ἴδιο τὸ ποίημα: Τὸ μυστικὸ νόημα ποῦχουν «οἱ Ἰθάκες» δὲν εἶναι γιὰ τὸν καθένα. Ἀλλὰ μόνο γιὰ τοὺς ἐμπειροὺς καὶ τοὺς σοφοὺς. Τὸ λέει ἐπὶ λέξει.

III

— Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ὀμηρικὴν Ἰθάκη, πῶς τάχα «συμβολίζει κάτι τὸ ἱερό» ἢ δὲν ξέρω τί ἄλλο (καὶ τὸ ὅποιο προσβάλλει τάχα ὁ Καβάφης), ἔχω νὰ πῶ, ὅτι θάταν καλύτερο νὰ τὰ κόβαμε κάτι τέτοια. Γιατὶ ἡ Ὀμηρικὴ Ἰθάκη δὲν ἔχει πίσω της παρὰ μονάχα τὸν ἑαυτὸ της: Ἐνα νησι καὶ τίποτα περισσότερο. Κανένα ὑπερβατικὸ μυστικὸ δὲν κρύβει. Εἶναι ἕνας τόπος μὲ τίς παραλίες καὶ τὰ δάση του ὅχι ἀνώτερος ἀπὸ ἄλλους, ποὺ τὸ μόνο του πλεονέκτημα εἶναι, ὅτι εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ ἥρωα. Αὐτὸ τὸ νησι καμνιά «ἀξία» δὲν κρύβει καὶ καθόλου δὲν μιμεῖται τὴν ἀρετὴ, ὅπως πλαστογραφεῖται ὁ Ὀμηρος (ὅτι τάχα τὸ λέει), γιὰ νὰ βγεῖ σκάρτος ὁ Καβάφης. Μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι, ἀφοῦ ὁ Καβάφης μειώνει τὴν Ἰθάκη — ἀρετὴ (προβάλλοντας, μονόπλευρα τάχα, τὸ ταξίδι), ἄρα ὁ Καβάφης μειώνει τὴν ἀρετὴ καὶ πρέπει νὰ φύγει ἀπὸ τὰ σχολεῖα. Φίλτατε, ἔτσι στρεψόδικα θὰ κάνουμε τὴ συζήτηση; Δυστυχῶς, οὔτε αὐτὸς ὁ ἐλιγμός σώνει τὴ θέση σου οὔτε ὁ παρόμοιος, πῶς τάχα οἱ σκοποὶ ποὺ μπορεῖ νὰ βάλει κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του ἕνας ἄνθρωπος, εἶναι μόνο 5 καὶ ἰσόβιοι. (Διαβάζοντας, ἡ σκέψη μου πῆγε, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, στὸ ἀνθρώπινο χέρι μας, ποὺ ἔχει καὶ τοῦτο ἰσόβια 5 δάχτυλα).

Ἐπειδὴ δὲ προβάλλονται (μὲ τόση ὑπερφάνεια) οἱ 48 σελίδες σου περὶ τῆς Καβαφικῆς Ἰθάκης, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναφέρω (μὲ μετριοφροσύνη) τίς 500 σελίδες μου γιὰ τὴν Ὀδύσεια — τὸ ἀναμωμένο κείμενο. Καὶ αὐτὴ τὴ στιγμή ἐξετάζουμε ὅχι τὴν Καβαφικὴ ἀλλὰ τὴν Ὀμηρικὴν Ἰθάκη. Λοιπὸν ἡ Ὀδύσεια ἀποτελεῖ μιὰ γοητευτικὴ διήγηση (τὸ ὠραιότερο λογοτέχνημα τῶν αἰώνων κατὰ τὸν Τζόυς) γιὰ κάποιον ξενιτεμένο, ποὺ νοσταλγοῦσε τὴν πατρίδα του. Τὰ ὑπόλοιπα, οἱ διάφορες ἐρμηνεῖες τῆς λέξης Ἰθάκη καὶ οἱ ἐτυμολογίες ποὺ προτείνονται, εἶναι φιλολογικὸς μυστικισμὸς καὶ πληχτικὲς δοκησίσοφες φλυαρίες. Τὸ νόημα τῆς Ὀδύσειας δὲν βρίσκεται στὸ μυστικὸ τῆς λέξης Ἰθάκη. Βρίσκεται στὴ δύσκολη νίκη τοῦ ἥρωα, ποὺ συμβολίζει τὸν ἀγωνιζόμενο Ἄνθρωπο. Ἐναντὶ ἄνθρωπο ποὺ παλεῦει ἐναντίον τῶν θεῶν (Ποσειδῶνα, Δία, Ἥλιου, Αἰόλου κ.λπ.), θεῶν, ποὺ συμβολίζουν κι αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους ὑπέρτερες φυσικὲς δυνάμεις: Ὁ Ὀδυσσεὺς παρὰ τὰ θεϊκὰ ἐμπόδια καταφέρνει νὰ φτάσει στὴν πατρίδα του! Ἡ Ὀδύσεια εἶναι τὸ ποίημα τῆς νίκης ἀπέναντι στοὺς ἀναγκασμούς. Εἶναι τὸ ποίημα τῆς Ἐλευθερίας. Ζήτω ὁ Ἄνθρωπος, κάτω οἱ θεοί. Αὐτὸ εἶναι τὸ (οὐμανιστικὸ) περιεχόμενο τῆς Ὀδύ-

σειας. "Οχι άλλο. Αυτό όμως μάς τὸ εἶπε κιόλας ὁ "Όμηρος. Δὲν εἶναι δουλειὰ τοῦ Καβάφη αὐτό. Δουλειὰ τοῦ Καβάφη εἶναι ὁ «γέρος», ὁ «φτασμένος» "Όδυσσέας.

IV

Σχετικά με τὴν κριτικὴ τοῦ Πλάτωνα κατὰ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, καμμιὰ παρεξήγηση δὲν πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴν ταῦτισή της με τὴν ὀργισμένη κριτικὴ Παναγιωτάτου, καὶ ἄλλων, κατὰ Καβάφη. Ἐκείνη ἀφοροῦσε τὰ ὅσα περὶ θεῶν καὶ ἀρχῶν (δικαιοσύνης κλπ.) υἱοθέτησε ἡ ποίηση τότε ἀπὸ τὶς λαϊκὲς δοξασίες, ἄκριτα καὶ ἀβασάνιστα. Ποτὲ δὲν μίλησε ὁ Πλάτωνας γιὰ τὴ διαστροφή, τὴν «ἀλλοιωτικὴ ἀφροdisία» τοῦ Παναγιωτάτου. Στὸ «Συμπόσιο» μάλιστα ἀναπτύσσονται πολὺ ἐλευθερόφρονες ἀπόψεις. Μιλώντας γιὰ «ἀρετὴ» ὁ Πλάτωνας καὶ κατακρίνοντας τοὺς ποιητὲς γιὰ τὴν ἑλλειψὴ της, δὲν ἐννοεῖ τὴν ἠθικὴ τοῦ «ἡλεκτρικοῦ μαχαίριου», ποὺ ὁ φίλτατος Παναγιωτᾶτος ἀπειλεῖ νὰ «χώσει στὸ παντελόνι του» καὶ στὴν ὁποία οἱ μακρουλοὶ αἰῶνες τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μᾶς συνήθισαν. Δὲν ἐννοεῖ, ὅτι πρέπει νὰ καταδιώξουμε τὴ Σαπφῶ καὶ τὸν Καβάφη. "Ας μὴν ξεχνᾶμε, ὅτι ὁ Πλάτωνας ἀποκάλεσε τὴν Σαπφῶ «δέκατη μουσα». Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα διέφερε πολὺ στὸ θέμα αὐτό, σχετικὰ με τὸ κατωπινό, τὸ βυζαντινὸ πνεῦμα. Εἶναι φανερό λοιπόν, ὅτι ἡ κριτικὴ Παναγιωτάτου (καὶ τῶν λοιπῶν κατακριτῶν τοῦ Καβάφη) ἔχει τὶς ὑπόγειες ρίζες της στὴν μεσαιωνικὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ. (Κερί καὶ λιβάνι καὶ καλογερίστικο μῖσος κατὰ τοῦ Σατανᾶ. Ἐνὸς Σατανᾶ ποὺ συμβολίζει κυρίως τὸ σέξ — «ἐωσφορικὸ ποιητὴ» τὸν λέει ὁ Παναγιωτᾶτος). Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ἦρθε κάποτε σὰν ἓνα πελώριο μαῦρο σεντόνι νὰ σκεπάζει τὴ ζωὴ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσαίωνα. Δὲν στράφηκε μόνο κατὰ πάσης διαστροφῆς. Στράφηκε ἐναντίον κάθε μορφῆς σχέσεων, ποὺ εἶχαν σὰν συνεπαγόμενο τὸν ἡδονισμό. Μόλις καὶ μετὰ βίας ἀνέχονταν τὴ σεξουαλικὴ ἐπαφή, ἂν εἶχε σὰν ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὴ σύλληψη μέσα στὰ πλαίσια τοῦ νόμιμου γάμου. "Οτιδήποτε ἔξω ἀπὸ αὐτὸ ἦταν «ἀμαρτία» — προσχώρηση στὸ Σατανᾶ. Οἱ γυναῖκες ἔπρεπε νὰ παραμένουν ψυχρὲς μαρμαροκολῶνες καὶ οἱ ἄντρες νὰ κάνουν τὴ δουλειὰ τους μηχανικά, σκεπτόμενοι τὴν ἄλλη ζωὴ καὶ τὴν «ἡμέρα τῆς Κρίσεως».

Ἡ ἀληθινὴ εὐσέβεια καὶ ἀγιωσύνη δὲν ἀνεχόταν οὔτε αὐτό. Φυσικὰ ἡ σημερινὴ κατάσταση εἶναι πολὺ καλύτερη, ἀλλὰ αὐτὸ ὑπῆρξε συνέπεια ἐξωεκκλησιαστικῶν δυνάμεων. Ἐχουν όμως μείνει ἄφθονα τὰ «βιομηχανικὰ ἀπόβλητα» (τῆς μεσαιωνικῆς καλογερίστικης ἠθικῆς) στὸ χῶμα ποὺ πατᾶμε. Γι' αὐτὸ καλοῦμε τὸν Παναγιωτᾶτο νὰ προσέξει καλὰ τὶς πατοῦσες του — νὰ μὴ λερώσει τὸ ἑλληνικὸ χαλί μας... Κατηγορεῖται ὁ Καβάφης σὰν «σφιχτὰ ἐξαρτημένος ὁμοφυλόφιλος ποῦ, ἐξ αἰτίας τῆς ἐξάρτησής του αὐτῆς, δὲν ἔχει περισσεύματα ἐλληνικότητας νὰ προσφέρει». Ὑποθέτουμε, ὅτι ἡ ἐξάρτηση αὐτὴ ἀναφέρεται σὲ μιὰ κατάσταση, στὴν ὁποία τὸ ἀτομο εἶναι τόσο ἀπασχολημένο με τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐξάρτησής του, ὥστε δὲν ἔχει μυαλὸ γιὰ τίποτα ἄλλο. Γιὰ νὰ μιλήσουμε κατανοητὰ, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ ἄλλο παρὰ γιὰ τὸ κακό. Ἡ ψηλὴ όμως ποίηση τοῦ Καβάφη ἀποδείχνει ἑλλειψὴ «φριχτῆς καὶ ἀπόλυτης ἐξάρτησης ἀπὸ τὴν ὁμοφυλοφιλία», ἡ δὲ ἐλληνικότητά του, ποὺ ἀστράφτει μέσα στὸ συνολικὸ ἔργο του, ἀποδείχνει περισσεύματα πλουσιώτατα ἀπὸ τὴν τέτοια ἐξάρτηση. Ὁ Ἑλληνισμὸς βρίσκεται τώρα ἀντιμέτωπος με ἓνα πρόβλημα. Ἐχει μπροστά του ἓναν ἐξοχο ποιητὴ (τὸν ἀνώτερο ἴσως μετεπαναστατικὸ ποιητὴ του); ποὺ ἔκανε στὰ νιάτα του μιὰ ἐπίμεμπτη καὶ νοσηρὴ ζωὴ. Τί θὰ κάνει; Θὰ ἀρνηθεῖ τὸν ποιητὴ, ἐξαιτίας τοῦ ἐλαττώματος; "Οχι δά! Μόνο ἂν εἶναι κανένας φανατικὸς θρησκοκόλητος, ποὺ τοῦ ἀρέσει νὰ ἀπειλεῖ τοὺς γύρω του με τὸ «πῦρ τὸ ἐξώτερον», θὰ ζητήσει νὰ ριχτοῦν τὰ βιβλία του στὴ φωτιά. Πέρα ἀπ' αὐτὸ κατηγορεῖται ὁ Καβάφης, ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς πάθους του παρασυρόταν μοιραῖα στὸ νὰ «κατασκευάζει ἀτιμωρητὴ ζιγκολό, ἀκαμάτηδες, κακοποιοὺς καὶ δολοφόνους». "Ας μὴν κάνουμε τὸν κοινωνιολόγο. Οἱ δολοφόνοι, τὰ καμάκια καὶ οἱ κακοποιοὶ εἶναι κοινὸ περιθώριο σὲ ὅλες τὶς κατηγορίες τῶν ἀνθρώπων. Καὶ στὶς φυσιολογικές. Δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος, ποὺ θεωροῦμε τὴν ὁμοφυλοφιλία ἀποκρουστικὴ. Εἶναι ὅτι δὲν μᾶς πᾶει, ὅτι μᾶς ξαφνιάζει*. Τὸ περίεργο όμως εἶναι, ὅτι σὲ ἀντίφαση με τὴ μισὴ τοῦ

* Γενικότερα θὰ μπορούσε νὰ παρατηρηθεῖ ἐδῶ, ὅτι ὁ ἀντανισμὸς καὶ ἡ ὁμοφυλοφιλία εἰ-

θεωρία (τῇ βιβλικῇ ἠθικολογικῇ) ὁ φίλτατος Παναγιωτᾶτος ἔχει δημοσιεύσει ὁ ἴδιος δύο ὁμοφυλοφιλικώτατα ποιήματά του (πολὺ ὁμοφυλοφιλικώτερα τῶν ὁμοφυλοφικῶν ποιημάτων τοῦ Καβάφη) μετ' ἰτίλους «*Ὅπως σκόνταψε στὴν ράγια*» καὶ «*Ένας νάρκισσος ἀπὸ τῇ Θούλῃ*», ποὺ τοῦ ἀποκλείουν κάθε δικαίωμα νὰ συζητᾷ περισσότερο τὸ θέμα. Αὐτὰ τὰ δύο μιᾶνε στὰ ἴσα γιὰ τὸν «*ἐρωτικὸν σπασμόν*» ἐνὸς τοιοῦτου, καὶ μάλιστα τὸν παρομοιάζουν τόσο γλυκὰ ὑπέροχο, ὅσο ὁ «*θάνατος τῆς ἀντιλόπης*»!.. Ἐπίσης ἰσχυρίζονται, ὅτι «*ὁ ψόγος ἐξαντλεῖται*» μετ' ἑναν «*ώραϊο τέτοιο*», ὅτι δηλαδὴ μποροῦμε νὰ τὸ κάνουμε ἐλεύθερα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ εἶναι ὠραῖος!..

V

Ἐπειδὴ προκλήθηκα (μετ' σκαιότητα) νὰ προσδιορίσω τὴν ἰδιότητα Ἑλληνισμοῦ καὶ Ἑλληνικότητα (τὴν ὁποία ἀπέδωσα στὸν Καβάφη), θὰ ἀπαντήσω (παρ' ὅλο ποὺ δὲν δίνω ἐξετάσεις πιά) ὅχι μετ' ἰσχυρὰ καὶ ἀκαταλαβίστικους θύσανους λέξεων (ὅπως εἶναι τῆς μόδας νὰ κάνουμε, ὅταν θέλουμε νὰ δειχτοῦμε βαθύτεροι) ἀλλὰ μετ' οὐσία καὶ ἀποδοτικότητα. Πῶς εἶναι τὸ *ὑπόλοιπο*, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπὸ μέσα μας. Ἐνὸς Ἰουδαϊσμοῦ, ποὺ μασκαρεύεται ἄλλοτε σὲ ὑπαρξισμόν, ἄλλοτε σὲ μαρξισμόν καὶ ἄλλοτε σὲ χριστιανικὴν θρησκολλησίαν καὶ φιλολογία — κι' ὅπου μᾶς πιάσει. Ἡ θέσιν μου αὕτη γιὰ τὴν ἑλληνικὴν ἰδεολογίαν εἶναι ἀπὸ πέρσι ἄρκετὰ ἀναπτυγμένη στὸ τεῦχος 32-33 τοῦ «*Δαυλοῦ*», σὲ ἄρθρον μετ' ὅν τίτλον «*Εὐρωπαϊκότητα καὶ Ἑλληνικότητα*» καὶ προσφέρει σωστὰ κριτήρια, χωρὶς τὰ ὁποῖα δὲν γίνεται τίποτα. Ὁ Παναγιωτᾶτος στὴν θέσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ βάζει τὴν «*φυλὴν*», ποὺ κινδυνεύει τάχα ἀπὸ τὸν Καβάφη. (Σὲ ἀντίθεσιν μετ' ὅν Ἰσοκράτη, ποὺ λέγε ῥητὰ τὸ ἀντίθετον. Ὅτι «*δὲν εἴμαστε φυλὴν, ἀλλὰ πνευματικὸς δεσμός καὶ παιδεία*».)

Γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα (δηλαδὴ γιὰ τὸ ἰδεολογικὸν περιεχόμενον ἐκείνου ποὺ ὀνομάζεται Ἑλλάδα, γιὰ τὸ σφυγμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ) ἀντὶ δύο δικῶν μου λέξεων ὁ κατακριτὴς μου δίνει τὸν ἀκόλουθον ὅρισμόν: «*Ἡ Ἑλληνικότης, μὴ ὀχυρούμενη εἰς τὴν ἱερότητά της, μὴ συγκαταριθμούσα ἑαυτὴν εἰς τὰ ταμποῦ, ὑψοῦται πειθῶ ἐπισυμβαίνουσα εἰς τὴν τρίτων συνειδήσιν... συμπάγεια ἀποδεικτικότητος καὶ ἀδιαβλησίας... Ἐξεταζομένη (δὲ) ὅχι ὡς θεωρητικὴ ταυτότης, ἀλλὰ ὡς θέσις τοῦ ἀτόμου ἐναντὶ ἑαυτοῦ, εἶναι: Ἡ ἐμπράγματος ἐπάρκεια, δηλαδὴ ἡ γεωμετρικὴ, ἐνυλὴ ἀντιπαράθεσις εἰς τὰ πράγματα, ποὺ αὐτοελεγχόμενη, αὐτοεπαληθευόμενη καὶ αὐτοβεβαιούμενη συνεχῶς, μεθίσταται — ἐξαλλοιώνεται εἰς ἀπαθὴν δοκιμίην· τουτέστι εἰς λυδίαν λίθον τοῦ ἑαυτοῦ της, ποὺ ἀδιαλείπτως βεβαουμένη (μετ' ὅν νὰ βεβαιῶναι δυνατόν καὶ θέσεις), φέρεται καὶ φέρεται στὴν ἐπισήμανσιν — ἀποκλεισθὲν εὐτελείας, συγχύσεως, ψεύδους, αὐθαιρεσίας, ἀπατηλότητος, κιβδηλίας, δολισμοῦ, παραποιήσεως, ὕβρεως, ἐκφυλισμοῦ*».

Γιατὶ ὅχι (ἐπιπλέον) ἀσκήμιας, βλακειας, βαρβαρότητας, ἀμορφωσιᾶς κ.λπ., καὶ μόνο «*κιβδηλίας*», «*ἐκφυλισμοῦ*» κ.λπ.; Πάντως, ἡ παραπάνω περικοπὴ μετ' ἰσχυρὰς ἀρκετὰ καὶ θὰ ἤθελα νὰ τὴν.. ἐκδικηθῶ: Μόνο στὶς τελευταῖες δύο γραμμὰς τὸ νόημα φωτίζεται ἰκανοποιητικὰ. Ἐκεῖ ὅπου παίρνει τὸ μεγαλόστομον ὕψος Ἑβραίου προφήτη. Κατὰ τὰ λοιπὰ πρόκειται περὶ λεκτικῶν ἀκροβασίων, ποὺ, ἀντὶ Ἑλληνικότητας, προσφέρουν μιὰ γερὴ δόσιν σπαζοκεφαλαίας. Ἐκεῖνα ποὺ ἔπιασα ἐγὼ εἶναι: γιὰ τὴν «*ἐμπράγματη ἐπάρκεια*», ποὺ μοῦ φάνηκε σὰν νὰ εἴμαστε τάχα οἱ Ἑλληνες ἰδιοκτητὲς πολλῶν οἰκοπέδων· γιὰ τὴν «*ὕλικήν ἀντιπαράθεσιν εἰς τὰ πράγ-*

να δύο τύποι (διαδοχικοὶ μᾶλλον) ἀτελῶν τρόπων ἔρωτα ἀτόμων, ποὺ ἔμειναν φυλετικὰ ἀνώριμα καὶ ἀνολοκλήρωτα. Ὁ Ἀριστοτέλης σημειώνει, ὅτι ἡ ὁμοφυλοφιλία παρατηρεῖται συχνότερη στὶς κρίσιμες ἡλικίες τῆς ἐφηβείας, ἀπὸ τὴν μίαν, καὶ τῆς (πέρα ἀπὸ τὴν ἀνδρικήν ὠριμότητα) γερωντικῆς, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὁ Σοπενχάουερ προσθέτει στὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅτι οἱ διέξοδες αὐτὲς εἶναι ἐκδήλωση τῆς σοφίας τῆς φύσης: Γιὰ νὰ ἀποφεύγονται ἐνώσεις ἑτερόφυλων, ποὺ θὰ ἔφερναν στὸν κόσμον παιδιὰ μειωμένης βιολογικῆς ἀντοχῆς. Σπουδαῖες ἐργασίες πάνω στὸ θέμα ἔχουν γίνει ἀπὸ τὴν περίφημην «*Σχολὴν τῆς Βιέννης*», ποὺ τονίζουν τὸν ρόλον τῆς κακῆς μητρικῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν πρώτων ἡδονιστικῶν ἔμπειρῶν. Ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ Καβάφη φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῆς αὐταρχικῆς καὶ ἀπαιτητικῆς μαμᾶς του — ποὺ ἄλλωστε καὶ μετ' ἰσχυρὰς τὴν τόσα ἤξερε, τόσα ἔκανε.

ματα», πού τὴν ἐρμήνευσα μὲ ἓνα ρόπαλο πού θὰ τὰ χτυπᾶμε· γιὰ τὸν «ἀπαθὴ δοκιμήν», σὰν κάποιον πού μένει μουγκὸς δταν τοῦ δίνουνε νὰ δοκιμάσει ἓνα ἄνοστο φαί· γιὰ τὴ «λυδία λίθον τοῦ.. ἑαυτοῦ της», πού τὴν φαντάστηκα σὰν μιὰ πέτρα, πού, ἀντὶ νὰ σπᾶσει ἓνα κεφάλι, θρυματίζεται μόνη της· γιὰ τὴ «συμπάγεια ἀδιαβλησίας», σὰν μιὰ σύνθεση Ἑλληνικοῦ πάγου, πού κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κατηγορήσει ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ πάγο· γιὰ τὰ «ὑψοῦται πειθῶ» καὶ τὰ «ἐπισυμβαίνουσα εἰς τὴν τρίτων συνειδήσιν», σὰν γιὰ μερικοὺς ἀφελεῖς, πού πείθονται γιὰ κάτι, τὸ ὁποῖο οὔτε ξέρουν τί εἶναι οὔτε ποιὸς τοὺς τὸ εἶπε. Μὲ τὸ νὰ λὲς δέ, στὸ κάτω - κάτω μέρος, ὅτι ἡ Ἑλληνικότητα εἶναι τὸ κριτήριό τῆς εὐτέλειας, τοῦ ψέματος, τοῦ ἐκφυλισμοῦ καὶ λοιπὰ, δὲν κάνεις παρὰ μιὰ ἐξωτερικὴ ὑποκειμενικὴ περιγραφὴ, ἀφήνοντας ἀνεξήγητο τὸ πιὸ ἀποφασιστικό· Τὸ γιὰτὶ δηλαδὴ μόνο ἡ Ἑλληνικὴ νοοτροπία μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ κριτήριό καὶ ὄχι μία ἄλλη, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ τι ἀκριβῶς χαρακτηρὴρα δίνει ἡ Ἑλληνικότητα στὸ «ψεῦδος», στὴν «κιβδηλία» κλπ., πού δὲν τὸ δίνει μιὰ ἄλλη.

Νομίζω ἀντίθετα, ὅτι, γιὰ νὰ μπορεῖς νὰ ξέρεις τί εἶναι Ἑλληνικότητα, πρέπει τουλάχιστο νὰ ξέρεις τί δὲν εἶναι. Κι' αὐτὸ παρουσιάζεται μόνο στὸν δικό μου ὀρισμό. Δυστυχῶς ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ὀρυμαγδὸς λέξεων, ἀλλὰ νοημάτων «ἐπάρκεια».

Γιῶργος Δέπος

Ἀπάντησις στὸν κ. Γ. Δέπο καὶ τέρμα

Ἀξιότιμε Κύριε Διευθυντά,

Περιορίζομαι στὴν ἀπογύμνωσι (ἂπ' τὸ μυθικὸ τους στοιχεῖο —τὴν τυπογραφικὴ μελάνη) τῶν **τρίων πρώτων** φράσεων τοῦ κειμένου τοῦ κ. Δέπου. Θαρρῶ δὲν χρειάζονται ἄλλα, γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ πὼς ὁ κ. Δέπος δὲν ἔχει ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα.

Κατὰ σειρὰν λοιπὸν —καὶ σ' ὅ,τι μὲ ἀφορᾷ:

Τῆς πρώτης φράσης:

Δὲν μ' ἐνδιαφέρει, «*τί εἶναι κατὰ πολλοὺς*» ὁ Καβάφης. Ἡ ταπεινότης μου «δὲν πείθομαι εἰς τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο στὸν λόγον, ὁ ὁποῖος εἰς ἐμὲ **σκεπτόμενον** θὰ φαίνεται ὀρθότατος».

Τῆς δεύτερης φράσης:

Μὲ ἀπασχολεῖ ὁ «Ἑλληνισμός» μόνο στὰ πλαίσια τῆς Οἰκουμένης —ἂπ' τὴν ὁποίαν δὲν ἐξαιρεῖται... Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπεδίωκε νὰ διαφοροποιηθεῖ¹ εἰς **βάρος τῆς Οἰκουμένης**, θὰ μ' εὕρισκε ἐναντίον.

Τῆς τρίτης φράσης:

Ἡ ποιητικὴ ἑξαρσις τῶν «κατακτήσεων» οἰουδήποτε, δηλαδὴ τῆς διὰ τῆς **βίας** τῶν **δπλων** κτήσεως ἐδαφῶν, εἶναι **μικρότης** —ὄχι **μεγαλωσύνη**, ὅπως νομίζει ὁ κ. Δέπος.

Ἐξ ἄλλου, ἂν ὁ κ. Δέπος ἦταν σὲ θέσι νὰ παραθέσει **ἐπιχειρήματα**, θὰ μᾶς ἔλεγε —ἀντὶ ν' ἄοριστολογεῖ: Μὲ **αὐτὰ** τὰ ποιήματα (θὰ τὰ κατονόμαζε), μὲ **αὐτοὺς** τοὺς στίχους, μὲ **αὐτεῖς** τίς λέξεις καὶ γι' **αὐτοὺς** τοὺς λόγους ὁ Καβάφης ἐξαίρει ἀπαράμιλλα τὴν προοδευτικότητά τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτη ἢ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Αἰσχύλου² κ.ο.κ.

Τέλος λοιπὸν μὲ τὸν κ. Δέπο: Μὲ ἄκραν ὑπευθυνότητα, σοβαρότητα, βάσανον, ὑπογραμμίζω: Δὲν εἶναι δυνατὸς ὁ διάλογος μὲ κάποιον πού κομίζει τόν... ὀρισμό: «**ἑλληνικότης ἴσον** τὸ ὑπόλοιπο, **μετὰ τὴν ἀφαίρεσι** τοῦ **Ἰουδαϊσμοῦ** ἀπὸ **μέσα** μας». Ὅτι «ὀρισμός» εἶναι

ὁ **καθορισμὸς** τῶν οὐσιωδῶν
χαρακτηριστικῶν ἐννοίας
τινός.

Μὲ πολλὴ τιμὴν

Σ.Γ.Γ. Παναγιωτᾶτος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) (Έτσι πού να «τὸν ἐξαίρει ἀπαράμιλλα» ὁ λόγος τοῦ ἄλφα ἢ βῆτα ποιητοῦ).
- 2) (πού, ὑποθέτω, ὁ ἴδιος ἤξερε καλύτερα ἀπ' τοὺς Καβάφη καὶ Δέπον ποιοὶ ἦταν).

Ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τοῦ διαλόγου

21 Μαρτίου 1985

Φίλε κ. Λάμπρου,

Ὡς φίλος τοῦ *Δανου* ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισημάνω μερικά πράγματα γιὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς συζήτησης γύρω ἀπὸ τὴν *Ἰθάκη* τοῦ Καβάφη, πού παρουσιάσατε στὸ φύλλο τοῦ Μαρτίου 1985.

1) Κακῶς χαρακτηρίζετε τὰ κείμενα τῶν κ.κ. Δέπου καὶ Παναγιωτάτου ὡς «διάλογο». Πρόκειται περισσότερο γιὰ ἀνταλλαγὴ ὕβρεολογίου. Στὴν καλύτερη περίπτωση πρόκειται γιὰ ἀντιδράσεις σὲ ἀμοιβαῖες παρεξηγήσεις.

2) Τὸ μόνο στοιχεῖο ἑλληνικότητος πού διακρίνεται σ' αὐτὴν τὴν ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων εἶναι ἡ ἐριστικότητα, ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ ἐγωπληξία. Ἀραγε ἐξαντλεῖται σ' αὐτὰ μόνο ἡ ἑλληνικότητα;

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ ὑπείσέλθω στὴν οὐσία τῆς συζήτησης αὐτῆς. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ πῶ δύο λόγια γύρω ἀπὸ τὸ τί προϋποθέτει ὁ (κατὰ τὴ γνώμη μου μονάχα) σωστός διάλογος.

1) Οἱ δύο πρωταγωνιστὲς πρέπει νὰ ἐπιχειροῦν νὰ καταλάβουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο στὸ φῶς τοῦ ἄλλου καὶ ὄχι μόνο στὸ φῶς τοῦ ἑαυτοῦ των. Ἡ ἀμοιβαία διερεύνηση τοῦ συνειδησιακοῦ των χώρου πρέπει νὰ εἶναι εἰλικρινὴς καὶ βαθειά.

2) Στόχος τοῦ διαλόγου δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ κατατρόπωση τοῦ «ἀντιπάλου», ἀλλὰ ἡ διερεύνηση τῆς ἀλήθειας —μὲ ἀπόλυτη αὐταπάρνηση. Ἡ λέξη «διάλογος» τὰ λέγει ὅλα ἀπὸ μόνῃ της: Ἡ ἀλήθεια δὲν βρίσκεται μὲ τὸν λόγο, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ.

3) Οἱ διαλεγόμενοι πρέπει νὰ ἔχουν αὐξημένη συνειδησιακὴ ἐγρήγορηση ἀπέναντι στὰ αἰτία πού τοὺς παρωθοῦν στὸν διάλογο —καὶ ἀκόμα περισσότερο ἀπέναντι στοὺς διάφορους προσωπικούς των καθορισμούς. Ἄν δὲν ξέρω γιατί εἰσπράττω τὸ συζητούμενο θέμα ὅπως τὸ εἰσπράττω, ἂν δὲν ξέρω γιατί ἀντιδρῶ στὶς ἀπόψεις τοῦ ἄλλου, γίνομαι τυφλὸ ἐνεργούμενο τῆς συζήτησης ἀντὶ ὁδηγός της. Καὶ δὲν πρέπει νὰ κατευθύνουν οἱ συζητήσεις τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ οἱ ἀνθρώποι τὶς συζητήσεις.

Ἀπόδειξη ὅτι ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ ἐγωπληξία δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ποτὲ καλοὶ ὁδηγοὶ ἐνὸς διαλόγου, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δύο συνεργάτες σας —ἀλλὰ κυρίως ὁ κ. Σ. Παναγιωτᾶτος— δὲν ἐκφράζονται καθαρά. Ἡ ὀργὴ πνίγει τὸν λόγο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐλάχιστα διαφωτιστικὸ γιὰ τὸν ἀναγνώστη.

Μὲ τοὺς πιὸ φιλικούς χαιρετισμούς

Αἰμίλιος Μπουρατίνος

Σημείωση «Δ»: Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς συζήτησης τῶν κ.κ. Γ. Δέπου καὶ Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτου ἀπὸ τὸν κ. Αἰμίλιο Μπουρατῖνο ὡς «ἀνταλλαγῆς ὕβρεολογίου» εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπερβολικὸς καὶ ἀδικός: Στὶς ὀκτὼ σελίδες τοῦ διαλόγου τους, πού δημοσιεύθηκε στὸ 390 τεῦχος τοῦ «Δ» (σελ. 2013-2020) καὶ στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ κ. Αἰμ. Μπ., ὑπάρχουν πράγματι πλῆθος προσωπικῶν ἀντεγκλήσεων, ἐκτὸς θέματος ἀστοχοὶ πλατυασμοί, σκληρὸς σαρκασμὸς, εἰρωνικῆς ἐμπνεύσεως ἀποτροφές καὶ ἄλλα παρόμοια, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας ὕβριστικὸς χαρακτηρισμὸς, μὲ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τοῦ ὄρου, ἐκφερόμενος καὶ ἀπὸ κάποιον ἐκ τῶν δύο συζητούντων ἐναντίον τοῦ ἄλλου.

Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀληθινὸ, ὅτι ἡ ἑλληνικότητα δὲν «ἐξαντλεῖται» βέβαια στὸν τέτοιο τρόπο διεξαγωγῆς μιᾶς διαμάχης, ἀλλὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθινὸ ὅτι οἱ προσωπικὲς

αίχμες, ή παρωδία, τὸ ἀρχιλόχειο πάθος, ή σάτιρα κλπ. ὡς μέσα τοῦ δημόσιου λόγου ἢ διαλόγου εἶναι καὶ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως καὶ πρακτικῆς. Γιὰ παράδειγμα, ή Ἀθήνα τοῦ Χρυσοῦ Αἰῶνα, τοῦ Εὐρυπίδη, τοῦ Περικλῆ, τοῦ Σωκράτη καὶ τόσων ἄλλων σοβαρῶν ἀνδρῶν, δὲν ἀπέστεργε καὶ τὴν παράλληλη παρουσία ἄφθονου «ἀττικοῦ ἁλατος» στοὺς κόλπους της, λ.χ. ἐνὸς Ἀριστοφάνη (τοῦ «Ἕλληνας τῶν Ἑλλήνων» κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Richard W. Livigstone), τοῦ ὁποῖου ὁ σκηνικὸς λόγος —στὴν πραγματικότητα δημόσιος διάλογος μετὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ καιροῦ του— στηριζόταν ἀποκλειστικὰ σχεδὸν στὶς προσωπικὲς αἰχμές, τὴν εἰρωνία, τὴ φονικὴ σάτιρα, τὸ σαρκασμὸ κλπ. —ἐξικνούμενα κάποτε μέχρι σκληρότητας. Οἱ Ἕλληνες ἀνακάλυψαν τὴν σάτιρα, τὴν σκωπτικὴ λογοτεχνία καὶ τὴν κωμωδία, ὅπως καὶ τὴν εἰρωνεία (σωκρατικὴ ἡ-τραγικὴ), τὴν παρωδία κλπ. σὰν «τρόπους» μετὰ τοὺς ὁποῖους, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐπρατταν τὴν ἐλευθερίαν —μιὰ «πράξη», ποὺ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ρωμαϊκῆς *austeritas* ἢ *severitas* ἢ *gravitas*, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς νεώτερης «ἀστικῆς» εὐρωπαϊκῆς εὐπρέπειας ἢ τῆς πουριτανοκουακερικῆς προελεύσεως κοσμιότητος καὶ ἠθικότητος, ξενίζει ἢ καὶ ἐνοχλεῖ. Ταῦτα, ὅχι γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὸν τραχὺ πρᾶγματι τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ ὑπ' ὄψει διαλόγου, ἀλλὰ γιὰ νὰ διατυπώσω ὠρισμένες ἐννοιολογικῆς φύσεως διευκρινήσεις.

Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα, εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀξιοπρόσεκτο τὸ διάγραμμα τῶν σωστῶν προϋποθέσεων ἐνὸς καλοῦ διαλόγου, ποὺ ὁ φίλος κ. Αἴμ. Μπ. δίνει στὴν ἐπιστολή του.

Δ.Ι.Α.

KARL JASPERS

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας

[Τέταρτη συνέχεια]

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΖΩΪΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Αὐτὸ πού πράγματι συμβαίνει, διαφεύγει ἀπὸ τὴν κατανόησή μας λόγω τῆς ταραγμένης σύγχρονης ζωῆς. Ἰστιοδρομοῦμε σ' ἓνα ἀχαρτογράφητο πέλαγος, ἀνίκανοι νὰ προσεγγίσουμε μιὰν ἀκτὴ ἀπ' ὅπου θὰ μεταβάλουμε τὴν εἰκόνα, περιδινιζόμεστε σ' ἓνα στρόβιλο πού μᾶς ἀποκαλύπτει μόνο πράγμα-τα, καθὼς συρόμαστε βίαια στὴ δίνη του.

Σήμερα θεωρεῖται σὰν κάτι τὸ αὐτονόητο, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ δὲν σημαίνει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῶν μαζικῶν ἀναγκῶν μὲ μιὰ ἐκλογικευμένη παραγωγικὴ διαδικασία μὲ τὴ συνδρομὴ τεχνικῶν ἐπινοήσεων. Φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἡ παραδοχὴ, ὅτι τὸ σύνολο μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ σὲ μιὰ τέλεια τάξη μὲ τὴν λογικὴ καὶ μόνο. Ἄν ὅμως ἡ γνώση αὐτῆ τοῦ συνόλου μιᾶς καταληπτῆς διεργασίας τῆς ἀνθρώπινης ὁργάνωσης τοῦ κόσμου θὰ μπορούσε, προαγόμενη, νὰ καταστεῖ ἀποφασιστικὴ συνειδητοποίηση τοῦ εἶναι τοῦ παρόντος, τότε τὸ εἶναι αὐτὸ δὲν θὰ ἔπρεπε πιά γιὰ μᾶς ν' ἀποτελεῖ ἓνα ἀνεξιχνίαστο στρόβιλο ἀπατηλῶν δυνατοτήτων, ἀλλὰ θὰ αὐτοπαρουσιάζετο σὰν ἡ ἀναγκαία οἰκονομικὴ ἐξέλιξη μιᾶς κατασκευῆς, πού τώρα λειτουργεῖ.

Ἡ ζωικὴ ὅμως τάξη διαταράσσεται ἀένα, ἡ παρακμὴ τῆς φαίνεται ἐπικείμενη, ἐνῶ ἐμφανίζεται ἀνεπίδεκτη τελειοποίησης. Ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα, ἂν μπορεῖ ἡ ἴδια ν' ἀποτελέσει γιὰ μᾶς τὸ «σύνολο», ἢ ἂν, στὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο παρὰ τὸ μέρος ἐνὸς περιβάλλοντος καὶ κυριαρχοῦντος ὅλου. Τὰ σύνορα τῆς ζωικῆς τάξης μᾶς ἀποκαλύπτουν τὴν πολιτείαν, τὸ πνεῦμα, τὴν ἴδιαν τὴν ἀνθρωπότητα σὰν τις καταβολές τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος καὶ σὰν τις ρίζες πού δὲν εἰσέρχονται σὲ καμμιά ζωικὴ τάξη, ἔστω κι' ἂν εἶναι οὐσιώδεις γιὰ νὰ καταστήσουν τὴν τάξη αὐτὴ δυνατὴ.

Ὁ τρόπος πού ὁ ἄνθρωπος ἐπικαλεῖται τὴν γνώση του γιὰ τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τις καταβολές αὐτές, εἶναι αὐτὸ πού, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πραγματικότητά αὐτή, δημιουργεῖ τὴν πνευματικὴν του κατάστασιν. Γιὰ νὰ διαφωτίσουμε τὴν κατάστασιν αὐτή, ἐπιδεικνύομε τὸν τρόπο πού ἡ πραγματικότητα θεωρεῖται σήμερα. Μιὰ ἀπλὴ ἀπεικόνισις τῆς σύγχρονης ὑπαρξεως, ὅπως θὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν καθένα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πολιτικὴν του ἢ τὴν φιλοσοφικὴν του διάθεσιν, θὰ ἐπαρκέσει, γιὰ νὰ καταστήσει σαφές ὅτι ἡ γνώσις τῆς πραγματικότητος τοῦ ἀνθρώπου δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἴδιαν τὴν πραγματικότητά, ἔστω κι' ἂν ἡ μιὰ ἀνακουφίζει τὴν ἄλλη. Ἡ πραγματικότης πού ἐκδηλώνεται προφανῶς σὲ ἀναπόφευκτες ματιές, φαίνεται νὰ δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπόλυτα ἐξαρτημένος· καὶ ὅμως αὐτὸ πού γίνεται ὁ ἄνθρωπος, ἀποτελεῖ τὴν ἑκβαση τοῦ τρόπου πού ἐπεξεργάζεται τὴν γνώσιν, ὅπως ἐπιβάλλεται σ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν συγκαιρινὴν πνευματικὴν κατάστασιν. Ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα ἂν θὰ ὑποβληθεῖ μοιρολατρικὰ στὸν κραδασμὸ πανίσχυρων δυνάμεων, πού ἐμφανίζονται νὰ καθορίζουν κάθε τι πού συμβαίνει, ἢ

ἄν, πρῶτα ἀπ' ὅλα, διακρίνονται ἴχνη, ποὺ θὰ μπορέσει πάνω τους νὰ πορευθεῖ ἐλεύθερα, καθὼς στὰ ἴχνη αὐτὰ δὲν ἰσχύει πιά ἡ ὑπέρτερη ἐπιταγὴ τῶν παρὰπάνω δυνάμεων.

1. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ κατασκευὴ σὰν οἱ συντελεστὲς τῆς μαζικῆς ζωῆς.

Οἱ ἐκτιμήσεις γιὰ τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τοῦ κόσμου εἶναι οἱ ἑξῆς:

Τὸ 1800 περίπου 850 ἑκατομμύρια, σήμερα 1800 ἑκατομμύρια (σ.μ.: ὁ Κάρλ Γιάσπερς ἀναφέρεται στὶς τέσσερις πρῶτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνα μας). Ἡ δίχως προηγούμενο αὐξηση αὐτή, ποὺ ὁ πληθυσμὸς μέσα στὰ τέσσερα τρίτα ἐνὸς αἰῶνα ὑπερδιπλασιάσθηκε σημαντικά, ἔγινε δυνατὴ ἀπὸ τὴν πρόοδο τῆς τεχνικῆς. Τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν ἐφευρέσεων εἶχαν ὡς ἑξῆς: Μιὰ νέα βάση παραγωγῆς, ἡ ὀργάνωση τῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ μεθοδικὴ αὐξηση τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας, μιὰ παγκόσμια καὶ τρομερὴ βελτίωση στὰ μέσα μεταφορᾶς καὶ ἐπικοινωνίας, ἡ κωδικοποίηση τοῦ δικαίου καὶ ἡ συγκρότηση ἀποτελεσματικοῦ συστήματος ἀστυνομίας γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς δημόσιας τάξης καί, σὰν τὸ συνδυασμένο ἀποτέλεσμά τους, ὑψηλὰ βελτιωμένες δυνατότητες πρόβλεψης τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐμπορικῆς καὶ τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχείρησης. Τώρα εἶναι δυνατὴ ἡ διεύθυνση γιγάντιων ἐπιχειρήσεων γιὰ τὴν ὑλοποίηση συγκεκριμένων σχεδίων ἀπὸ ἓνα ἐνιαῖο κέντρο, ἔστω κι' ἂν οἱ ἐργαζόμενοι σ' αὐτὲς ἀριθμοῦνται σὲ ἑκατοντάδες χιλιάδες, ἐνῶ οἱ κεραῖες τῶν ἀσύρματων μέσων ἐπικοινωνίας ἐκτείνονται σ' ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ πλανήτη. Μιὰ, ἀνάπτυξη, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἐκλογίκευση τῆς παραγωγικῆς καὶ τῆς διανεμητικῆς δράσης, ἐνῶ λαμβάνονται ἀποφάσεις σύντομα μὲ τὴν ὑπάρχουσα γνώμη καὶ μὲ ὑπολογισμὸ κι' ὄχι ἀπλῶς μὲ τὸ ἔνστικτο καὶ τὴν ἐπιθυμία. Κατὰ παρόμοιο τρόπο συνδέεται μὲ τὴν μηχανοποίηση, καθὼς κάθε μορφὴ ἔργου ἐπιτελεῖται μὲ βάση λεπτομερεῖς κανόνες καὶ κανονισμοὺς, ποὺ ἰσχύουν γιὰ τὸν κάθε ἐνδιαφερόμενο. Ἐνῶ στὰ θέματα αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι συνήθισαν ν' ἀναμένουν τὰ γεγονότα καὶ νὰ μὴν κάνουν τίποτα περισσότερο μέχρις ὅτου «κάτι ἐμφανισθεῖ», τώρα σκέφτονται τὰ πράγματα ἐκ τῶν προτέρων, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπουν τίποτε στὴν τύχη, μὲ ἀποτέλεσμα ὁμως, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ὁ ἀτομικὸς ἐργάτης νὰ μὴν εἶναι παρὰ κάτι περισσότερο ἀπὸ ἓνα τμῆμα τοῦ μηχανισμοῦ.

Οἱ εὐρεῖες μάζες τοῦ πληθυσμοῦ δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν σήμερα, παρὰ μόνο γιὰ τὴν τιτάνια διαπλοκὴ τῆς περιστρεφόμενης ἐργασίας, ὅπου κάθε ἐργάτης δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ τροχοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ στοιχειώδεις ἀνάγκες μας ἱκανοποιοῦνται μὲ μιὰ ἀποτελεσματικότητα καινούργια στὴν ἱστορία. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα ὑπῆρχαν λιμοὶ στὴ Γερμανία. Οἱ λοιμῶδεις νόσοι ἀπειργάζονταν πανωλεθρίες, ἡ παιδικὴ θνησιμότητα ἦταν τρομαχτικὰ ὑψηλὴ, ἐνῶ λίγα ἄτομα ζοῦσαν μέχρι τὰ βαθειὰ τους γέραματα. Σήμερα εἶναι ἄγνωστος ὁ λιμὸς σὲ περίοδο εἰρήνης στὶς πολιτισμένες δυτικὰς χῶρες. Ἐνῶ τὸ 1750 τὸ ἐτήσιο ποσοστὸ θανάτου στοὺς κατοίκους τοῦ Λονδίνου ἦταν ἓνας στοὺς εἴκοσι, σήμερα εἶναι ἓνας στοὺς ὀγδόντα. Χάρη στὴν ἀσφάλιση ἀπὸ ἀσθένειες καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεργία, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλους θεσμοὺς κοινωνικῆς εὐποιίας κανένας δὲν εἶναι πιά ἀνέλεγκτα ἐκτε-

θειμένος στὸν κίνδυνο τοῦ θανάτου ἀπὸ πείνα, ποὺ ἦταν συνήθως ὁ κλῆρος ὁλόκληρων τμημάτων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ στὴν Ἀσία ὁ κίνδυνος αὐτὸς θεωρεῖται σὰν αὐτονόητος.

Ἡ παροχὴ στίς μάζες τῶν ἀπαραίτητων τῆς ζωῆς δὲν ἐπιτελεῖται σύμφωνα μ' ἓνα ἐνοποιημένο σχέδιο, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς τεράστιου περίπλοκου συστήματος, ὅπου ἡ ἐκλογίκευση καὶ ἡ μηχανοποίηση συνενώνουν ἓνα παντοδύναμο ρεῦμα, ποὺ ἐκπηγάζει ἀπὸ πηγὲς ἀναρίθμητες. Σὰν γενικὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἔχομε μιὰ οἰκονομία σκλάβων, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζονται σὰν τὰ κατώτερα ζῶα, ἀλλὰ μιὰ οἰκονομία ἀνεξάρτητων προσωπικοτήτων, ποὺ ἡ καλὴ θέληση καὶ ἡ ἐθελουσία συνεργασίας τοῦ καθενὸς στὴ θέση του εἶναι οὐσιώδης γιὰ τὴν ἀρμόζουσα λειτουργία τοῦ συνόλου. Ἡ Δημοκρατία μὲ τὴ μίαν ἢ τὴν ἄλλην μορφή πρέπει κατὰ συνέπεια ν' ἀποτελέσει τὴν πολιτικὴ δομὴ τῆς μηχανῆς αὐτῆς. Δὲν μπορεῖ πιά ν' ἀποφασίζει ὅποιοσδήποτε αὐθαίρετα, σύμφωνα μ' ἓνα προβλεπόμενο σχέδιο, τί πρέπει νὰ πράττουν οἱ μάζες, καθὼς ἡ δημοσία ἀποδοχὴ ἢ καὶ ἀνοχὴ εἶναι τώρα ἀπαραίτητη.

Οὐσιαστικὰ ἡ λειτουργία τῆς κατασκευῆς εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς τεράστιου ἀριθμοῦ ἀτομικῶν ἐθελουσιῶν ἐντάσεων, ποὺ συνεργάζονται, στὸ τέλος, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀμοιβαίων συγκρούσεων, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ τὸ ἄτομο εἶναι μακροπρόθεσμα, καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικότητά του σὰν παραγωγοῦ. Ἔτσι, μολονότι κάθε ἔργο εἶναι σχεδιασμένο, δὲν ὑπάρχει σχεδιασμένη οἰκονομία σὰν σύνολο.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν δύο περασμένων αἰώνων ἡ ἐπιστὴμὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἐξελίχθηκε πάνω στὴ βάση αὐτὴ τῆς ἀντίληψης γιὰ τὴ ζωϊκὴ τάξη. Καθὼς οἱ τεχνικοοικονομικὲς καὶ οἱ κοινωνικὲς ἀναπτύξεις, ὅπως πραγματοποιοῦνται ἀπὸ τὴν γενικὴ συνείδηση, ἔχουν φθάσει ὅλο καὶ περισσότερο νὰ καθορίζουν τὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν γεγονότων, ἡ γνώση τῶν κινήματων αὐτῶν ἔτεινε ν' ἀποτελειώσῃ τὴν ἐπιστὴμὴ τῶν ἀνθρώπινων ὑποθέσεων. Τοῦτο ἐρμηνεύει, γιὰ τὴ φαινομενικὰ ἀπλὴ ἀρχὴ τῆς σχεδιασμένης καὶ λογικῆς διάταξης τῆς προμήθειας τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς προσέλαβε ἓνα τόσο ἐξαιρετικὰ περίπλοκο χαρακτήρα. Ἐνδιαφερόμαστε στὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ τὸν κανονισμό καὶ τὸν ἔλεγχο, ποὺ δὲν εἶναι ποτὲ ὁρατοὶ στὸν ὅλοκληρωμένο χαρακτήρα τους καὶ μποροῦν νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ὑπάρχουν μόνο μὲ τὸν ἀέναιο μετασχηματισμό.

2. Ἡ κυριαρχία τῆς μάζας.

Ἡ τεχνικὴ ζωϊκὴ τάξη καὶ οἱ μάζες διασυσχετίζονται στενά. Ἡ γιγάντια μηχανὴ τῆς κοινωνικῆς προμήθειας πρέπει νὰ προσαρμοσθῇ στίς ἰδιαιτερότητες τῶν μαζῶν, ἡ λειτουργία της στὸ ποσὸ τῆς διαθέσιμης ἐργατικῆς δύναμης καὶ τὸ ἀποτέλεσμά της στίς ἀπαιτήσεις τῶν καταναλωτῶν. Ἔτσι συμπεραίνουμε, ὅτι οἱ μάζες πρέπει νὰ κυβερνοῦν, καὶ ἐν τούτοις βρίσκομε ὅτι δὲν μποροῦν νὰ κυβερνοῦν.

Οἱ ἰδιαιτερότητες τῶν μαζῶν. Ὁ ὅρος «μάζες» εἶναι ἀμφίβολος. Ἐὰν ἐννοοῦμε ἓνα ἀδιαφοροποίητο ἄθροισμα σύγχρονων προσώπων σὲ μιὰ ἰδιαίτε-

ρη κατάσταση πού συγκροτοῦν μιὰν ἐνότητα, καθὼς τελοῦν ὅλα ὑπὸ τὴν πίεση τῶν ἰδίων συνεπειῶν, εἶναι σαφές ὅτι τὸ ἄθροισμα αὐτὸ μπορεῖ μόνο νὰ ὑπάρξει γιὰ ἓνα βραχὺ διάστημα χρόνου. Ἄν χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη «μάζες» σὰν συνώνυμο τῆς λέξης «κοινό», τοῦτο θὰ ἐσήμαινε μιὰ ὁμάδα προσώπων πνευματικὰ συνδεδεμένων μὲ βάση τὴν κοινὴ τους ἀποδοχὴ ὁρισμένων γνώμων. Εἶναι ὅμως μιὰ ὁμάδα ἀόριστη στὰ ὅρια καὶ στὴ διαστρωμάτωσή τους, ἔστω κι' ἂν κατὰ καιροὺς ἀποτελεῖ ἓνα τυπικὸ ἱστορικὸ παράγωγο. Οἱ «μάζες» ὅμως σὰν ἓνα σύνολο προσώπων διαρθρωμένων σὲ κάποια κατασκευὴ ζωϊκῆς τάξης, κατὰ τρόπο πού ἡ θέληση καὶ οἱ ἰδιαιτερότητες τῆς πλειονότητος μεταξὺ τους νὰ εἶναι ἀποφασιστικές, συγκροτοῦν τὴν ἀκατάπαντα λειτουργοῦσα καὶ ἀποτελεσματικὴ δύναμη στὸν κόσμον μας — τὴ δύναμη πού δὲν ἐκδηλώνεται παρὰ φευγαλέα στὸ «κοινό» ἢ σ' ἓνα «πλήθος».

Οἱ ἰδιαιτερότητες τῶν μαζῶν, ὅπως ἡ παροδικὴ ἐνότητα ἐνὸς πλήθους ἢ ἐνὸς ὄχλου, ἀναλύθηκαν μὲ ἱκανότητα ἀπὸ τὸν Γουσταῦο Λὲ Μπόν σὰν παρορμητικότητα, δυνατότητα ὑποβολῆς, ἔλλειψη ἀνοχῆς καὶ εὐμετάβολος χαρακτήρας. Τὸ «κοινό» εἶναι ἓνα φάντασμα, τὸ φάντασμα μιᾶς γνώμης, πού ὑποτίθεται ὅτι ὑπάρχει σ' ἓνα τεράστιο ἀριθμὸ προσώπων χωρὶς καμμιά ἀποτελεσματικὴ συσχέτιση, ἔστω κι' ἂν μιὰ γνώμη δὲν εἶναι ἀποτελεσματικὰ παροῦσα στὶς μονάδες. Ἡ γνώμη αὐτὴ ἀναφέρεται σὰν «δημόσια γνώμη», εἶναι ἓνας μύθος πού ἐπικαλοῦνται τὰ ἄτομα καὶ οἱ ὁμάδες, ἐπειδὴ φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει τὶς ἐπὶ μέρους ἀπόψεις τους. Εἶναι ἀνεπαίσθητη, φανταστικὴ, φευγαλέα· «εἶναι ἐδῶ, εἶναι ἐκεῖ, χάθηκε»· μιὰ μηδαμινότητα, πού μπορεῖ παρ' ὅλα αὐτὰ κάποια στιγμή νὰ προικίσει τὴν πολλαπλότητα μὲ δύναμη, νὰ τὴν ἄρει ἢ νὰ τὴν ἐξολοθρεύσει.

Οἱ ἰδιαιτερότητες τῶν μαζῶν, διαρθρωμένων σὲ μιὰ κατάσταση, δὲν εἶναι ὁμοιόμορφες. Ὁ χειρῶνακτας ἐργάτης, ὁ ἔμμισθος ὑπάλληλος, ὁ ἱατρός, ὁ δικηγόρος δὲν συνδυάζονται μὲ τὶς ἰδιότητες αὐτές, γιὰ νὰ συγκροτήσουν μιὰ μάζα· ὁ καθένας εἶναι ἐνδεχομένως ἓνα ἄτομο. Ὁ προλετάριος ὅμως, τὸ γενικὸ σῶμα τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ ἐνὸς Πανεπιστημίου, ὅλοι αὐτοὶ ἀντίστοιχα μποροῦν νὰ συνδυασθοῦν, γιὰ νὰ συγκροτήσουν μιὰ διαρθρωμένη «μάζα», στὸ μέτρο πού πράγματι ἡ πλειονότητα τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀποφασίζει γιὰ τὴν φάση, τὶς πράξεις, τὶς ἀποφάσεις ὅλων τῶν μελῶν του. Θὰ μπορούσε ν' ἀναμείνει καθεὶς, ὅτι ὁ μέσος ὅρος ποιότητων τῆς ἀνθρώπινης φύσης θὰ ἐπικρατοῦσε πανταχοῦ.

Αὐτὸ πού εἶναι ὁ «μαζικὸς ἄνθρωπος» κατὰ μέσον ὅρον, ἀποκαλύπτεται σ' αὐτὸ πού πράττουν οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι, σ' αὐτὸ πού συνήθως γίνεται ἀντικείμενο ἀγορᾶς καὶ κατανάλωσης, σ' αὐτὸ πού ἀναμένει κάποιος γενικά, ὅταν πρέπει ν' ἀσχοληθεῖ μὲ ἀνθρώπους «στὴ μάζα», ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν «φαντασιοπληξία» τῶν ατόμων. Ἀκριβῶς, ὅπως ὁ προὑπολογισμὸς τοῦ ἰδιωτικοῦ σπιτιοῦ ρίπτει φῶς στὶς προτιμήσεις τῶν μελῶν του, τὸ ἴδιο ὁ προὑπολογισμὸς ἐνὸς κράτους (στὴν ἐκτασὴ πού ἀποφασίζει ἡ πλειονότητα) ἀποφασίζει γιὰ τὶς προτιμήσεις τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν πολιτῶν.

Ἄν γνωρίζουμε πόσα χρήματα πρέπει νὰ δαπανῇ ἓνα ἄτομο, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε τὶς ἰδιοτυπίες του, ὅταν μᾶς λέγει «δὲν μπορῶ νὰ ἔχω αὐ-

τό, ἀλλὰ μπορῶ νὰ ἔχω ἐκεῖνο». Ἡ ἐπαφή μὲ πολλοὺς ἀνθρώπους μᾶς διδάσκει, τί κατὰ μέσον ὁρο μπορούμε ν' ἀναμένουμε ἀπὸ αὐτοὺς. Γιὰ χιλιάδες χρόνια οἱ κρίσεις στὰ θέματα αὐτὰ ὑπῆρξαν ὁμοιες, κατὰ τρόπο ἀξιόλογο. Οἱ ἄνθρωποι «τῆς μάζας» φαίνεται νὰ καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἡδονῆς καὶ νὰ ἐργάζονται μόνο κάτω ἀπὸ τὴν κλαγγή τοῦ μαστιγίου ἢ ὅταν ἐπιτάσσονται ἀπὸ σφοδρὴ ἐπιθυμία γιὰ ἄρτο καὶ λιχουδιές. Ἐν τούτοις νοιώθουν νωθρότητα, ὅταν δὲν ἔχουν νὰ κάμουν κάτι, ἐνῶ ἐκδηλώνεται μιὰ διαρκὴς λαχτάρα γιὰ νεωτερισμούς.

Ἡ διαρθρωμένη μάζα ὁμῶς ἔχει διαφορετικὲς ποιότητες ἀπὸ αὐτές. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ δὲν ὑπάρχει «μάζα», ποὺ νὰ περιλαμβάνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ὑπάρχουν μόνο διάφορες μάζες, ποὺ σχηματίζονται, διαλύονται καὶ ἀνασυγκροτοῦνται. Οἱ ἑταιρείες, ποὺ μὲ ἡρεμὴ ἀποτελεσματικότητα ἢ μὲ ὀργανωμένη ψῆφο ἀποφασίζουν αὐτὸ ποὺ θὰ συμβεῖ, ἀποτελοῦν μάζες διαρθρωμένες, ὅταν σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὸ ἄτομο ὑπολογίζεται μόνο σὰ μιὰ μονάδα μετὰ πολλῶν μὲ παρόμοια δύναμη. Ἐν τούτοις οἱ διαρθρωμένες αὐτὲς μάζες μεταβάλλονται, διαφοροποιοῦνται, ἀποτελοῦν φευγαλέες ἐκφράσεις κάποιας εἰδικῆς ἱστορικῆς συνέπειας τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Οἱ διαρθρωμένες ὁμῶς μάζες μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν κατὰ καιροῦς, κατὰ τρόπους ποὺ δὲν ἀποδίδουν τὸν μέσον ὁρο, καὶ παρουσιάζονται ἱκανὲς στὶς περιπτώσεις αὐτὲς γιὰ τὸ ἀσύνθητες. Μολονότι κατὰ κανόνα ἡ μάζα εἶναι περισσότερο βραδύνους καὶ λιγότερο καλλιεργημένη ἀπὸ τὸ ἄτομο, σὲ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐκβιάσει τὸ ἄτομο σὲ πανουργίες καὶ σὲ βαθύνοια.

Ἡ σπουδαιότητα τῶν μαζῶν. Ὁ ἄνθρωπος σὰν μέλος μιᾶς μάζας δὲν εἶναι πιὰ ὁ ἀπομονωμένος ἐαυτός του. Τὸ ἄτομο καταποντίζεται στὴν μάζα, γιὰ νὰ γίνῃ κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι, ὅταν ἴσταται μόνο του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, στὴ μάζα τὸ ἀτομικὸ ὑποκείμενο γίνεται ἀπομονωμένο ἄτομο, ποὺ ἡ ἀτομικὴ του λαχτάρα γιὰ ὑπαρξὴ ἔχει θυσιασθεῖ, καθὼς ἐπικρατεῖ ὁ μύθος τῆς γενικῆς ἰσότητος. Ἐν τούτοις κάθε ἄτομο συνεχίζει νὰ λέει στὸν ἐαυτό του: «Θέλω κι ἐγώ, αὐτὸ ποὺ ἔχει ὁ ἄλλος, αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ πράξῃ ὁ ἄλλος μπορῶ νὰ τὸ πράξω κι ἐγώ». Ἐτσι, κρυφὰ διατηρεῖται ἡ ζηλοτυπία, τὸ ἴδιο καὶ ἡ λαχτάρα ἀπόλαυσης, νὰ ἔχουν περισσότερα καὶ νὰ εἶναι πιὸ σημαντικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Τὸ ἀναπόφευκτο αὐτὸ μαζικὸ ἀποτέλεσμα ἐντείνεται σήμερα ἀπὸ τὶς περίπλοκες συναρθρώσεις τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς κοινωνίας, ὁ κανόνας τῶν μαζῶν ἐπηρεάζει τὶς δραστηριότητες καὶ τὶς συνήθειες τοῦ ἀτόμου. Ἐχει γίνῃ ἐπιτακτικὴ ἡ πλήρωση μιᾶς λειτουργίας, ποὺ κάπως θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ χρήσιμη γιὰ τὶς μάζες, ποὺ τόσο αὐτὲς ὅσο καὶ ἡ κατασκευὴ τους ἀποτελοῦν τὸ πιὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον μας. Οἱ μάζες ἀποτελοῦν τ' ἀφεντικά μας καὶ ἐπειδὴ ὁ καθένας ποὺ βλέπει γεγονότα στὸ πρόσωπο τῆς ὑπαρξῆς του τείνει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτά, ἡ σκέψη του πρέπει νὰ ἐλέγχει τὶς πράξεις του, τὶς φροντίδες του καὶ τὰ καθήκοντά του. Μπορεῖ νὰ τὰ καταφρονεῖ στὶς μεσαῖες πλευρὲς τους ἢ ἐνδέχεται νὰ αἰσθάνεται ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους στὸ σύνολό του προορίζεται νὰ καταστεῖ πραγματικότητα κάποια μέρα ἢ μπορεῖ, χωρὶς ν' ἀρνεῖται τὴν ὑπευθυνότητα ποὺ κάθε ἄνθρωπος ἔχει γιὰ ὁ-

λους, νὰ ἐξακολουθήσει νὰ κρατηθεῖ μακριὰ· καὶ ὅμως παραμένει μιὰ ὑπευθυνότητα, ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀποφύγει. Ἀνήκει στὶς μάξες, ἔστω κι' ἂν τὸν ἀπειλοῦν μὲ καταποντισμοὺς μέσα στὴ ρητορική καὶ στὶς ὀχλαγωγίες τῆς πολλαπλότητας. Ἀκόμα καὶ μιὰ διαρθρωμένη μάζα τείνει πάντοτε ν' ἀπολέσει πολλὴ πνευματικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπιά της. Πρόκειται γιὰ ζωὴ χωρὶς ὑπαρξη, γιὰ δεισιδαιμονία χωρὶς πίστη. Μπορεῖ νὰ ἀμβλύνει τὰ πάντα, ἀπρόθυμη καθὼς εἶναι νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὸ μεγαλεῖο, ἀλλὰ τείνει νὰ ἐκβιάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ αὐτοματοποιηθοῦν σὰν τὰ μυρμήγκια.

“Όταν γίνεται και συμπαγής ή τιτανική κατασκευή τῆς μαζικῆς τάξης, τὸ ἄτομο πρέπει νὰ τὴν ὑπηρετῇ καὶ πρέπει ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ νὰ συνεργασθεῖ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, γιὰ νὰ τὴν ἀνανεώσει. Ἐὰν θέλει νὰ κερδίσει τὴ ζωὴ του μὲ τὴν πνευματικὴ δραστηριότητα, θὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο νὰ τὸ πράξει, ἐκτὸς ἐὰν ἱκανοποιῇ τὶς ἀνάγκες τῶν πολλῶν. Πρέπει νὰ προσδίδει ἀξία σὲ κάτι ποὺ θὰ εὐχαριστήσῃ τὸ πλῆθος. Ἐπιζητοῦν ἱκανοποίηση στὶς ἀπολαύσεις τοῦ τραπεζιοῦ, στὸν ἐρωτισμό, στὴν αὐτοβελτίωση, ἐνῶ δὲν βρίσκουν χαρὰ στὴν ζωὴ, ὅταν φαλκιδευθεῖ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀπολαύσεις. Ἐπιθυμοῦν ἐπίσης ὀρισμένα μέσα αὐτογνωσίας. Θέλουν νὰ καθοδηγοῦνται κατὰ ἓνα τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ φαντάζονται τοὺς ἑαυτοὺς των ἡγέτες. Χωρὶς νὰ θέλουν νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, προθυμοποιοῦνται νὰ θεωροῦνται ἐλεύθεροι. Ἐκεῖνος ποὺ θέλει νὰ εὐχαριστήσῃ τὴ γεύση τους, πρέπει νὰ παράγῃ αὐτὰ ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι μέσος ὁρος καὶ κοινοτοπία, ἔστω κι’ ἂν εἰλικρινὰ δὲν ἔχουν αὐτὸ τὸ στυλ. Πρέπει νὰ μεγαθύνουν ἢ τουλάχιστον νὰ δικαιολογοῦν κάτι σὰν παγκόσμια ἀνθρώπινο, ἐνῶ ὅτιδιδήποτε κεῖται πέρα ἀπ’ τὴν κατανόησή τους εἶναι δυσάρεστο.

Ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἤθελε νὰ ἐπηρεάσει τὶς μάζες, πρέπει νὰ προσφεύγει στὴν τέχνη τῆς διαφήμισης. Ὁ θόρυβος τῶν ὑπερβολικῶν ἐγκωμίων ἀπαιτεῖται σήμερα ἀκόμη καὶ γιὰ ἓνα πνευματικὸ κίνημα. Οἱ μέρες τῆς ἀθόρυβης καὶ ἀπροφάσιστης δράσης φαίνεται νὰ ἔχουν περάσει πιά καὶ νὰ ἔχομε τελειώσει μαζί της. Πρέπει νὰ διατηρεῖτε τὸν ἑαυτὸ σας στὸ δημόσιο βλέμμα. Τὸ νὰ δίνετε διαλέξεις, νὰ βγάξετε λόγους, διεγείρει τὴν αἴσθηση. Ἐν τούτοις ἡ μαζικὴ κατασκευὴ στερεῖται τοῦ ἀληθινοῦ μεγαλείου τῆς ἀντιπροσώπευσης, στερεῖται ἱεροπρέπειας. Κανεὶς δὲν πιστεύει στὶς φεστιβαλικὲς ἐορτές, οὔτε ἀκόμη κι' αὐτοὶ ποῦ συμμετέχουν. Στὸν Μεσαίωνα ὁ Πάπας ὀρισμένες φορές προέβαινε σὲ μιὰ σχεδὸν βασιλικὴ περιοδεία στὴν Εὐρώπη... Δύσκολα ὁμως μποροῦμε νὰ τὸ συλλάβουμε σήμερα (ἂς ὑποθέσουμε στὶς ΗΠΑ, τὸ σημερινὸ κύριο κέντρο παγκόσμιας δύναμης). Οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν θὰ πάρουν σοβαρὰ τὸν διάδοχο τοῦ Ἀγίου Πέτρου.

(Συνεχίζεται)

[Μεταφράζει ο ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ]

ΜΕ ΕΞΑΝΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΛΑΒΟΝ

Ἐγὼ δὲ λέξω δεινὰ μὲν, δίκαια δέ

Παγωμένες μπανάνες — δηλαδή κρύες

Νάτο: Ἔχουμε κι ἐμεῖς ἐπὶ τέλους τὸ μηνιαῖο «Πλατὴ Μπού» μας — σ' ἐλληνικὴν ἔκδοσι, λέγω. Μίστερ Χιού Χάφνερ, εὐεργέτη μας! Κουβαλητὴ μας! Νὰ βλέπουμε κι ἐμεῖς κανέναν πρίτς!.. Σελίδες ἑκατὸν πενήντα, τιμὴ 240 (πρὸς τὸ παρόν), εἰσαγωγὴ συναλλάγματος. Διαβάζουμε στίς ἐφημερίδες:

«... Ἀτοῦ τοῦ πρώτου φύλλου ἓνα διήγημα τοῦ Κώστα Ταχτσῆ καὶ μιὰ συνέντευξι τῆς Τζόαν Κόλλινς (σημ. Δ.Δ.: γνωστῆς ἀπὸ Συντάγματος ἔως... Πάπιγκο — ἔνεκα ὁ ρόλος τῆς στὸν διδακτικὸ κολοσσὸ «Δυναστεία»). Καὶ βέβαια τὰ γυνὰ κορίτσια του! Κορίτσι τοῦ φύλλου ἡ Μαρὶὰν Γκραβάρ. Ὑψος 1,73, βάρος 48, περιφέρεια στήθους 87, μέσης 54, γοφῶν 82 μετὰ συγχωρήσεως. Τῆς ἀρέσουν ὁ ποταμὸς Κωλοράντο, οἱ παγωμένες μπανάνες» — αἱ πολλαί, ὅχι ἐδοίω, καὶ διὰ Κωλοράντο. Μάλιστα. Καλιαρντά.

Τοῦτο θέλω νὰ ξέρω: Εἰ γνωστὲ κυρίε (περὶ διὰ φεμινισμὸ λέγω) θὰ τὸ ἀγοράζουν;

92 14 007

Μὴν ἀνησυχεῖτε, δὲν πρόκειται περὶ τίποτε Σὴν Κόννερν καὶ Ἰαν Φλέμινγκ: Σ' αὐτὸ τὸν ἀριθμὸ μπορεῖτε νὰ τηλεφωνεῖτε γιὰ τὶς λακκούβες! Τὸ φαντάζεσθε; Τρία ἑκατομμύρια τηλεφωνήματα τὴν ἡμέρα γιὰ κάθε λακούβα — ἐπειδὴ κανεὶς δὲν σκέφθηκε πὼς καταγραφή καὶ συντονισμὸς δὲν θὰ προσέθεταν ἀβάσταχτο τὸ μόχθο στὴν Τροχαία... Βέβαια μπορεῖ νά... «βουίζει», ἀλλ' ἐσεῖς ξέρετε, στ' ἀκουστικὸ σας, μέχρι νὰ βγάλει ὁ ἥλιος κέρατα. Τὸ εἶπε κι ὁ κ. Περράκης, τὸ πρόβλημα εἶναι ὁ ἀριθμὸς, τὸ πὼς δηλαδὴ θὰ πιάσετε τὸν ἀριθμὸ — μόλις τὸν πιάσετε ὅμως «τὰ συνεργεῖα θὰ ἐπεμβαίνουν ἀμέσως» αὐθημερόν. Καὶ μὴν ξεχνᾶτε: Καλοῦ κακοῦ ζητᾶτε ἀπ' τὸν ὑπάλληλο τηλεφωνητὴ ὅπως τὰ συνεργεῖα, ἐκτὸς ποῦ θὰ ἐπεμβαίνουν ἀμέσως αὐθημερόν, ξαναἐπέμβουν ἀμέσως αὐριο (καὶ παραμεθαῦριο καὶ στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα) — ἄτιμε λακκούβε ἐπιμένων, μεγάλε ὀπέ. [Στὸ δόδστρωμα].

Γιὰ τὸ τομάρι ἐνὸς ἀστυνομικοῦ

Τελευταῖα, ἔνεκα ἡ ψηλὴ τέχνη καὶ ἡ πολλὴ δημοκρατικότη, ὅπου κι ἂν πέσουν τὰ μάτια μου, δὲν βλέπουνε παρὰ... μπάτσους — «ἓνας μπάτσος ἔτσι», ἐδῶ, «ἄλλος μπάτσος ἄλλιως», ἐκεῖ, «Ὁ μπάτσος τοῦ Μπέβεργλν Χίλς», παρακάτω. Μεγάλῃ τέγνῃ, ἀπευθυνόμενῃ σ' ὅλα τὰ κουλτουρὲ τῆς θριαμβεύουσας, βαθεῖα δημοκρατικῆς, Περσέρας. Δικαίως: Σὲ τοῦτη τὴ Χώρα τῆς ἀκαμπτῆς παραγωγικότητος, τῶν ὑψηλῶν ἐπιδόσεων (τὰ ἀναβολικὰ στὰ οὐρα καὶ τὰ μετάλλια στὴν Τῆνο) καὶ τῶν σταδίων δόξης λαμπρῶν γι' ἀνερμάτιστους καὶ φελλοὺς, λαμβάνεις πτυχίον ἥρωα ἀντιστασιακοῦ λογοτέχνου, ἂν σὲ κάθε δεύτερῃ φράσι σου κοπανᾷς κι ἓναν... μπάτσο! [Κανεὶς δὲν σκέπτεται ἀπὸ ΠΟΙΟΝ ΧΩΡΟ προέρχονται οἱ... μπάτσοι — πὼς ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι οἱ καρχαρίες, ἀριστοκράτες, ἐφοπλιστές, μεγαλοβιομήχανοι, λεφτάδες, πού... ἐποφθαλμιοῦν καριέρα ἀστυνομικοῦ! Ἐξ ἄλλου λέγεται, πὼς στὰ Πανεπιστήμια πρωοθεῖται ἡ ἰδέα γιὰ τὴ σύστασι παρὰ φύσιν ἑδρας λογοτεχνίας («ἀντιστασιακῆς λούφας καὶ παραλλαγῆς»), ἐπὶ σκοπῷ προαγωγῆς τῆς ἱκανότητος τῶν λογοτεχνῶν νὰ γράφουν τρίχες — τὸ πολυσήμαντον τῶν ὁποίων δὲν θὰ 'ναι σ' αὐτὰ πού λένε, ἀλλὰ σ' αὐτὰ πού... «θέλουν νὰ εἰπῶν» (πονηρὸς ὁ βλάχος), κι ἂντε πιάστε τους, ἀδελφοί... Ὅχι, θὰ παίζουμε...].

Θὰ 'θελα νὰ 'ξερᾷ, οἱ συνέλληνες πού πέρασαν αὐτὸ τὸ «Τομάρι ἐνὸς μπάτσου» στὰ μισοὺς σελίδας τῶν ἐφημερίδων καὶ στίς τεράστιες ἀφισσορεκλάμες τῶν εἰσόδων τῶν κινη-

ματογράφων, πῶς αἰσθάνονται γιὰ τὸν ἑαυτό τους; Θέλω νὰ εἰπῶ, αἰσθάνονται μὴ τομάρια μπάτσων, μὴ τομάρια συγκεκριμένου εἶδους ἢ γενικῶς μὴ τομάρια; Ἄν συμβαίνει τὸ τελευταῖο, εἶναι πράγματι τόσο ἀμεμπτὴ ἢ πολιτεία τους; Εἶναι πράγματι τόσο ἀλάνθαστοι στὴ δουλειά τους, τόσο ἐπαρκεῖς στὰ σπίτια τους, τόσο δίκαιοι, σωστοί, ἀθῶοι, διακριτικοί — ὥστε νὰ μὴ βαρύνουν, ὀχλοῦν, κουράζουν κανέναν; Ἄν ναι, ἔ... πρέπει νὰ παραδεχθῶμε παραδεισιακὴ τὴ ζωὴ μας, ὅλα εἶναι ἐν τάξει, μεγάλα, ὠραῖα, εὐτυχισμένα, ἡ Χώρα πάει καλὰ μέσα - ἔξω — μόνο «μπατσικῶς» ὕστερουσε...

...
 "Ὅπως καὶ νὰ 'ναι, ἡ ταπεινότητά μου ντρέπομαι γιὰ λογαριασμὸ μιᾶς πατρίδας ποὺ διορίζει ἐχθρὸ ἓνα μέρος ἀπ' τὰ παιδιὰ της (πότε τὸ ἓνα, πότε τὸ ἄλλο!), πού, ἐπὶ τέλους, ὅ, τι καὶ νὰ 'ναι, δὲ μπορεῖ νὰ 'ναι χειρότερα ἀπὸ Ἕλληνες!

...
 Δὲν ἔχω ἰδιαίτερη συμπάθεια στοὺς ἀστυνομικοὺς — τοὺς ἔχω τόσην ἐκτίμησι, ὅσην ἀκριβῶς σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅσην ἀκριβῶς στὸν ἑαυτό μου. Ὅμως μὲ τραυματίζει νὰ σκέπτομαι σὲ τί ἀγανάκτησιν ἐξωθοῦνται αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι (ὄχι τόσο ἐπειδὴ ὑβρίζονται, ὅσον ἐπειδὴ βλέπουν νὰ ἡρωοποιοῦνται οἱ ὑβρισταὶ τους), σὲ τί μῖσος ὀδηγοῦνται, σὲ τί ψυχοπνευματικὸ γκέττο ἀπομονώνονται μ' αὐτὴ τὴν παραφροσύνῃ τῶν προκλητικῶν νόμιμων ὑβρεων. Καὶ δὲν θὰ διστάσω διόλου ἀπὸ τούτῃ τῇ μικρῇ μακρυσμένη γωνιά νὰ καταγγεῖλω τὴν εὐθύνη τῆς Πολιτείας! Στὸ κάτω κάτω αὕτῃ κατασκευάζει τοὺς ἀστυνομικοὺς ὅ, τι εἶναι, αὕτῃ τοὺς υποχρεώνει νὰ εἶναι ὅ, τι ἀκριβῶς αὕτῃ θέλει, ὅ, τι ἀκριβῶς αὕτῃ ἐπιλέγει. Ἡγέτες ἀξιοὶ τοῦ ὀνόματος δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ «ρίχνουν στὴ θάλασσα» δεμένον χειροπόδαρα τὸ λαὸ τους, ἀλλ' αὐτοὶ ποὺ τοῦ δίνουν πανέμονστα, πολύτιμα, οὐρανοβάμονα πρότυπα — μεγάλο πράμα ὁ ἄνθρωπος:

Φτερά σπούργου νὰ τοῦ κολλήσεις,
 πετάει.

Οἱ πάγκοι τῶν ἐφημεριδοπωλῶν

Διαβάζουμε στίς ἐφημερίδες: «... Κι ἐπειδὴ ἡ κουβέντα (ἔτσι θὰ εἶναι οἱ πάγκοι, ὅχι θὰ εἶναι ἀλλίως...)» δὲν ἔβγαίνει πουθενά, τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο ἀπεφάσισε νὰ φτιάξει μιὰ ἐπιτροπὴ, ποὺ θὰ λύσει τὸ πρόβλημα. Στὴν ἐπιτροπὴ θὰ εἶναι ἐκπρόσωποι τῆς Ἐνωσης Ἐφημεριδοπωλῶν, τοῦ Δήμου Ἀθήνας (σίικ), τοῦ Πρακτορείου Διανομῆς Τύπου καὶ τοῦ ΕΟΤ». Μόνον αὐτοὶ — οἱ χρηματίσαντες Πρωθυπουργοί, Ἀρχιεπίσκοποι καὶ Διοικηταὶ Στρατιᾶς ἐξαιροῦνται. Αὐτά.

Τί νὰ εἰπῆς, δημοκρατία ἔχουμε σεπτὴ κι ὀνειρώδη, τοῦ χρόνου τὸ ξαναβλέπουμε — πάντως τὸ δημοψήφισμα μᾶλλον πρέπει ν' ἀποκλείεται. Ἄλλο πού, ἂν ἐπρόκειτο γιὰ ἀγγλικούς, γερμανικούς, ἀμερικάνικους «πάγκους», τὴν ἀπόφασιν θὰ 'παίρνε ἓνας εἰσηγητάκος, ποὺ θὰ ἦταν ὀλοζωῆς ὑπόλογος γιὰ τυχὸν ἀστοχία, δυσλειτουργίαν, ἀνταισθητικότητα κ.λπ. — κουτόφραγκοι. Στὴν Ἁγία Χώρα μας (Κάτω Βόλτα) τὰ καταφέραμε νὰ εἰσάγουμε νυχοκόπτες καὶ κλεφτοφάναρα ἀπὸ Ταϊβὰν λόγῳ ὑπερπαραγωγῆς... ἐπιτροπῶν — ἄντε νὰ ἐλέγξεις... ψήφους καὶ ψηφοφορίες, πιάσ' τὸ αὐγὸ καὶ κούρευτο...

Ἐν πάσῃ περιπτώσει: Ἐνας ποὺ ἦταν ἀποφασισμένος ν' αὐτοκτονήσει ἀπὸ ἀηδία, δὲν πρόλαβε: πέθανε ἀπ' τὰ γέλια — μερικοὶ εἶπαν αἰδάντεια, ἄλλοι ὕστερικά, κάποιοι σαρδώνεια, ὅλοι ἔκαναν λάθος: εἴμαστε τόσο γιὰ κλάματα...

Οἱ δεκάριοι

Ἄλλο καὶ τοῦτο, βρὲ κακὸ πού μᾶς βρῆκε: Δὲν ὑπάρχει περίπτωσις προβολῆς κάποιου φιλμ (ἐκ διαυλῶν), χωρὶς νὰ μᾶς ἐξαντλήσουν διάφοροι σοφοὶ μὲ δεκάριους (ξέρετε: βασικά, νέα διάστασι, παραμέτρους, ἐπιστροφὴ στίς ρίζες). Καὶ καλὰ νὰ πρόκειται γιὰ ἓναν Αἰσχύλο (οὔτε λόγος: ἐξαιρεῖται ὁ κ. Τάσος Λιγνάδης), ἀπαίδευτο εἴμαστε, ἀγράμματοι, ὅλο καὶ κάτι θὰ μάθουμε, ὅλο καὶ θὰ βοηθηθῶμε νὰ κατανοήσουμε τὸν ὕψη-

λό λόγον, νὰ κοινωνήσουμε τὸ ἄριστο προγονικὸν ἦθος καὶ φρόνημα. Μὰ νὰ μᾶς βγάνει λόγο ὁ κύριος μὲ τὸ μούσι γιὰ τὰ θλιβερὰ ὑποπροϊόντα τοῦ πρὸ ἐξηκονταετίας Χόλλυγουντ (σαπουνόπερες, γουέστερν, γκαγκστερικὰ καὶ λοιπὲς βρώμες), ἔ... ὄχι, πάει πολὺ.

Δὲν ἀντιλέγω, ναί, σύμφωνοι, ἀνεργία. Ὅμως πρὸς Θεοῦ: Χωρὶς δεκάρικοις πῆξαμε, ἀκόμα καὶ γιὰ ὁμολογημένης ἐμπορικῆς ἀποτυχίας ταινίες μᾶς ἐβγαζε λόγο ὁ κύριος αὐτός. Χωρὶς φυσικὰ καὶ νὰ μᾶς ἐξηγῇ πῶς καὶ γιατί τὰ μοσχοπλήρωσε ἢ δις Τιβί αὐτὰ τὰ ἀποτυχημένα ἐμέσματα —τόσον ἐπιτυχημένα πληρώνοντας κατιμὰ γιὰ μὲν φιλέ!..

...

Ἀκόμα καὶ προκειμένου νὰ ἰδοῦμε τὴν περιώνυμη «Κάρμεν» τοῦ Πήτερ Μπρούκ, ἐπρεπε νὰ ὑποστοῦμε τὸν μεγάλο ἀντιστασιακὸ συγγραφέα κ. Μένη Κουμανταρέα. Ποῦ πολὺ σοβαρὰ (ὅπως ταιριάζει σὲ μεγάλο συγγραφέα) μᾶς βεβαίωσε πῶς ὁ Μπιζὲ γεννήθηκε ἀπὸ μάνα καὶ πατέρα. Τὸ σπουδαιότερο: πῶς μόλις ἐκλείσει τὰ πέντε του χρόνια, μὰ ἁμέσως σὰς λέγω, μπῆκε στὰ ἔξη του. Ἐλεος, κ. Κουμανταρέα, τί τὰ θέλεις αὐτά; Δὲν ἀφήνεις τίποτε δεσποινὶς κορίτσια νὰ μᾶς διαβάσουν ἀντιγραμμένα (ξεπατικωτούρα) νερόβραστα κατεβατὰ περὶ διὰ... μυσταγωγίες καὶ μπελ κάντο —μὲ ρεζερβὲ τραπέζι περὶ διὰ σπέσιαλ πεννιὰ καὶ ρεμπέτη Μαντούμπαλον; Χαρῆς τὰ μάτια σου.

Οἱ συντάξεις λογοτεχνῶν, καλλιτεχνῶν

«Πολιτιστική», σπέσιαλ περιποίηση, ὁλόκληρη σελίδα, «Ἀνοιχτὴ ἐπιστολὴ τοῦ γλύπτη κ. Κυριάκου Ρόκου στὸν Πρωθυπουργό». Ὁ λόγος γιὰ τὸ ψαχνὸ φυσικὰ, «γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ περίθαλψι» —περὶ διὰ μιστὸ τίποτε ἀκόμα, πρὸς τὸ παρὸν κανεὶς δὲν ζήτησε μιστὸ, ὑπομονή. «Δυὸ χιλιάδες ζωγράφοι, γλύπτες, χαράκτες, διακοσμητὲς ἀνασφάλιστοι (φοβερὸ πρόβλημα!!!)», γράφει ὁ ἴδιος ὁ κ. Ρόκος— ποῦ οὔτε κὰν τὸ συζητάει: Τὴν περίθαλψι καὶ ἀσφάλεια (σύνταξι) τὴ δική του καὶ τῆς οἰκογενείας του ὑποχρεοῦται νὰ τὴν πληρώσει ὁ κ. Πειναλέων Λαός. Γιατί; Εἶναι μυστικό. Ὁ κ. Ρόκος εἶναι τάφος —δὲν τοῦ παίρνετε λέξι...

Ἀλλὰ γιατί, κ. Ρόκο, περιορίζετε τὸ πρόβλημα στὶς δυὸ χιλιάδες; Ἄν βουλευτοῦν αὐτοί, δὲν τὸ ξέρετε πῶς ἔτσι ἀνυπόληπτες ποὺ κατάντησαν οἱ τέχνες (νὰ ἐπιβάλλεται ὡς καλλιτέχνημα τὸ ψέλλισμα, σκαλάθυρμα, κατασκευάσμα), οἱ πάντες πονηροὶ θ' ἀπαιτήσουν νὰ ζοῦν εἰς βάρος τοῦ κ. Πειναλέων; Κι ἀκόμα, γιατί περιορίζετε στοὺς εἰκαστικοὺς καλλιτέχνες (καὶ διακοσμητὲς!) καὶ ἀπορρίπτετε δημοσιογράφους, τραγουδιστάς, μοντελίστ, μοδίστρες, μουσικάντηδες, συνθέτες περὶ ρεμπετοσύνη καὶ κυρίες τοῦ πάλκου, μπαρμπέρηδες (καλλιτεχνικὲς κομμώσεις), ἀρκουδόγυφτους, πεχλιβάνηδες, ἀρχιτέκτονες, κηπουροὺς, ἡθοποιοὺς καὶ ἡθοποιεῖς (ὡς γνωστὸν αὐτοὶ ποιοῦν ἦθος) καὶ ὅλους ὅσους μοῦ διαφεύγουν;

«Παρακαλῶ, κύριε Πρωθυπουργέ, πιστέψτε μας, κάνουμε τὸ πᾶν γιὰ νὰ κρατηθοῦμε. Ἀκόμα καὶ οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι καὶ οἱ φιλόανθρωποι μὲ ἐλεημοσύνες, ἀκόμα καὶ μὲ φύλλα ἀπορίας προσπαθοῦμε. Τὸ κράτος ὅμως τί ἔχει κάνει γιὰ μᾶς; Οὔτε ἡ κηδεῖα μας δὲν γίνεται δημοσίᾳ δαπάνη» —ὅσο γι' αὐτὸ καλὰ νὰ πάθετε: γράψτε καὶ κάνα χασικλήδικον (δὲν ζητᾶνε δὰ καὶ σπουδαῖα πράγματα)!

Ἐν τάξει, κ. Ρόκο, καταλάβαμε, εἰσθε μεγάλος καλλιτέχνης, κάποια θεϊκὴ σφραγίδα θὰ σφραγίζει τὸ μέτωπό σας. Ἀλλὰ μὲ τοὺς ἄλλους τί γίνεται; Μὲ ὅσους ἔνε πῶς εἶναι μεγάλοι ζωγράφοι, γλύπται, ποιηταί, τί γίνεται; Καὶ τέλος πάντων: γιὰ τὴν... παραγωγή τί γνώμη ἔχετε; Γιὰ κανένα μεροκάματο, λέω, τίποτα; Εἶναι ὑποτιμητικὸ νὰ δουλεύουν οἱ μεγάλοι καλλιτέχνες; Πολὺ ἔ;

Τέλος, ποῦ βράζετε «τὰ Ἐλγίνεια καὶ τὶς φανταχτερὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Ἀθήνα Πολιτιστικὴ Πρωτεύουσα» συμφωνοῦμε ἀπόλυτα: Τὰ βράσαμε πρὶν ἀπὸ σᾶς. Μὲ τὴ διαφορά πῶς σεῖς δὲν θὰ τὰ βράζατε διόλου (τὸ λέτε ὁ ἴδιος), ἂν εἶχατε βουλευθεῖ...

Πενήντα δις

Θὰ πάω ν' ἀνάψω κερί στὸν Ἅγιο Τζέρυ τὸ βάρτσαμο ποὺ τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Ποὺ ἔχουμε λέω πράγματα νοικοκυρεμένα καὶ φιλολαϊκὰ —κι ὄχι χοῦντες Πινোসέτ. Σκεφθεῖτε, πῶς ἀπὸ τὸ 1984, μ' ὄλο ποὺ τόσον βαθυστόχαστα ἀκριβύναμε τὴ «στήλη» σὲ δέκα δραχμὲς (γιὰ τὸ καλὸ τοῦ λαοῦ), φθάσαμε τὸ ἓνα δισεκατομμύριο ἐννιακόσια ὀκτὼ ἑκατομμύρια καὶ κάτι ψιλιάρικα «στήλες». Τί «στήλες»; Ἄλατος! Ἑλληνικοῦ ἁλατος —ὄχι ποὺ νὰ τὸ παινευτοῦμε δηλαδὴ, ἀλλὰ ἀπ' αὐτὸ μᾶς περισσεύει γιὰ ἐξαγωγή (μαγειρικό εἰσάγουμε ἔνεκα ποὺ μᾶς τέλειωσε ἡ θάλασσα).

...

Μὰ φυσικὰ περὶ διὰ τοῦ Προποῦ ὁ λόγος. Περὶ διὰ νὰ γυρίσει ὁ τροχός, νὰ γεμίσει λεφτὰ κι ὁ φτωχός. Πενήντα δισεκατομμύρια δραχμὲς τζογάρουμε τὸ 1984 —λαχεῖα καὶ Προπό. Νὰ τὰ κατοστήσουμε τοῦ χρόνου.

· Καιρὸς γι' ἀστεῖα...

Δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἥττα ἀπ' αὐτὸν τὸν ἡλίθιο τζόγο —ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔνδοσι, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐγκατάλειψι στὴ μοῖρα...

— Ἄντε, σὲ καταλάβαμε κοῦκκο, μέγας πουριτανὸς καὶ γρουσουζης μοῦ φαίνεσαι. Ρε σύ, ἐμεῖς μὲ τὴν ἐλπίς ζοῦμε, ἀποκλείεται νὰ σπάσει ὁ διάολος τὸ ποδάρι του καὶ νὰ μᾶς πέσει;

— Νιάμποτε νὰ σᾶς πέσει —παρντόν, δηλαδὴ συνώμην...

Περὶ δημοκρατίας ἀντίληψις

... Ὁ βουλευτὴς (ἀνεξάρτητος, πολὺ δημοκράτης) ἀπάντησε μὲ ὀξύτατες φράσεις πρὸς τοὺς συγκεντρωμένους πολίτες (ποὺ τὸν γιουχάισαν...), ὅποτε ὀρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς κινήθηκαν ἀπειλητικὰ ἐναντίον του (ἀπειλὴ ὀλότελα δημοκρατικὴ —ἡ ἀλήθεια νὰ λέγεται), ἀλλὰ ἀστυνομικὴ δύναμις τὸν διέσωσε. Ὁ βουλευτὴς ὁμῶς, θεωρώντας ὅτι δὲν τὸν προστάτευσε ἀρκετὰ ἡ ἀστυνομικὴ δύναμις (ἔτσι ὥστε ἀποτελεσματικὰ προστατευμένος νὰ εἰπεῖ κι ἄλλα ὀξύτατα στοὺς δημοκρατικούς πολίτες — κάτι, ἄς εἰποῦμε, γιὰ τὴ δημοκρατικὴ μάνα τους...), ζήτησε τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐπὶ κεφαλῇς ἀστυνομικοῦ Διευθυντοῦ. Αὐτὸς ἔδειξε τὴν ταυτότητά του στὸ βουλευτὴ, πού, ἀφοῦ τὴ διάβασε, τὴν ἔβαλε στὴν τσέπη του κι ἔφυγε...

Ὅποιος μπορεῖ, ἄς ἐρμηνεύσει τὴ συμπεριφορὰ τοῦ κ. πατέρα τοῦ Ἑθνους. Ἐγὼ δυσκολεύομαι. Γιατί ὑπὸ τὴν νοοτροπίαν αὐτὴ διαβλέπω τὴν ἀνεπάρκεια, ποὺ μπορεῖ νὰ φθάνει στὰ ὑψηλότερα ὑπουργήματα τῆς Πολιτείας! Ὅποτε εἶμαι ἐφιαλτικὰ κοντὰ στὸ συμπέρασμα, πῶς, λογουχάριν, ἂν μὲ μιὰ τοσηδούλα ἀσυλῖαν ἀπευθύνουμε ὀξύτατες φράσεις στὸν Λαὸν ἢ βάζουμε στὴν τσέπη μας τὴν ταυτότητα ἐνὸς ἀστυνομικοῦ, μὲ κάτι περισσότερο (τῆς τοσηδούλας ἀσυλίας) θὰ μπορούσαμε νὰ ἀνασκοποῖζουμε καμμιὰ δεκαριά νοματαίους κάθε πρωί, γιὰ νὰ φτιάξει τὸ κέφι μας —ἂν στραβοκοιμηθοῦμε τὴ νύχτα.

Ἡ ἀγορὰ τῶν λογοτεχνικῶν βιβλίων —ὁ λουφὲς

Ἐπιστολὴ τῆς κ. Κλεοπάτρας Πρίφτη —στὴν «Πολιτιστικὴ», τεύχος 180, σελ. 43:

«... Θὰ ἤθελα νὰ ἦταν δυνατό νὰ ἔχω μιὰ ὑπεύθυνη ἀπάντησι σὲ κάτι ποῦ μὲ βασανίζει χρόνια. Ἡ ἀγορὰ λογοτεχνικῶν βιβλίων μὲ ποιά κριτήρια γίνεται; ... Φυσικὰ μιὰ ποιότητα ἀπαιτεῖται, πρᾶγμα πολὺ φυσικό...

»... Καὶ σκέφτομαι, τὸ θεατρικὸ στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου δὲν ἔχω οὔτε φίλους οὔτε γνωστούς¹, πῆρε μιὰ διάκρισι καὶ στὴν Ἀθήνα τόσα χρόνια μὲ δεκαεῖς βιβλία, δυὸ βραβεῖα, τριάντα διαλέξεις - ὁμιλίες, λογοτεχνικὲς ἐταιρίες, φίλους λογοτέχνες κλπ. κλπ., γιατί δὲν ἀγοράζονται τὰ βιβλία τῆς Κλεοπάτρας Πρίφτη²; Τόσο χαμηλὴ εἶναι ἡ ποιότητά τους; Ἄν ὄχι, ποῖο εἶναι τὸ κριτήριο; Ἡ ἐνίσχυσι τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου καὶ ὁ

χι ἢ ἐνίσχυσι τοῦ πνευματικοῦ ἐργάτη³;

» Βέβαια, οὐδέποτε ἐνδιαφέρθηκα νὰ μάθω ποιοὶ ἀποτελοῦν τὶς ἐκάστοτε ἐπιτροπές. Ἡ δουλειά μου εἶναι νὰ μελετῶ, νὰ γράφω, νὰ δημιουργῶ καὶ ὄχι νὰ ξετρέχω, γιὰ νὰ μοῦ ἀγοράζονται τὰ βιβλία. Αὐτὸ τὸ θεωρῶ ταπεινωτικό, ὅμως καὶ δικαίωμα μου νὰ ζητῶ κι ἐγὼ ἴση μεταχείρισι.

...

Αὐτὰ ὅλα, κ. Πρίφτη, σημαίνουν πὼς δὲν τὰ πᾶτε ἰδιαίτερα καλὰ μὲ τὸν ἑαυτό σας — πὼς δηλαδὴ ἀφῆντε πολλὰ περιθώρια ἀμφιβολίας, ἂν ὄντως ἡ δουλειά σας εἶναι νὰ μελετᾶτε, γράφετε, δημιουργεῖτε καὶ ὄχι νὰ ξετρέχετε κ.λπ. κ.λπ... Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι ζητᾶτε μιὰ «ἀπάντησι ὑπεύθυνη», κι ἀκόμα τὸ ὅτι μόνη ἀναγνωρίζετε πὼς «φυσικὰ μιὰ ποιότητα ἀπαιτεῖται, πρᾶγμα πολὺ φυσικό» (πολλὰ τὰ φυσικά, δὲν βρίσκετε;), σᾶς φέρει πεπεισμένη πὼς νομιμοποιεῖσθε νὰ χῶνετε τὸ χέρι σας στὴν τσέπη τοῦ λαοῦ! Πὼς, ἀκριβῶς, ὡς τώρα μόνον συμπτωματικὰ δὲν εἶχατε διαμαρτυρηθεῖ — πὼς ὅλα τοῦ χρόνου θὰ τὰ βρίσκατε ἄγρια, σωστά, καλῶς γενόμενα, ἂν σᾶς... ἀγοράζονταν καὶ σᾶς τόσα βιβλία ὅσα, ἄς εἰποῦμε, τοῦ κ. Κώστα Πηγαδιώτη, φτωχοῦ τραπεζικοῦ συνταξιούχου).

Συμφωνεῖτε ὡς ἐδῶ, κ. Πρίφτη; Ἄν ὄχι, ἐμεῖς δὲν ἔχουμε τίποτε μαζί σας, τὸ θέμα λήγει: Εἶναι τόσο τὸ ἄδικο πὺ γίνεται εἰς βάρος τοῦ λαοῦ, πὺ ἡ προσωπικὴ σας συνεργία δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ δικό μας θέμα. Ὅμως ἂν συμφωνεῖτε, τότε — φανερό — ὀφείλετε:

α) νὰ ὁμολογήσετε πὼς παρασυστήκατε (διόλου παράξενο μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀνεμοζάλη) καὶ

β) νὰ καταγγεῖλετε καὶ τὸν θεσμό καὶ ὅσους συμπράττουν σὲ δλ' αὐτὰ — μὲ τὰ ὀνόματά τους! Ὅτι ὁποιοσδήποτε ἀπ' αὐτοὺς πὺ σήμερα τοὺς «σηκώνετε κεφάλι»⁴ σίγουρη σὰν ἀθάνατη διεκδικοῦσα «ἴση μεταχείρισιν» γιὰ τὰ «μιᾶς ποιότητας» ἔργα σας [ἀβίαστα, αὐτοπροαίρετα, αὐτογνώμωνως, οἶκοθεν, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας διαχωρίζουσα τὰ δικά σας ἔργα ἀπ' τὰ καμμιάς ποιότητας καὶ ἀποκλείουσα (ἀφήνοντας ἐκτὸς νυμφῶνος) τὰ τελευταῖα], θὰ μπορούσε νὰ σᾶς ἀποστομώσει: «Μάλιστα κ. Πρίφτη! Ἡ "μιὰ ποιότητα", πὺ μόνη ἀναγνωρίζετε ἀπαραίτητη, δὲν ὑπάρχει στὰ ἔργα σας»! Θὰ τοῦ ἀπαντούσατε μὲ τὴν «χωρὶς φίλους καὶ γνωστοὺς διάκρισιν τῆς Θεσσαλονίκης»;

Δεινίας Δικαῖος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1) Τί... προσγειώσις! Νὰ φαντάζει σχεδὸν φυσικὴ ἢ ἀντίληψις, πὼς, ὅταν ἔχεις... φίλους ἢ γνωστοὺς, ἡ διάκρισις εἶναι περίπου... αὐτονόητη!..

2) Φανερό!.. Ἐδῶ πιά... ἀνατρέπεται ἡ φυσικὴ τάξις...

3) Μανία κι αὐτὴ μὲ τὴν... ἐνίσχυσι! Σεῖς ποιόν «ἐνισχύσατε» μὲ τὸ ἴδιο «εἶδος» «ἐνίσχυσης», κ. Πρίφτη; (Ἀφήστε τὸ «ἔργο» σας! Ἄν ὁ λαὸς δὲν θέλει τὸ «ἔργο» σας, θὰ τὸν κάνετε «ντά», θὰ τὸν φυλακίσετε, θὰ τὸν ὑποχρεώσετε νὰ τὸ δεχθεῖ βίᾳ, θὰ τὸν βάλετε στὸν γύψο); Καὶ ποῖος ἀκριβῶς εἶν' αὐτὸς πὺ ὀφείλει νὰ σᾶς... «ἐνισχύσει»; — ἄχ, νὰ χαρῆτε, μὴν ἀπαντᾶτε «τὸ Κράτος!», μὴ μοῦ βαφτίζετε καὶ σεῖς «Κράτος» τὸν φύκα κ. Πειναλέων.

4) (ἐννοῶ, στὴν ὅλως ὑποθετικὴ περίπτωσι πὺ προσπαθεῖτε νὰ «πηδῆξετε τὴ μάντρα», νὰ ἐκπορθήσετε τὰ τεῖχη τοῦ συστήματος, νὰ γίνετε συνιστώσα του — ὄχι ὀλίγιστο μὰ ὑπέροχον μέ-
ρου του).

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

EGIL A. WYLLER, *Der spaete Platon* ('Ο ύστερος Πλάτων)

Στὸ σημαντικό αὐτὸ ἔργο του ὁ καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ὁσλο καὶ κορυφαῖος ἐλληνιστὴς τοῦ παρόντος προβάλλει τὴν ὑπόθεση ὅτι οἱ ὕστεροι πλατωνικοὶ διάλογοι, δηλαδὴ οἱ διάλογοι ποὺ γράφτηκαν μετὰ τὴν *Πολιτεία*, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕστερο πλατωνικὸ ἔργο στὸ σύνολό του ἔχουν μιὰ ἐνιαία ἐσωτερικὴ μορφή. Σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα, ὅλα τὰ φαινομενικὰ τόσο διάσπαρτα ἔργα τῆς περιόδου αὐτῆς ἀνήκουν σὲ μιὰ συνολικὴ πλατωνικὴ σύλληψη. Διατυπώνει ἀκόμη τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ διάλογος «*Φιλόσοφος*» γράφηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα καὶ μᾶς παραδόθηκε *in extenso* σὰν ὁ διάλογος τοῦ «*Παρμενίδης*». Στὶς δύο στενὰ συνδεδεμένες αὐτὲς θέσεις ἡ μεθοδολογία τοῦ μελετητῆ καθοδηγεῖται ἀπὸ ἐρωτήματα ποὺ θέτει ἡ φιλολογικὴ μορφή τῶν διαλόγων, ἡ ἐσωτερικὴ τους δομὴ, ὅπως καὶ μιὰ γενικὴ περιγραφὴ τῆς συνολικῆς ἐποπτείας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἔρευνα ἐπιλεγμένων κειμένων. Στὴν μεθοδολογία τοῦ ἐρευνητῆ περιλαμβάνονται καὶ στοιχεῖα τῆς χαίντεγγεριανῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιμένει ὅσο ὁ Χάιντεγγερ στὴν ἀναλυτικὴ τῆς γλώσσας.

Σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Wyller στὴν παρουσίαση *in extenso* τῶν ὕστερων πλατωνικῶν διαλόγων εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμη ἡ ἐποπτικὴ ταξινόμηση ἢ μιὰ τυπολογία ἀλληγοριῶν ποὺ ἐπιχειρεῖ τὸ ἔργο του καὶ ποὺ μὲ τὴν συμβολικὴ γλώσσα τῆς ἡ «ἀλληγορία τοῦ ἡλίου» (ὅπου $1:11 = A:B = CD$ καὶ $I = A = B$ ὅπου $11 = C = D$) ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πλατωνικὸ κείμενο $3:9 = 9:27 = 12:36$), καὶ ἡ «ἀλληγορία τοῦ σπηλαίου» (ὅπου ἐπιδιώκεται ἡ ἀλληγορικὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὴν εἰκόνα στὸ πράγμα) θεωρεῖται πρωταρχικὴ στὴν ἐπιχειρηματολογία του. Στὸ σύνολό του, τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦ καθηγητοῦ Wyller ἀποκαλύπτει μιὰν αὐθεντικὴ προσέγγιση στοὺς ὕστερους πλατωνικοὺς διαλόγους, δηλαδὴ στὸν *Κρατύλο* (φιλοσοφία τῆς γλώσσας), στὸν *Θεαίτητο* (θεωρία τῆς γνώσης), στὸν *Σοφιστὴ* (θεωρία τοῦ ὄντος), στὸν *Πολιτικὸ* (μεθοδολογία καὶ θεωρία τοῦ κράτους), στὸν *Παρμενίδη* (θεωρία τῆς ἐνότητας), στὸν *Φίληβο* (φιλοσοφία καὶ ψυχολογία τῆς ἠθικῆς), στὸν *Φαῖδρο* (ψυχολογία, ἐρωτολογία καὶ ρητορικὴ), στὸν *Τίμαιο* / *Κριτία* (κοσμολογία, φυσικὴ, βιολογία καὶ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας), καὶ στοὺς

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

* *Ποίηση εἶναι μεταμόσχευση καρδιάς χωρὶς ἀναισθητικό.*

* *Ὁ κριτικὸς συχνὰ κάνει τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὴν Ἀριάδνη: μᾶς ὁδηγεῖ στὸ Μινώταυρο ἀντὶ τὴν ἐξοδό.*

* *Ὁ δημιουργός, ἀν καὶ μὲ παλιὰ καὶ χρησιμοποιημένα ὕλικά, φτιάχνει κατὰ καινούργιο, ἀπαράλλαχτα ὅπως οἱ ὀκτῶ νότες φτιάχνουν ἀπειρες μουσικὲς παραλλαγές.*

* *Στὸν τόπο μας οἱ περισσότερες ἐκπομπές γιὰ τὸ βιβλίο μεταδίδονται περίπου τὰ μεσάνυχτα· τὸ βρῖσκετε κάπως συμβολικὸ;*

* *Ἡ λογοτεχνία δὲν δίνει λύσεις, εἶναι ἡ ἴδια λύση.*

* *Εἶναι τυχαῖο ὅτι τὸ στεφάνι τῆς δόξας γίνεται μόνον ἀπὸ πικροδάφνη ἢ (πικρὴ) ἀργιελιά;*

* *Στὸ γάμο εἶναι πάντα τρεῖς· ὁ τρίτος εἶναι ἡ μοναξιά, ὅταν δὲν εἶναι ὁ κουμπάρος.*

* *Τὸ ταξίδι λύτρωση ἀπὸ τόπο, τὸ ὄνειρο λύτρωση ἀπὸ χρόνο, ταξίδι — ὄνειρο ὁ δῖφος τῆς ἐλευθερίας.*

* *Ποίηση εἶναι ὁ κόμπος τῆς ψυχῆς σὰν λύνεται.*

* *Κριτικὸς, ὁ τρίτος ἄνθρωπος στὸν ἔρωτα τῆς τέχνης.*

Γιάννης Κουβαράς

Νόμους/Έπινομίδα (θεωρία του κράτους, της δικαιοσύνης, της παιδαγωγικής, της θεολογίας, των μαθηματικών και άστρολογίας) και μία προσπάθεια ανανέωσης των έρμηνευτικών παραδοχών. Πρόκειται για έργο συμπαγούς θεωρητικής έποπτείας.

Μανώλης Μαρκάκης

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΑΙΝΟΥ — ΚΟΥΤΟΥΖΗ, *Ζαχαροκάλαμα*

(Βραβείο της 'Ακαδημίας 'Αθηνών)

Στό ύψηλου λογοτεχνικού ήθους και σημασίας έργο αυτό της κας Μαρίας Αϊνου — Κουτούζη καταγράφονται γεγονότα και καταστάσεις — έλάχιστα, όπως ή ίδια όμολογεί — που περισώζονται στην μνήμη της, μέχρι την ήλικία της τών πέντε ετών. Τά γεγονότα και οί καταστάσεις αυτές, που ζητούνε «νερό» για να βγούν στο φώς της ώριμης συνείδησης, έχουν ευγένεια, αφέλεια και κάποτε σημεία δραματικότητας, όπως δέν τ' άλλοτριώνει ή καταξιωμένη συγγραφέας στην καταγραφή τους. Είναι ή σφαίρα της ύπαρξης που βιώνει την έλευθερία της, χωρίς να τό ξέρει ή χωρίς να τό θέλει, παρθένα καθώς είναι ή μνήμη κι άτραυματίστη από τό λογικό ένδιάμεσο. 'Η προσωπική της βιωματοποίηση δέν έχει άπομακρυνθεί από τόν τόπο εκείνο, που ό Πλάτωνας θα θεωρούσε έγγύτερα πρός την 'Ιδέα, όταν ό χρόνος στη συνείδησή της δέν είχε γίνει άκόμη ιστορικός, όταν στους κόλπους της παιδικής αυθαιρεσίας έπώάζεται ή δρᾷ ή θεότητα κι αυτό τό μεγάλο παιδί, που δέν γνωρίζει αίτία στην ήρακλείτεια διατύπωση. 'Ο συγκεκριμένος χώρος τών προσωπικών γεγονότων έλαύνει σέ καταστάσεις που δέν δεσμεύονται ούτε αίσθητικά ούτε σημασιολογικά από τό γεωγραφικό ή τό οίκογενειακό τοπίο της αυτονόητης άναγωγής τους, αλλά άποκαλύπτουν νεύματα και διαγράφων μηνύματα που τά υπερβαίνουν και δείχνουν τό «άλλο».

Πρόκειται για άναμνήσεις, που δέν επιδέχονται καμιά δομή και καμιά αίτιώδη συνάφεια στην άτομικότητά τους, αλλά κάνουν νύξεις για την μεταστροφή της προσωπικής βιωματοποίησης σέ ύπερατομική πραγματικότητα. Καμιά προαίσθηση για τόν κόσμο και τη ζωή, που δέν ήρθε άκόμη και καμιά όδύνη για τόν κόσμο, που φεύγει και δέν θα υπάρχει πιά. Κανείς δέν ξέρει ότι στις πρώτες παιδικές έκπλήξεις του ή στά τραύματα της ύπαρξης του βιώνεται μιᾷ έκταση ζωής, όπου ό χρόνος είναι ένιατος, πηχτός και άδιαφοροποίητος, ή σχέση αίτίας και άποτελέσματος, λόγου και άκολουθίας δέν έχει άκόμη ώριμάσει ούτε και τά γεγονότα απέχουν σημαντικά σέ όποιαδήποτε συσχέτιση άκολουθίας από άλλα γεγονότα. Μακρῶς από κάθε λογική παρέμβαση, τό παιδί γίνεται ό άγαπημένος του όντος, δέχεται τίς νύξεις και τά νεύματά του, όταν ό μικρός χώρος γίνεται άπέραντος και ό μικρός χρόνος αιώνιότητα.

Γραμμένο με σημαντικά συγγραφικά εύρήματα, τό έργο αυτό της κας Μαρίας Αϊνου - Κουτούζη καλύπτει ένα κενό στην έλληνική γραμματολογία.

Μαν. Μαρκ.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΣΟΥΡΑΣ, *Ή δεσποτεία του λόγου (δοκίμιο)*, 'Αθήνα 1984, έκδόσεις Τ. Πιτσιλιού, σελίδες 205.

Τόν Ν. Τσούρα δέν θα τόν παρουσιάσει βέβαια ό Δαυλός: είναι φτασμένος έργατης της λογοτεχνίας και της δημοσιογραφίας και έχει γρά-

ψει ποιήματα, διηγήματα, δοκίμια, κριτικά και άλλα κείμενα στον ήμερήσιο και περιοδικό τύπο της χώρας και στο έξωτερικό. Στο βιβλίο του «*Ή δεσποτεία του λόγου*» περιλαμβάνονται «δοκίμια, μελετήματα κι έπικαιρικά άρθρα καταχωρημένα τά περισσότερα σέ περιοδικά και έφημερίδες, καθώς και όμιλίες για πρόσωπα και

θέματα κυρίως του πνευματικού μας πολιτισμού. Κι όλα τους είναι μία στάση του συγγραφέα μπρός στον άνθρωπο της εποχής μας...». Θά προσθέσω στο μικρό αυτό προλογικό σημείωμα του συγγραφέα, ότι στο βιβλίο του αυτό έχει ανθολογήσει τα πιο μυρωμένα από το πνεύμα κείμενα, που του πρόσφεραν μία βακτηρία στη δική του πνευματική οδοιπορία. Είναι πράγματι μία συλλογή κόπων, που δικαιολογημένα ο συγγραφέας την προσφέρει με την χαρά του δημιουργού. Θά ήθελα μόνο να παρατηρήσω μία αντίθεση, που πιστεύω ότι δεν την επιδιώξε σκόπιμα ο συγγραφέας. Δεσποτεία είναι ή εξουσία του κυρίου επί των δούλων· και συνεπώς ο «λόγος», για να συμβαδίσει με την δεσποτεία, πρέπει να άποκοπεί από την ομφάλιο λώρο του, που τον θέλει να είναι το μέσον της έκφρασης του συμπαντικού γίνεσθαι στα ανθρώπινα και να γίνει όργανο εξουσίας (λογοκρατία) και άποπροσανατολισμού. — **Η. Α. Τ.**

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ, 'Από την πύλη του ρόδου (ποίηση), σελ. 80, Ρόδος 1985.

“Ενας όλοφυρμός ντυμένος με άνθοπέταλα φυλλορροούντων ανθών καρδιάς: *Γής άπέραντης τὸ μνήμα πιδ μεγάλο*». “Ενας κλαυθμός: *«Άχανής ούρανός / άπ’ τίς μνήμες μικρότερος*». Έκ βαθέων έλεγεία για την άγαπημένη — τον τέλειο έρωτα —, που την αναπλάθει κάθε ώρα σε εικόνες όμορφιάς: *«... όταν διψά μιὰ γαρδένια σου / κλαίω, κι ή γαρδένια ποτίζεται*», που την άναζητάει παντού, στη φύση, στη ψυχή, *«... σ’ όλο τὸ σπίτι μὴν αλλάζοντας τίποτα / μὴ σκουπίζοντας τίποτα, μὴ και χαθοῦν / τὰ μικρά σου τίποτα πὸν ἦταν ή ζωή μου*». Καθαρός λόγος σε κλιμάκωση έντασης, σε άπαλούς και συγκρατημένους τόνους μελαγχολίας, μά και σε κραυγές: *«... ντύθηκα ούρλιαχτά και βούκινα*» και ύποταγή στο αναπόφευκτο μοιραίο· μόνο ένα παράπονο στο μέγα αναπάντητο γιατί: *Και τ’ ὄνειρο χαμένο κι όλα νὰ τὴν καλοῦν και νὰ πληγώνουν· κι άκόμα και ή Ρόδος, ή άγαπημένη του διαμαντόπετρα τῆς Δωδεκανήσου, ή Ρόδος πὸν «κατρακυλάει στ’ άκρογάλλια μοιχαλίδα τοῦ Ίούλη» και πὸν τῶρα τὸν πεθαίνει: «πὼς με πεθαίνεις, γῆ μου*». Και ὁ θρήνος νὰ ξεφεύγει από τὰ προσωπικά ὅρια σε αντικειμενικές προεκτάσεις - διασπορές, που κορυφώνονται με τὰ δοξαστικά «χαίρε»: *«Χαίρε σὸ πρῶτο σου παιδί... / σὸ τρίτο, σὸ δέκατο, σ’ όλα τ’ άβάφτιστα. / Χαίρε σὴ μιὰ σου τὴν κόρη, λευτεριά πὸν τὴν εἶπες*». Πολύ άγάπησε και πολύ πόνεσε ὁ Π.Ε. και πάγκαλα και τὰ δύο τραγουδάει. Γνώστης

τέλειος του λόγου και του ρυθμού. Μία φωνή που πλουτίζει την έλληνική ποιητική γραμματολογία. Μία συλλογή έντρύφημα σε ανθῶνες λόγου. Μία πορεία σε έκτάσεις άκρατης ποίησης και λυρισμού. Πλήρης και θεολάμπουσα ποίηση. — **Κ. Π. Μ.**

ΝΙΚΗ ΠΕΛΑΓΙΔΟΥ — ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ, *Παρουσίες (ποίηση)*, σελ. 48, Θεσσαλονίκη 1985.

“Ηπιοι τόνοι. Διακριτικές παρουσίες ὅμως και διεισδυτικές. Δίψα για ὄνειρα, για ξάνοιγμα στους χαλεπούς καιρούς, άναζήτηση έστω και λίγου φωτός: *«... λάμπεις σε μιάν άκρούλα τοῦ ὀλοσκόταδου, μικρή πυγολαμπίδα / φάρος σε ὠκεανό*». Πειθαρχημένος και καθαρός λόγος, λιτός και γειωμένος, κρούει τὰ παράταιρα τῆς σημερινῆς ζωῆς και άναζητάει έργήγορη *«... τὴν ὥρα πὸν κοιμάται ή συνείδηση / τὸν εὔκολο ὕπνο της*». Ὡραίοι οἱ στίχοι για τὸ χαμὸ τοῦ πατέρα: *«... ὀγκόλιθος ή πίκρα τῆς άπώλειας*». — **Κ. Π. Μ.**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Φθινοπωρινή περίσκεψη (ποίηση)*, σελ. 36, Ἀθήνα 1984.

“Η πρώτη φάση τῆς ποιητικῆς δημιουργίας εἶναι τὸ γράψιμο· ή δεύτερη — και δυσκολότερη — τὸ σβήσιμο, ή έπιλογή. Ὁ Γ. Π., ὅπως διαβάζουμε στο προλογικό σημείωμα, έχει πολλή άνέκδοτη ποίηση: ὅς άσχοληθεῖ με την έπιλογή· για νὰ δώσει κάτι καλύτερο. — **Κ. Π. Μ.**

ΜΗΤΣΟΣ Μ. ΤΣΙΑΜΗΣ, *Ίδιόγραφος Λόγος (ποίηση)*, εκδόσεις Δ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1984, σελ. 28.

“Ο ποιητής Μήτσος Τσιάμης μέσα από 87 δεκαπεντασύλλαβα, κυρίως, δίστιχα γύρω από τὸν άγώνα τῶν προγόνων μας τοῦ '21 για τὴν έλευθερία, αλλά και με προεκτάσεις για αλήθεια και έλευθερία πρὸ φτάνουν στις μέρες μας, άποδείχνει τὸ φιλοσοφικό και λυρικό του ταλέντο:

*«Έλευθερία ή θάνατος ζήτωσαν, μ’ ένα στόμα
ὅσο πληθαίνουν οἱ νεκροί θὰ τραγουδοῦν άκόμα.*

Γενναίων μαρτύρων στέρξατε, πρόνοοι χρόνωνόγραφοι.

Λίκνο άρετῆς άτίμητον —φῶς λευτεριάς οἱ τάφοι».

Σημειῶν τὰ ὑπέροχα σχέδια τοῦ άειθαλούς ζωγράφου - κεραμίστα Πάνου Βαλσαμάκη, με τὴν μεστή «έλληνικότητα» γραμμή του.

Σ.Ν.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΑΝΙΤΑΡΑ — ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ τελευταῖο ὄχυρό (ποίησις), Πειραιῶς '84, σελ. 64.

Ποίηση τῆς καθημερινότητας, ποὺ ἀγγίζει τὶς ἀνοιχτές μας πληγές, δοσμένη μὲ λυρισμὸ ποὺ ἀποκαλύπτει τὸ «ζωγραφικὸ» ταλέντο τῆς ποιήτριας. Ἰδιαίτερης ἀξίας ὁ πρόλογος τοῦ Φ. Δέλφου.

«Χρόνια ὀλάκερα πεινοῦσα
καὶ τὸ φαί ἦταν λιγοστό·
γιατὶ τώρα,
ποὺ ἀνοίξεις τοὺς πακτωλούς σου, Θεέ
μου,
καὶ τὸ τραπέζι ξεχειλίζει ἀπ' ἀγαθὰ
νὰ μὴ μπορῶ νὰ τ' ἀγγίξω».

Κι ἀκόμη:

«Ἄν γίνεις σφαῖρα
ποὺ τὴν κλώτσησαν στὸν ἀνήφορο τῆς δό-
ξας,
τρέμε τὴ στιγμή
ποὺ θὰ πάψεις νὰ κυλᾷς πρὸς τὰ
πάνω». — Σ. Ν.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΟΙΡΑΣ, Ἐκεῖ ποὺ πεθαίνει ὁ
ἥλιος (μυθιστόρημα). Ἀθήνα 1984, σελ. 268.

ΣΤΑΘΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Κώστας
Καλαντζῆς (βιογραφικὸ), Κυπαρισσία 1984, σελ.
78.

ΧΡΗΣΤΟΣ Ι. ΤΡΑΓΕΛΛΗΣ, «Βεελζεβούλ»
(βιογραφικὸ τοῦ Μ. Φωτιάδη), Καλλονὴ 1983,
σελ. 48.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΡΚΑΣ, Σχεδὸν ἐρωτικά (ποίη-
ση), Θεσσαλονίκη, σελ. 46.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΜΑΥΡΙΔΟΥ, Παλμοὶ τοῦ γέ-
νους (ποίησις), Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 46.

ΣΜΑΡΑΓΔΑ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ, Πρῶτὴ φορὰ
(ποίησις), Ἀθήνα 1983, σελ. 78.

ΗΛΙΑΣ ΓΑΖΗΣ, Νοσταλγίες (ποίησις), Ἀ-
θήνα 1980, σελ. 87.

ΧΟΑΝΓΚ ΤΙ ΝΕΤ' ΚΙΝΓΚ ΣΟ ΟΥΕΝΝ, Τὰ
κλασσικά κείμενα τοῦ κίτρινου αὐτοκράτορα
(τόμος Γ'), ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα
1983, σελ. 544.

Ἡ νεοελληνική — εἴτε ὑπὸ τὴν τεχνητὴ
τῆς μορφῆς σὰν καθαρεύουσα εἴτε ὑπὸ τὴν
ἐξελικτικὴ τῆς μορφῆς σὰν δημοτικὴ — ἔχει
διατηρήσει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ Κοινὴ
τὴν κλιτότητα. Αὐτὸ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα
νὰ ἔχει διατηρήσει καὶ τὴ μεταθετότητα
τῶν ὀρων μέσα στὴν πρόταση. Ἡ μεταθε-
τότητα πάλι δίνει μεγάλη εὐελιξία καὶ ποι-
κιλία στὴν ἑλληνικὴ πρόταση, ἀρχαία ἢ
νέα, καὶ τὴν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴ στεγνὴ αὐ-
στηρότητα τῆς σειρᾶς τῶν λέξεων, ποὺ εἶ-
ναι ὁ συντακτικὸς κανὼνας τῶν γλωσσῶν
τῶν μὴ προικισμένων μὲ κλιτότητα. Ἡ
κλιτότητα ἔχει συμβάλει ἔτσι ὥστε νὰ μὴν
ὑπάρχει οὐσιαστικὰ νεοελληνικὸς συντα-
κτικὸς κανὼνας ποὺ νὰ μὴν τὸν χρησιμο-
ποιῶσε καὶ ἡ ἀρχαία γλῶσσα, καὶ ἂν ἀφαι-
ρέσουμε τὴν ἀττικὴ σύνταξη, κανένα συν-
τακτικὸς κανὼνας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς
δὲν ἔπαυε νὰ ὑπάρχει καὶ στὴ νέα ἑλληνι-
κὴ, ἐκτὸς ἐὰν ἐμποδίζεται αὐτὸ ἀπὸ τὶς με-
ταβολές στὸ μορφολογικὸ σύστημα· γιατί
βέβαια οἱ μεταβολές τοῦ μορφολογικοῦ συ-
στήματος ἐπιφέρουν μεταβολές καὶ στὸ
συντακτικόν.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

WORLD PEACE, τριμηνιαῖο διεθνὲς περιοδικὸ τῆς Νέας Ὑόρκης (ἐκδότης καθηγητὴς Panos D. Bardis), vol. II, No1,
Winter 1985 • ΕΥΘΥΝΗ, μηνιαῖο περιοδικὸ (ὑπεύθυνος Κώστας Ε. Τσιρόπουλος), τεύχος 160, Ἀπρ. 1985 • ΠΑΝΕ-
ΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΝΕΑ, μηνιαία ἐφημερίδα τῶν ἐργαζομένων στὰ Πανεπιστήμια (ἐκδότρια Εὐαγγελία Τσολακοπού-
λου), φύλλο 27, Μάρτιος 1985 • ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία ἐκδοσις γραμμάτων καὶ τεχνῶν (διευθυντὴς Γ. Ν.
Παπαγεωργίου), φύλλο 101, Μάρτ. 1985 • ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ, τριμηνιαῖο πνευματικὸν περιοδικὸν (διευθυντὴς
Λάμπρος Μάλαμας), τεύχος 55, Γεν. - Φλεβ. - Μάρτ. 1985 • ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΑ, μηνιαῖο περιοδικὸν (διευθυντὴς
Φώτης Τριάρης), τεύχος 41, Μάρτης 1985 • ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΕΣΤΙΑ, διμηνιαῖο περιοδικὸν (διευθυντὴς Μιχάλης Στα-
φυλᾶς), τεύχος 74, Μάρτ. - Ἀπρ. 1985 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία ἐκδοσις τῆς ὁμωνύμου ἐταιρίας, (ὑπεύ-
θυνος Ἀλέξ. Χ. Μαρμόπουλος), τεύχη 101 καὶ 102, Φεβρ. καὶ Μάρτ. 1985 • ΥΔΡΙΑ, φιλολογικὸν περιοδικὸν (διευθ-
ντὴς Σωτηρ. Α. Σκαρτσῆς), τεύχος 51-53, Μάρτ. 1985 • ΙΛΙΟΣ, διμηνιαῖον περιοδικὸν ἐλευθέρως σκέψεως (διευ-
θυντὴς Κωστής Μελισσαρόπουλος), τεύχος 165, Μάρτ. - Ἀπρ. 1985 • ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ, μηνιαῖο μορ-
φοτικὸν περιοδικὸν (ἐκδότρις Κατερίνα Τσαλίκη - Κοτσαῖρη, Καίτη Κωνσταντάκου), τεύχος 10, Μάρτ. 1985 • ΧΡΟ-
ΝΙΚΑ, ὄργανο τοῦ κεντρικοῦ Ἰσραηλικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος (ὑπεύθυνος Ἰωσήφ Λόβιγγερ), τεύχος 75,
Μάρτ. 1985 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ, μηνιαῖο λογοτεχνικὸν περιοδικὸν (ὑπεύθυνος Κύπρος Χρυσάνθης), τεύχ.
286-288, Ὀκτ. - Δεκ. 1984 • ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ, μηνιαῖο περιοδικὸν (διευθυντὴς Χρῆστος Ν. Κουλούρης), τεύχος 265-266,
Ἀπρ. - Μάης 1985 • ΒΩΜΟΙ — ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, ἐκδόσεις Πατριωτικοῦ Ὀμίλου Ἀπογόνων Ἀγωνιστῶν
1821 (διευθυνταὶ Ἰωάννης Σ. Δεληγιάννης), τεύχος 79, Ἰαν. - Φεβρ. - Μάρτ. 1985 •